

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

ЗУБАРЕВА АНТОНІНА ЄВГЕНІВНА

УДК 341.123.045.9

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМІТЕТУ ООН
З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
РЕЦЕПЦЬКИЙ Василь Миколайович,
Кандидат юридичних наук, професор

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ	12
1.1. Стан наукової розробки теми дисертаційного дослідження	12
1.2. Розвиток Комітету ООН з прав людини як міжнародної інституції	16
1.3. Юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини	31
1.4. Внутрішньоорганізаційний механізм Комітету ООН з прав людини	41
Висновки до розділу 1	52
РОЗДІЛ 2. КОМПЕТЕНЦІЯ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	54
2.1. Функції Комітету ООН з прав людини.....	54
2.2. Повноваження Комітету ООН з прав людини	70
2.2.1. Розгляд Комітетом ООН з прав людини доповідей держав-учасниць Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.	73
2.2.2. Розгляд Комітетом ООН з прав людини спорів між державами-учасницями Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.....	84
2.2.3. Розгляд Комітетом ООН з прав людини індивідуальних повідомлень про порушення згідно з Першим Факультативним протоколом до Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.	91
2.3. Процедура діяльності Комітету ООН з прав людини	109
2.4. Юридична природа рішень Комітету ООН з прав людини	117
Висновки до розділу 2	134
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	137
3.1. Взаємовідносини Комітету ООН з прав людини з іншими суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини	137

3.2. Взаємовідносин Комітету ООН з прав людини із іншими договірними органами з прав людини системи ООН	152
3.3. Співробітництво України з Комітетом ООН з прав людини.....	158
Висновки до розділу 3	176
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184

ВСТУП

Актуальність теми. Гарантування та захист прав та свобод людини є одним із пріоритетних напрямів міжнародно-правового співробітництва на сучасному етапі. В умовах ХХІ ст. особливо зростає значення діяльності інституційних механізмів захисту прав людини, зокрема органів, які створені у рамках відповідних міжнародних договорів. Одним із таких міжнародних органів, предмет діяльності якого охоплює захист прав та свобод людини, є Комітет Організації Об'єднаних Націй із прав людини, створений як договірний орган у рамках Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р. Він посідає чільне місце у системі договірних органів у сфері прав людини, які діють під егідою ООН, та упродовж своєї майже сорокарічної діяльності зарекомендував себе як провідна міжнародна правозахисна інституція.

Особливо важливим напрямом його діяльності є можливість фізичних осіб самотійно та безпосередньо звертатися до Комітету, який наділений повноваженнями приймати такі індивідуальні повідомлення про порушення, здійснювати їх розгляд та виносити відповідні рішення, які мають рекомендаційний характер. Водночас їх невиконання може тлумачитися як порушення Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права.

Незважаючи на важливість вказаної тематики, доводиться констатувати, що у вітчизняній науці міжнародного права на сучасному етапі відсутні самотійні дослідження статусу Комітету ООН з прав людини. Попри те, що такі дослідження проводили американські, європейські та російські вчені, вітчизняні науковці розглядали тематику, пов'язану зі статусом та діяльністю Комітету, в контексті функціонування системи договірних органів із захисту прав людини загалом або ж досліджували окремі його функції. Крім того, через недосконалість українського законодавства існують значні проблеми, пов'язані з виконанням рішень Комітету. Усе це не сприяє ефективному виконанню нашою державою своїх міжнародно-правових зобов'язань та її співробітництву із цим міжнародним органом.

Саме тому в українській міжнародно-правовій науці існує потреба у комплексному дослідженні міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини. Серед основних напрямів такого дослідження варто виокремити діяльність Комітету, визначення місця та ролі цього органу в міжнародному співробітництві з прав людини, його впливу на процеси такого співробітництва, аналіз проблем, які виникають при цьому, та виявлення способів підвищення ефективності його роботи. Особливо важливим уявляється також формулювання пропозицій щодо покращення співробітництва України з цим міжнародним органом та імплементації його рішень нашою державою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у рамках планових наукових досліджень кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка в контексті теми «Міжнародне право XXI століття: сучасний стан та перспективи розвитку» (номер державної реєстрації 0113U00870, Протокол № 5 від 30.10.2012 р., 2013-2017 рр.).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є характеристика міжнародно-правового статусу Комітету Організації Об'єднаних Націй із прав людини. Поставлена мета потребує розв'язання таких задач:

простежити історичний процес створення та діяльності Комітету ООН з прав людини як суб'єкта міжнародного співробітництва з прав людини;

виявити юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини та визначити особливості їх класифікації;

охарактеризувати структуру внутрішньо-організаційного механізму Комітету ООН з прав людини та визначити основні засади взаємодії органів Комітету;

з'ясувати основні переваги та недоліки процедури діяльності Комітету ООН з прав людини;

розкрити компетенцію Комітету ООН з прав людини, визначити його функції,

розглянути основні повноваження Комітету ООН з прав людини, зокрема з розгляду доповідей держав, міждержавних спорів, індивідуальних

повідомлень про порушення;

вивчити юридичну природу рішень Комітету ООН з прав людини, зокрема, питання їх юридичної обов'язковості, їх вплив на розвиток міжнародного права прав людини тощо;

визначити основні засади взаємовідносин Комітету ООН з прав людини з іншими суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини;

обґрунтувати підстави можливого звернення України до Комітету ООН з прав людини із повідомленням про порушення з боку Російської Федерації в ході подій 2014–2015 рр.;

сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності співробітництва України з Комітетом ООН з прав людини.

Об'єктом дослідження є інституційні механізми захисту прав людини в рамках ООН.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини.

Методи дослідження. В ході дослідження застосована низка загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів пізнання та підходів до вивчення міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини.

Застосування системно-функціонального і формально-логічного методів (підрозділ 1.3, підрозділ 3.2) дозволило виявити, що, по-перше, Комітет ООН з прав людини, попри тісні взаємозв'язки із Організацією Об'єднаних Націй та органами і установами системи ООН, не відноситься до її внутрішньо-організаційного механізму; і, по-друге, з'ясувати його місце у міжнародних правовідносинах щодо прав людини крізь призму співпраці з іншими інституційними механізмами у цій сфері. Системно-структурний метод (підрозділ 1.3, підрозділ 3.3) дозволив дослідити внутрішньо-організаційний механізм діяльності Комітету, дати функціональну характеристику результатів його діяльності та проаналізувати основні засади та підсумки співробітництва цього органу з Україною. Порівняльний метод зумовив оцінку ефективності діяльності Комітету через його порівняння із колишніми та існуючими

органами із захисту прав людини (підрозділ 3.2). Нарешті, спеціально-юридичний метод був корисним при визначенні правової природи Комітету і дослідженні його правозастосовної практики (підрозділ 1.2, розділ 2).

Нормативною основою дисертації є багатосторонні міжнародні договори, предметом яких є захист прав людини, зокрема, Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 р. та Факультативні протоколи до нього, рішення Комітету ООН з прав людини, органів міжнародної юстиції та акти міжнародних організацій з цього приводу, а також Конституція та законодавство України, що визначають основні засади та особливості участі нашої держави у міжнародному співробітництві із захисту прав людини, зокрема в діяльності Комітету.

Теоретичною основою роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, предметом досліджень яких були питання міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини. Так, серед дослідників цієї тематики радянського періоду варто відзначити Б. Г. Манова, О. П. Мовчана, Р. А. Мюллерсона, І. В. Ніколайка та ін. Серед зарубіжних дослідників проблем міжнародно-правового статусу Комітету варто виокремити А. Х. Абашидзе, Ф. Дж. Алстона (P. J. Alston), А. Ф. Баєфські (A. F. Bayefsky), Т. Бургенталя (T. A. Buergenthal), М. Ю. Гремзу, С. С. Дікмана, Дж. Донеллі (J. Donnely), В. О. Карташкіна, Е. Клепахема (A. Clapham), Дж. Р. Кроуфорда (J. R. Crawford), Д. Макголдтріка (D. McGoldrick), К. В. Панову, Х. Дж. Стейнера (H. J. Steiner), Н. Ю. Фаяда, П. Дж. Флуда (P. J. Flood), М. Шейніна та ін. В українській науці міжнародного права проблематику діяльності Комітету ООН з прав людини у своїх роботах досліджували такі вчені як М. М. Антонович, В. Ф. Антипенко, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. Н. Денісов, А. І. Дмитрієв, О. М. Дроздов, Н. А. Зелінська, О. В. Київець, В. Ф. Кавун, В. В. Мицик, О. О. Мережко, П. М. Рабінович, В. М. Репецький, О. М. Руднева, Т. Л. Сироїд, О. М. Шемякін та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній науці міжнародного права спеціальним комплексним

дослідженням міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини. Новизна конкретизується у таких основних положеннях:

уперше:

встановлено систему юридичних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини, серед яких виділено основні (Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Факультативний Протокол до нього) та додаткові (Правила процедури Комітету, окремі рішення Комітету та ін.) підстави;

доведено, що діяльність Комітету ООН з прав людини є невід'ємною частиною міжнародно-правового механізму захисту прав людини, що, зокрема, проявляється у його взаємодії з іншими договірними органами із захисту прав людини;

з'ясовано підстави можливого розгляду Комітетом ООН з прав людини міждержавного спору між Україною та Російською Федерацією стосовно порушень Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права у 2014–2015 рр., виділено фактичні підстави для такого звернення, його переваги та недоліки, а також значення для відновлення Україною прав, порушених з боку Російської Федерації;

удосконалено:

видову класифікацію юридичних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини на основі останніх тенденцій розвитку правозастосовної діяльності цього міжнародного органу, та підтверджено необхідність включення до їх переліку рішень, які приймаються Комітетом, та інших міжнародних договорів з прав людини, на які він посилається та використовує у своїй діяльності;

підходи до визначення структури внутрішньо-організаційного механізму Комітету ООН з прав людини, зокрема доведено доцільність зарахування до нього також тих органів та посад, які можуть створюватися Комітетом самостійно на підставі наданих йому повноважень і які діють на непостійній основі;

підходи до змісту окремих повноважень Комітету ООН з прав людини, проаналізовано основні проблеми, які виникають у процесі їх реалізації, запропоновано способи їх розв'язання;

змістовну характеристику та видову класифікацію рішень Комітету ООН з прав людини, зокрема, розкрито їх юридичну природу як актів «м'якого права»;

положення щодо порівняльного аналізу міжнародно-правового статусу та діяльності Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у сфері захисту прав та свобод людини, через порівняння основних процесуальних аспектів та практики Комітету ООН з прав людини із процедурами та практикою інших органів такої юридичної природи, висновки про наявність спільних та відмінних ознак в їх діяльності.

набули подальшого розвитку:

дослідження процесів створення та діяльності Комітету ООН з прав людини в контексті генези формування інституційних механізмів у сфері захисту прав людини;

положення щодо участі Комітету ООН з прав людини у міжнародному багатосторонньому співробітництві у цій сфері, особливостей його взаємовідносин з іншими договірними органами у сфері захисту прав людини;

запропоновані доктриною міжнародного права підходи та пропозиції щодо подальшого реформування та оптимізації процедури діяльності Комітету ООН з прав людини та розв'язання проблем, які виникають у процесі діяльності цього органу;

підходи щодо надання Комітету ООН з прав людини функції «прямого контролю» за виконанням державами-учасницями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. власних зобов'язань, зокрема, через відвідини цих держав спеціальними місіями Комітету;

положення, згідно з якими індивідуальні повідомлення про порушення не можуть подаватися до Комітету ООН з прав людини щодо порушення колективних прав (зокрема, права на самовизначення народів);

пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у частині виконання рішень Комітету ООН з прав людини;

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертації положення можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини;

правотворчості – при розробці норм, що регулюють діяльність Комітету ООН з прав людини, зокрема Правил процедури Комітету.

науково-освітньому процесі – при викладанні студентам вищих навчальних закладів курсу міжнародного публічного права та різних спецкурсів («Права людини», «Право міжнародних організацій» та ін.), а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних вказівок;

зовнішньополітичній галузі – у роботі Міністерства закордонних справ, Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини при розв'язанні проблем щодо виконання Україною зобов'язань за Міжнародним Пактом про громадянські та політичні права 1966 р. та Факультативними протоколами до нього, а також у можливих зверненнях до Комітету ООН з прав людини з боку України щодо порушень Російською Федерацією положень Пакту у 2014–2015 рр.

Апробація результатів дисертації. Висновки та положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка та Міжнародній науково-практичній конференції «Національний та міжнародно-правовий вимір стійкого розвитку» (м. Львів, 14 липня 2012 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні, правові аспекти» (м. Львів, 19 вересня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні досягнення юридичної науки в XXI столітті» (м. Львів, 30 листопада – 1 грудня 2012 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право» (м. Львів, 11–12 квітня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Нові виміри прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти» (м. Львів, 30 травня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Нові виміри прав людини: юридичні, філософські, політологічні аспекти» (м. Львів, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук (серед яких одна стаття – у зарубіжному періодичному виданні), а також у шістьох тезах доповідей на наукових конференціях.

РОЗДІЛ 1.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Стан наукової розробки теми дисертаційного дослідження

На початку ХХІ ст. у науці міжнародного права, і, зокрема, в такій важливій її галузі як міжнародне право прав людини, все більше уваги надається дослідженню інституційних механізмів захисту прав та свобод людини та постійно підкреслюється комплексний та дискусійний характер цієї проблематики, що стосується й Комітету ООН з прав людини. На багатосторонньому характері цієї тематики неодноразово наголошувалося у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, зокрема: А. Х. Абашидзе [1], М. М. Антонович [12], Д. МакГолдрік (D. McGoldrick) [192], В. В. Мицика [78], А. Х. Робертсон (A. H. Robertson) [203], Дж. П. Флуд (J. P. Flood) [166], Дж. П. Хамфрі (J. P. Humphrey) [183] та ін.

На жаль, в українській науці міжнародного права не було проведено належного аналізу бібліографії наукових досліджень статусу та діяльності Комітету ООН з прав людини і, загалом, цей орган дослідники часто оминають увагою. Як зазначає І. Л. Литвиненко, у вітчизняній науковій літературі найбільше уваги приділяється тематиці діяльності Європейського суду з прав людини і, в той же час, поза увагою знаходяться інші, не менш важливі, механізми, як на регіональному, так і на універсальному рівні [69, с. 271].

Дослідження інституційних механізмів захисту прав людини, зокрема тих, що формувалися в рамках міжнародних договорів у цій сфері, наприклад, Комітету ООН з прав людини, активізувалися вже після Другої світової війни. Так, серед європейських та американських учених першої половини ХХ ст., які досліджували це питання, варто виділити Дж. Е. Уолкейта (J. A. Walkate), Дж. Ф. Гріна (Green J. F.), Д. МакКея (D. MacKay), Ф. Покара (F. Posar), Д. Д. Фішера (D. D. Fischer), М. Дж. Шмідта (M. G. Schmidt) та ін. [165, pp. 142-153; 173, p. 194].

Одне з найбільш ґрунтовних досліджень статусу Комітету ООН з прав людини провів Д. Макголдрік, який розглядав, зокрема, питання історії розробки та укладення МПГППР [192, pp. 1-65], статусу Комітету ООН з прав людини [192, pp. 66-93], системи періодичних доповідей у рамках Комітету ООН з прав людини [192, pp. 94-183] тощо. Так само варто виділити дослідження А. ДеЗаяса (A. DeZayas), Дж. Моллера (J. Moller) та Т. Опсала (T. Opsahl), присвячені тематиці застосування норм МПГПП Комітетом ООН з прав людини, які виходили двічі – у 1985 р. у Німецькому щорічнику міжнародного права та у 1986 р. – у Канадському щорічнику прав людини [160, pp. 9-64; 161, pp. 101-153]. У них комплексно досліджені такі питання як процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення Комітетом ООН з прав людини [161, pp. 106-107]; мотиви, якими керується Комітет при ухваленні власних Міркувань за результатами розгляду [161, pp. 109-150]; наслідки відступу держав-учасниць МПГПП від своїх зобов'язань за Пактом тощо [161, pp. 150-152].

Однак багато дослідників вивчали питання, пов'язані зі статусом Комітету ООН з прав людини, як у рамках самостійних досліджень, так і в контексті праць, присвячених правам людини загалом. Наприклад, у радянський період цю тематику порушували у своїх працях В. О. Карташкін, Р. О. Куліков, Б. Г. Манов, А. П. Мовчан та інші [51, с. 39-49; 52; 67; 72; 85]. Окремо варто назвати роботи І. В. Ніколайка, який, серед іншого, досліджував юридичну природу координації співробітництва міжнародних організацій системи ООН в області прав людини [87, с. 3-57], характер і особливості співпраці органів і організацій системи ООН та органів, передбачених міжнародними конвенціями в галузі прав людини [87, с. 88-105], питання ефективності координації співробітництва органів і організацій системи ООН в області прав людини [87, с. 133-153].

На початку ХХІ ст., в умовах загострення актуальності проблем, пов'язаних із захистом прав та свобод людини, зростає інтерес і до тематики діяльності конвенційних органів у цій сфері, передовсім, Комітету ООН з прав людини. Так, це питання досліджують, зокрема, такі вчені як В. Ванденголе

(W. Vandenhoe), П. Р. Ганді (P. R. Grandhi), Дж. Кроуфорд (J. Crawford), Г. Дж. Налді (G. J. Naldi), Х. Дж. Стейнер (H. J. Steiner) та ін. [154; 172; 193; 212; 218].

Особливої уваги варта праця американського юриста-міжнародника, відомого фахівця у сфері захисту прав та свобод людини Т. Бургенталю (T. Buergenthal), в якій він аналізує нормативний зміст статусу та інституційну структуру Комітету ООН з прав людини [149, pp. 343-346]; ключові аспекти звітування держав перед Комітетом ООН з прав людини [149, pp. 346-364]; особливості розгляду міждержавних [149, pp. 364-367] та індивідуальних повідомлень про порушення МПГПП [149, pp. 367-386]; юридичну силу зауважень загального порядку Комітету [149, pp. 386-390] тощо.

Серед представників української науки міжнародного права, які займаються питаннями, пов'язаними з правовим статусом договірних органів у сфері прав людини, зокрема Комітету ООН з прав людини, можна назвати В. Ф. Антипенка, Р. Г. Авдюгіна, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, А. І. Дмитрієва, Н. А. Зелінську, В. В. Мищика, І. Л. Литвиненко, О. О. Мережка, О. М. Рудневу, Т. Л. Сироїд, Г. О. Христову, О. М. Шемякіна [8; 15; 16; 39; 47; 77; 78; 115; 128; 133] та ін. Безпосередньо діяльність та статус Комітету ООН з прав людини досліджували М. М. Антонович [10; 11] та О. М. Дроздов [35]. Окремі питання, пов'язані зі статусом та функціонуванням Комітету ООН з прав людини, порушувалися у дослідженні В. Ф. Кавуна [49] та працях Р. Г. Авдюгіна, І. Л. Литвиненка, О. М. Рудневої та ін. [3, с. 302; 69; 111; 112].

Значна увага надається міжнародно-правовому статусу Комітету ООН з прав людини в російській науці міжнародного права. Питання юридичних та практичних аспектів діяльності Комітету ООН з прав людини розкривається, зокрема, у працях С. Н. Беясова, С. С. Дікмана, К. В. Іпатової, К. Коротєєва [14; 32; 45; 64] та ін. Варто відзначити дослідження К. В. Панової «Міжнародно-правові основи діяльності комітету з прав людини» [90]. Крім того, змістовними є дисертації Н. Ю. Фаяда «Контрольний механізм з міжнародних пактів про права людини. (Порівняльний аналіз)» [126] та

М. Ю. Гремзи «Конвенційні комітети в галузі міжнародного захисту прав людини» [29], в яких порівнюються різні аспекти правового статусу договірних органів у сфері захисту прав людини, зокрема Комітету ООН з прав людини.

Проаналізувавши основні вітчизняні та зарубіжні дослідження, присвячені міжнародно-правовому статусу та діяльності Комітету ООН з прав людини, можна виділити такі головні напрями наукових пошуків:

1) дослідження загальних інституційно-правових засад статусу Комітету ООН з прав людини та значення його діяльності проводили А. Х. Абашидзе, Т. Бургенталь, П. Р. Ганді, Д. МакГолдрік, Д. МакКей, Б. Г. Манов, В. В. Мицик, Дж. А. Уолкейт, М. Г. Шмідт та ін. [1, с. 204-210; 73, с. 87-97; 78; 149, с. 342-346; 173; 191; 192, pp. 66-93; 207; 220];

2) особливості реалізації Комітетом ООН з прав людини своїх повноважень та їх ефективність аналізували Т. Бургенталь, М. Ю. Гремза, В. О. Карташкін, Д. Макголдрик, К. В. Панова, Н. Ю. Фаяд, Д. Д. Фішер та ін. [29; 52, с. 128-146; 90, с. 52-74; 126, с. 77-98; 149, pp. 346-386; 165; 192, pp. 94-183];

3) питання юридичної сили рішень Комітету ООН з прав людини вивчали Т. Бургенталь, С. С. Дікман, К. В. Іпатова, Г. Дж. Налді, К. В. Панова, Ф. Покар, Х. Дж. Стейнер та ін. [32; 45; 90, с. 75-111; 149, pp. 386-390; 194; 196; 213];

4) порівняльні дослідження місця Комітету ООН з прав людини у системі інституційних механізмів захисту прав та свобод людини містяться у працях С. Н. Беясова, М. Ю. Гремза, Дж. Ф. Гріна, В. Ф. Кавуна, Дж. Кроуфорда, І. В. Ніколайка, Т. Л. Сироїд та ін. [14; 29; 49; 87, с. 3-57; 115; 155; 175];

5) співробітництво між Україною та Комітетом ООН з прав людини було предметом досліджень таких науковців як Р. Г. Авдюгін, М. М. Антонович, О. М. Дроздов, К. Коротєєв та ін. [2, с. 302; 12, с. 70-74; 35; 64].

Основними напрямками наукової розробки цієї теми у сучасній вітчизняній доктрині міжнародного права є:

1) загальна характеристика Комітету ООН з прав людини як елемента міжнародного інституційного механізму їх захисту (М. М. Антонович, І. Л. Литвиненко, В. В. Мицик, О. М. Руднева та ін.);

2) дослідження взаємовідносин між Україною та Комітетом ООН з прав людини (Р. Г. Авдюгін, М. М. Антонович, О. М. Дроздов);

3) проблеми виконання Україною своїх зобов'язань перед Комітетом ООН з прав людини (М. М. Антонович, О. М. Дроздов та ін.).

Отже, проведений аналіз стану розробки теми дослідження дозволяє стверджувати, що у сучасній вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги надається таким питанням: 1) історичним аспектам становлення та розвитку Комітету ООН з прав людини як складової частини інституційного механізму захисту прав та свобод людини; 2) організаційно-правовим засадам функціонування внутрішньоорганізаційного механізму Комітету ООН з прав людини; 3) юридичній природі рішень Комітету ООН з прав людини; 4) компетенції Комітету ООН з прав людини.

1.2. Розвиток Комітету ООН з прав людини як міжнародної інституції

В умовах глобалізації та необхідності пошуку відповіді на виклики, які постають перед міжнародною спільнотою у ХХІ ст., особливої актуальності набуває питання захисту прав людини. Воно залишається одним із головних пунктів порядку денного міжнародно-правового співробітництва, на чому повсякчасно наголошують представники науки міжнародного права. Зокрема, О. О. Мережко вказує: «Провідною тенденцією розвитку сучасного міжнародного права стає його подальша гуманізація, тобто становлення й укріплення одного з найважливіших принципів міжнародного права – принципу поваги до прав людини» [77, с. 1].

Одним із напрямів забезпечення цих процесів є функціонування міжнародних механізмів контролю за виконанням норм та стандартів у сфері захисту прав людини, які, в деяких випадках, наділяються певними судовими функціями. Ефективність діяльності таких інституцій отримує високу оцінку фахівців. Так, Н. А. Зелінська та Н. В. Дрьоміна-Волок обґрунтовано

зазначають, що «міжнародна юстиція допомагає перервати нескінченний цикл помсти і насильства» [39, с. 3].

Дослідження історичних аспектів формування та розвитку основних міжнародних норм та інститутів виступає важливим завданням науки міжнародного права. Невід'ємною частиною практично будь-якого міжнародно-правового дослідження є аналіз проблеми історичної ретроспективи предмета дослідження, що дозволяє глибше пізнати його зміст та юридичну природу. Особливо цікавою та актуальною сферою для відповідних історичних розвідок є права людини та міжнародні механізми їх захисту.

Можна стверджувати, що заборона агресії та злочинів проти людяності існувала на рівні звичаєвих норм міжнародного права [114].

Дослідники наголошують, що процес становлення та розвитку міжнародних механізмів захисту прав людини був достатньо складним, і нині несе на собі відбиток тих історичних подій, які мали місце в суспільному житті останнього століття, зокрема в частині впливу на правосвідомість. В. Ф. Кавун вказує, що цей процес «...відобразив революційні зміни, що сталися в правовій структурі захисту прав людини, яка вийшла за межі внутрішньої правової імплементації, сягнувши міжнародного рівня» [49, с. 1].

Найперше, слід зазначити, що в науці міжнародного права (наприклад, О. М. Руднева) виділяють два основні види міжнародних механізмів захисту прав людини: договірні (конвенційні) механізми захисту прав людини та інституційні механізми захисту прав людини [111, с. 136]. Обидва ці механізми тісно поєднані і це відображається, зокрема, у функціонуванні договірних органів із захисту прав людини, створених на підставі універсальних міжнародно-правових актів з прав людини та для контролю за їх дотриманням і виконанням, головним серед яких є Комітет ООН з прав людини.

Як зазначає Дж. Донеллі, «повноваження деяких важливих глобальних правозахисних установ впливають не безпосередньо зі Статуту ООН..., а з багатосторонніх угод щодо прав людини. На першому місці серед таких органів стоїть Комітет з прав людини...» [34, с. 81]. Н. В. Мацкевич розглядає договірні

органи як «діяльність органів, створених в рамках міжнародних договорів для контролю за їх виконанням державами-учасниками» [74, с. 18].

Створення та функціонування таких органів у рамках універсальних міжнародних договорів з прав людини стало логічним наслідком еволюції міжнародного права та пріоритетизації прав людини у порядку денному міжнародного співтовариства. Крім того, вони мали дати відповідь на існуючі виклики у цій сфері. Як вважає Б. Г. Манов, «...необхідність створення самостійних міжнародних органів... пов'язана з тим, що питання, які постають перед цими органами, відрізняються великою складністю і різноманітністю» [72, с. 68].

Слід зазначити, що процес створення та функціонування договірних органів завжди був органічно взаємопов'язаним із відповідними міжнародними договорами. Відповідно, дослідження історичної ретроспективи створення діяльності міжнародних органів із захисту прав людини має здійснюватися паралельно із дослідженням розвитку договірного регулювання у цій сфері. Особливо актуальним такий підхід є для дослідження історії створення та діяльності Комітету ООН з прав людини, який, як відомо, є конвенційним органом МПГПП.

Крім того, досліджуючи історію створення та діяльності Комітету ООН з прав людини, варто також розглянути й діяльність тих інституційних механізмів захисту прав людини, які існували до початку діяльності Комітету, зокрема Комісії ООН з прав людини. Аналіз функціонування таких механізмів, передовсім їх ефективності, дозволить чіткіше визначити передумови створення Комітету ООН з прав людини.

Загалом варто виділити кілька етапів створення та формування міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини: 1) 1945–1976 рр. – від початку розробки до вступу в дію МПГПП 1966 р. та початку діяльності Комітету, 2) з 1976 р. й понині – сучасний етап. Проаналізуємо ці етапи та їх особливості детальніше.

Перший етап створення та формування міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини (1945–1976 рр.) розпочався після

Другої світової війни. Жорстокі дії представників нацистської, фашистської та мілітаристської ідеології призвели до загибелі багатьох мільйонів людей, гостро поставили на порядок денний питання створення дієвих міжнародних механізмів у сфері захисту прав людини. У науці міжнародного права зазначається, що «якісно нова фаза діяльності міжнародного співтовариства в забезпеченні поваги прав людини» почалася саме після завершення Другої світової війни» [68, с. 162]. Р. М. Валєєв підкреслює: «Міжнародно-правові норми в області захисту прав людини переважно сформувалися після Другої Світової війни» [20, с. 46]. П. Дж. Флуд так само вважає, що, «починаючи з Другої світової війни, заохочення і захист прав людини стали провідною темою міжнародного політичного життя» [166, р. 1]. На думку В. Г. Буткевича, саме права людини і міжнародний механізм їх захисту стали каталізатором розвитку міжнародного права у ХХ ст. [17, с. 856]. Нарешті, В. В. Мицик переконаний, що «реальні передумови розвитку широкомасштабного міжнародного співробітництва у сфері прав людини... з'явилися лише після Другої світової війни [79, с. 37].

Крім того, події Другої світової війни довели необхідність започаткування нових інституційних механізмів міжнародної юстиції, першими з яких стали Нюрнберзький і Токійський трибунали. Водночас, їх створення пост-фактум викликало критику. Як слушно відзначає О. В. Київець: «Судді Нюрнберзького та Токійського трибуналів були неспроможні винести рішення згідно з чинними на той час нормами права» [54, с. 118]. Відповідно, з метою уникнення «зворотної дії закону», міжнародна спільнота усвідомила необхідність негайного створення та розвитку нових механізмів, в тому числі, пов'язаних із захистом прав і свобод людини.

Однак, не варто недооцінювати факт створення і діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів. О. В. Сенаторова правильно підкреслює, що: «ця судова справа створила прецедент, який заклав підвалини майбутньої міжнародної кримінальної юстиції; вона послужила шаблоном, на основі якого «кроїлися» всі наступні судові органи з кримінальною юрисдикцією щодо фізичних осіб» [114]. Можна погодитися із вченою і

зазначити, що вплив Нюрнберзького та Токійського трибуналу значно виходить за межі лише впливу на органи міжнародної кримінальної юстиції.

За порівняно короткий час після завершення війни сформувалася низка міжнародних механізмів захисту прав та свобод людини, яка практично одномоментно змінила характер сучасного міжнародного права. Водночас Ф. Капаторті стверджував, що, попри це, розвиток прав людини у XX ст. носив не вибуховий, а поступовий, еволюційний характер [214, р. 978].

Власне ідея створення універсального міжнародного договірного механізму захисту прав людини виникла одночасно зі створенням ООН. Ще на конференції в Сан-Франциско у квітні 1945 р. висловлювалася ідея прийняття т.зв. Декларації прав людини як складової Статуту ООН, проте через брак часу її реалізовано не було [83, с. 3]. І все ж права людини як один із пріоритетів діяльності ООН були зафіксовані у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Так, у преамбулі Статуту йдеться про «утвердження віри в основні права людини» [123], а серед цілей ООН у ст. 1 було встановлено «...заохочення і розвиток поваги прав людини і основних свобод» [123]. Т. І. Левицький зазначає, що в основі кодифікації міжнародного права прав людини лежать положення Статуту ООН [82, с. 179]. Зі свого боку, Дж. Кроуфорд стверджує, що «в 1945 р., практично вперше, Статут ООН проголосив ідею прав людини як реальних прав, закріплених на універсальному рівні» [155, р. 1]. Дж. Н. Баррі так само вважає, що «Статут ООН створив юридичне та концептуальне підґрунтя для розвитку міжнародного права прав людини» [146, р. 68].

Український науковець В. Ф. Антипенко особливо підкреслює: «Альтруїстичний дух... системи Організації Об'єднаних Націй з її унікальним Статутом, що тяжіє до справедливості, показали, що найкривавіші й найжорстокіші поборці за власність і панування... найбільш відчутно зрушують людину до справедливості» [8, с. 13]. Інший вітчизняний дослідник А. І. Дмитрієв слушно вважає, що «норми Статуту ООН, що характеризують принцип співробітництва держав, стали відправною точкою в прийнятті численних міжнародних актів, зокрема й з питань співробітництва у сфері прав людини» [47, с. 462].

Саме з моменту створення ООН та ухвалення її Статуту починається сучасний етап розвитку міжнародних механізмів захисту прав людини – як договірних, так і інституційних. Значення цього факту для міжнародного співробітництва із захисту прав людини важко переоцінити. Як слушно зазначає А. Х. Абашидзе, «Статут ООН став першим міжнародно-правовим актом в історії людства, що заснував міжнародну організацію, одна з цілей якої ґрунтується на універсальному визнанні та повазі прав людини» [1, с. 16]. С. Джозеф та Й. Кіріакакіс зауважують, що «починаючи з 1945 р. ООН стає інструментом у процесі розробки стандартів шляхом розробки договорів та інших документів, що закріплюють універсально визнані права людини» [185, р. 1].

Незважаючи на фіксацію захисту прав людини як універсальної цінності у Статуті ООН, розробка універсального договірного механізму захисту прав людини залишалася на порядку денному. Так, уже у Статуті ООН, а саме в ст. 68 було зафіксовано, що «Економічна і Соціальна Рада створює комісії в економічній і соціальній області і по заохоченню прав людини» [123].

Саме на підставі цього положення ЕКОСОР ООН у своїй Резолюції 5 (I) від 16 лютого 1946 р. проголосив створення Комісії ООН з прав людини. У п. 2 Розділу А цієї Резолюції передбачалося, що однією з цілей діяльності Комісії повинна стати робота з розробки «Міжнародної хартії прав людини» [108]. До першого складу Комісії увійшли, зокрема, видатний французький правник Р. Кассен та відомий перуанський політик В. Р. Айа де ла Торре, а очолила Комісію вдова президента США Ф. Д. Р. Рузвельта – Елеонора Рузвельт [108], яка обіймала цю посаду до 1951 р.

Комісія ООН з прав людини стала першим спеціальним органом ООН з прав людини і своєрідною моделлю для тих інституційних механізмів у цій сфері, які були створені надалі. Як вказує С. Р. Асірян, Комісію було наділено двома основними формами здійснення контрольної діяльності: моніторинг і доповідання щодо певних держав (державний мандат) і з певних аспектів захисту прав людини загалом (тематичний мандат). Постійного персонального складу Комісія не мала, складаючись із 53 держав, які обиралися до її складу

строком на 3 роки, і вже на свій розсуд визначали осіб, що представлятимуть їх. Водночас Комісія не завжди демонструвала ефективність своєї діяльності і ставала об'єктом гострої критики [13, с. 175].

Д. Макголдрик наголошує, що розглядалося кілька юридичних форм закріплення Міжнародного білля прав людини, зокрема у вигляді Декларації, багатостороннього договору, положення якого мали б обов'язковий характер для держав, які б приєдналися до нього, резолюції Генеральної Асамблеї ООН та додатку до Статуту ООН. Зрештою, було обрано форму Декларації, яка мала б бути прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН [192, р. 9].

Крім офіційної роботи у рамках структур Організації Об'єднаних Націй, проекти універсального міжнародного договору з прав людини пропонували і представники міжнародно-правової доктрини. Зокрема, один із найвидатніших юристів-міжнародників усіх часів Г. Лаутерпахт у 1945 р. у своїй праці «Міжнародний білля прав особи» (англ. An International Bill of the Rights of Man) запропонував проект такого Білля [189, pp. 67-74]. З-поміж інших цікавих та оригінальних ідей, у цьому проекті містилися і конкретні пропозиції стосовно інституційних механізмів забезпечення виконання його положень.

Так, у ст. 19 Г. Лаутерпахт пропонував, щоб у рамках майбутньої Організації Об'єднаних Націй було створено т.зв. Вищу Комісію (англ. High Commision) з метою нагляду за дотриманням положень Білля. Вона мала складатися з незалежних осіб, які б призначалися вищим органом ООН, на чолі з Головою (англ. President) та за сприяння Секретаріату. Комісія мала отримувати повідомлення та звіти щодо дотримання державами положень Білля, подавати щорічні звіти про підсумки своєї діяльності. Крім того, право осіб та організації звертатися зі скаргами до цього органу мало розглядатися як «беззаперечне» [189, pp. 73-74].

Однак модель Г. Лаутерпахта не обмежувалася діяльністю лише цього одного органу. Зокрема, він пропонував наділити контрольними повноваженнями за дотриманням положень Білля також вищий виконавчий орган та вищий судовий орган майбутньої ООН (ст. 20) [189, р. 74], якими стали відповідно (Рада Безпеки ООН та Міжнародний Суд ООН. Також учений

пропонував наділити вищі судові органи кожної держави-учасниці або ж спеціально створені органи повноваженнями зі встановлення відповідності національного законодавства положенням Білля [189, р. 73]. Незважаючи на те, що проект Г. Лаутерпахта не було реалізовано, його вплив на формування міжнародно-правових стандартів та інституційних механізмів у сфері захисту прав людини, в тому числі й Комітету ООН з прав людини, є беззаперечним.

Позаяк реалізувати ідею щодо єдиного міжнародно-правового акта не вдалося, було розроблено т.зв. «Міжнародний білль прав людини» - сукупність кількох міжнародно-правових актів щодо захисту прав та свобод людини.

Як зазначає К. В. Панова, спочатку планувалося, що до складу Міжнародного білля увійдуть три документи:

- документ, який не матиме загальнообов'язкової юридичної сили у формі декларації;
- міжнародний акт загальнообов'язкового характеру, у формі конвенції;
- документ, що створює контрольний орган по виконанню державами положень по правах людини [90, с. 12-13].

Першим документом, який входить до складу Білля, стала Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. На думку Дж. Донеллі, Загальна Декларація, яка сама собою автоматично не набула юридично обов'язкового характеру, мала стати першим кроком на шляху до розробки міжнародних договорів щодо захисту основних прав та свобод людини. Однак події «холодної війни» – політичного протистояння між «соціалістичним блоком» держав на чолі з СРСР та західними державами на чолі з США, які розпочалися практично одразу ж після завершення Другої світової війни завадили цьому і «...імпульс перших повоєнних років не був збережений» [34, с. 18-19]. На це вказує і В. Ф. Кавун: «після Другої світової війни і особливо в умовах «холодної війни» людські права часто слугували приводом для взаємних атак та підбурювання міжнародних конфліктів» [49, с. 7].

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №217 Е (III) від 10 грудня 1948 р. передбачалася розробка міжнародно-правового акта, який би містив положення щодо захисту політичних та громадянських прав [114]. Згодом у своїй

резолюції № 421(V) від 4 грудня 1950 р. Генеральна Асамблея постановила включити до змісту документа також «економічні, соціальні права і права в області культури», а також запропонувала ЕКОСОР включити до нього «чітке формулювання» цих прав, щоб вказати на «їх зв'язок з громадянськими та політичними правами» [105].

Проте, як зауважує В. О. Карташкін, США виступили проти такого розвитку подій і заблокували цю ідею [51, с. 43]. Це пов'язувалося, як вказував Дж. Ф. Грін, із тим, що «США важко буде прийняти договір, що містить економічні, соціальні та культурні права, оскільки вони виходять за рамки прав, що містяться в Конституції Сполучених Штатів Америки» [175, р. 40]. Зрештою, Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією №543 (VI) від 5 лютого 1952 р. постановила підготувати та прийняти два окремі самостійні Пакти – по громадянських і політичних та по економічних, соціальних і культурних правах [106]. Це було негативно сприйнято представниками т.зв. «соціалістичного табору», зокрема радянський вчений А. П. Мовчан вважав, що однією з цілей такої пропозиції була «затримка підготовки юридично обов'язкового міжнародного документа, покликаного сприяти всезагальному дотриманню життєво важливих прав» [85, с. 61].

Розробка та прийняття наступних документів Білля також постійно наштовхувалося на труднощі, викликані розбіжностями у поглядах держав різних ідеологічних таборів на їхній зміст. Органом, відповідальним за розробку документів Білля, стала вищезгадана Комісія ООН з прав людини.

Окремі проекти універсальної міжнародної угоди щодо захисту громадянських, політичних, соціальних та інших прав людини були розроблені ще на початок 1950-х рр., проте міжнародна ситуація не дозволяла прийняти її. На порядок денний Комісії з прав людини ООН виносилися питання іншого характеру: так, США і західні держави вимагали розглядати проблеми свободи слова, які були характерними для Радянського Союзу та соціалістичного табору, а їх опоненти, зі свого боку, наголошували на боротьбі з расовою дискримінацією та порушеннями трудових прав [34, с. 19].

Щодо інституційних механізмів захисту прав людини, які існували у цей період, то спеціалізованим органом ООН в цій сфері стала названа вище Комісія ООН з прав людини, яка функціонувала в рамках ЕКОСОР, та власне й розробляла проект Міжнародного біллю прав людини. Водночас тривали дискусії щодо необхідності подальшого вдосконалення інституційного механізму. Як відзначає Д. Макголдрик, «були зроблені різноманітні пропозиції щодо створення міжнародного суду чи Комітету з прав людини з різними повноваженнями та функціями» [192, р. 12].

Вважаємо за доцільне більше детально розглянути окремі аспекти розробки проекту інституційного механізму захисту прав людини, який згодом став основою Комітету ООН з прав людини. Зокрема, одним із найгостріших питань стала можливість звернення до майбутнього органу окремих фізичних осіб та їх груп. Зокрема, це питання розглядалося на п'ятій сесії Комісії у 1949 р. і думки членів розділилися порівну: вісім підтримали цю пропозицію, вісім виступили проти. Що цікаво, разом з представниками США та Великобританії проти виступив також і представник Української Радянської Соціалістичної Республіки [192, р. 12].

Принципове рішення про створення постійно діючого міжнародного органу, який би забезпечував виконання норм майбутнього МПГПП під назвою Комітет з прав людини, було прийняте на шостій сесії Комісії ООН з прав людини у 1950 р. Щоправда, і в цьому випадку ухвалена концепція не передбачала наділення Комітету повноваженнями щодо розгляду індивідуальних скарг, а також було відхилено пропозицію щодо функцій загального нагляду за виконанням положень МПГПП [192, р. 13].

Ключовою для створення Комітету ООН з прав людини стала дев'ята сесія, коли Комісія ООН з прав людини остаточно визначилася із пропозиціями щодо створення, складу та юрисдикції цього міжнародного органу [192, р. 18]. Комісія завершила свою роботу над проектом обох Пактів (по громадянських і політичних та по економічних, соціальних та культурних правах) на своїй десятій сесії у 1954 р. і проект був переданий на розгляд Генеральної Асамблеї,

яка, своєю чергою, скерувала його до Третього комітету ООН (соціальні, гуманітарні та культурні питання) [192, р. 18].

Третій комітет вніс низку поправок до проекту, чи не найважливішою із яких стало доповнення стосовно того, що суб'єктом звернення до Комітету ООН з прав людини, окрім держав, можуть бути також фізичні особи, які стали жертвою порушень своїх прав, закріплених у Пакті. Згодом це положення було реалізовано у Протоколі I до МПГПП (далі – Протокол I) [192, pp. 21-22].

Робота щодо прийняття нових міжнародних механізмів захисту прав людини була розблокована лише в 1960-х рр., у зв'язку зі вступом в ООН великої кількості африканських та азійських держав, що здобули незалежність унаслідок процесів «деколонізації». Як відзначає Дж. Донеллі, «ці країни, що потерпали від колоніального домінування, мали особливий інтерес у правах людини» [34, с. 20-21].

У 1965 р. була прийнята Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Але двома основоположними документами, які входять в Міжнародний Білль, стали Міжнародні Пакти, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.: Про політичні і громадянські права та Про економічні, соціальні і культурні права. Слід відзначити, що ці документи спочатку планувалося ухвалити у вигляді єдиного міжнародно-правового акта, проте в умовах «холодної війни» було прийнято рішення розділити його на дві окремі міжнародні угоди [34, с. 21].

Український вчений Т. І. Левицький зазначає, що логіка прийняття двох окремих Міжнародних Пактів випливала із природи зобов'язань, які держави-учасниці брали на себе. За МПГПП держави-учасниці зобов'язувалися «поважати і забезпечувати» права, які визнаються цим документом, щодо ж Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права – лише вжити максимально можливих заходів для їх забезпечення [82, с. 180-181].

Документи, які увійшли в Міжнародний Білль прав людини, стали універсальним і офіційним переліком основних прав та свобод людини. Згодом була прийнята ціла низка інших міжнародних договорів щодо захисту прав окремих категорій осіб (жінок, дітей, інвалідів тощо) чи окремих категорій прав

та свобод. Однак саме ці три міжнародно-правові акти (Загальна Декларація та Міжнародні Пакти) стали фундаментом захисту прав людини у сучасному світі [42, с. 69].

Проте система міжнародних договорів у сфері захисту прав людини сама собою не могла розв'язати проблеми, пов'язані з їх захистом та протидією порушенням. Так, Дж. Донеллі зауважує: «вичерпність Міжнародних пактів означала, що подальші міжнародні кроки щодо прав людини будуть полягати насамперед у реалізації (чи моніторингу реалізації) встановлених стандартів» [34, с. 21]. На момент прийняття Міжнародних пактів було очевидним, що Комісія з прав людини ООН так і не стала ефективним інструментом імплементації міжнародних норм з прав людини.

Саме тому механізми такої реалізації (зокрема й інституційні), були закладені в самих Пактах. Так, МПГПП містить ст. 28, на підставі якої було створено Комітет з прав людини [84]. Крім того, було прийнято Протокол I до МПГПП в якому роз'яснювалися особливості та процедури функціонування Комітету [125].

Проте Комітет ООН з прав людини не став першим договірним органом ООН у цій сфері: у 1970 р., згідно зі ст. 8 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р., було створено Комітет ООН з ліквідації всіх форм расової дискримінації [81, с. 108]. Попри те, що Пакт і Конвенцію було прийнято майже одночасно, остання вступила в дію в січні 1969 р., а МПГПП, разом з Протоколом I до нього – 23 березня 1976 р.

Згодом було створено ще сім договірних органів у рамках відповідних міжнародних договорів та конвенцій із прав людини: Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (1982 р.); Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (1985 р.); Комітет проти катувань (1987 р.); Комітет з прав дитини (1990 р.); Комітет щодо захисту прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей (1990 р.); Комітет з прав інвалідів (2008 р.); Комітет з насильницьких зникнень (у 2010 р.).

Окреме місце у цьому переліку займає Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, який здійснює контроль за виконанням положень

Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., однак був створений не на основі цього міжнародного договору, а відповідно до резолюції ЕКОСОР 1985/17 від 28 травня 1985 р. [109]. На думку деяких дослідників, зокрема М. Ю. Гремзи, це вирізняє цей Комітет з-поміж інших договірних органів у сфері захисту прав людини і робить його «допоміжним органом ЕКОСОР» [29, с. 4].

Крім того, відповідно до ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань від 18 грудня 2002 р., було створено Підкомітет з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань (далі – Підкомітет проти катувань) [124, с. 20]. Однак, оскільки у змісті самого Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань він розглядається разом із Комітетом проти катувань, навряд чи доцільно вважати його самостійним договірним органом у цій сфері.

Створення інституційного механізму в рамках міжнародних договорів з прав людини отримало високу оцінку в науці міжнародного права. В. Ф. Кавун справедливо наголошує: «Створення в міжнародній структурі системи інституційних механізмів контролю за дотриманням державами своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини відкрила нову еру в розвитку міжнародного права прав людини» [49, с. 12].

Хоча правовий статус Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав не є предметом нашого дослідження, варто виокремити його у контексті дослідження питань, пов'язаних із юридичною природою договірних органів з прав людини. По-перше, на нашу думку, належність певного органу до системи договірних органів з прав людини визначається не стільки підставами їх створення, скільки функціями, якими є моніторинг застосування положень Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., на чому наголошується і на офіційній веб-сторінці Комітету [156]. По-друге, в цьому випадку ЕКОСОР не діяв з власної ініціативи, а відповідно до повноважень щодо контролю за виконанням положень Міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., які були йому надані згідно

із Розділом IV цього договору [76, с. 44-53]. І, по-третє, юридичні засади функціонування Комітету з економічних, соціальних і культурних прав підтверджують його самостійність і незалежність від ЕКОСОР. Члени Комітету, попри те, що обираються ЕКОСОР, працюють самостійно, а єдиний системний взаємозв'язок між ними передбачений лише у порядку щорічного звітування [109].

Отже, можна констатувати, що міжнародно-правовий статус договірних органів у сфері захисту прав людини в принципі збігається. Існування їх певних особливостей є наслідком тих проблем, які виникали при створенні таких органів і не впливає на їхню компетенцію та функціонування.

Саме зі вступом МПГПП і Протоколу I в дію 23 березня 1976 р., розпочинається *сучасний етап створення та формування міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини (з 1976 р. і донині)*. Комітет ООН з прав людини розпочав свою діяльність уже незабаром після вступу в дію МПГПП і Протоколу I. Положення МПГПП передбачали, що Комітет складається із 18 членів, які повинні бути обрані не пізніше ніж через 6 місяців після його вступу в дію [84]. Відповідно у 1976 р. були проведені вибори першого складу Комітету і перше засідання новообраного Комітету відбулося 20 вересня 1976 р. [209]. Крім того, Правилами процедури Комітету було визначено, що строк повноважень першого складу Комітету повинен обчислюватися, починаючи з 1 січня 1977 р. [206]. Першим головою Комітету став представник Республіки Кіпр А. Мавроматтіс.

Як зазначає німецький вчений Т. Бургенталь, за час функціонування Комітету суттєвих змін зазнала система формування персонального складу Комітету. До 1996 р. Західна Європа та Північна Америка делегували до Комітету 6 своїх представників, Латинська Америка і Карибський регіон – 5, Азія – 3, Африка – 2, Східна Європа та Ізраїль – по 1. А вже після 1996 р., у зв'язку з низкою політичних змін у світі, а також із врахуванням стану із правами людини у різних регіонах світу, змінилася і система представництва в Комітеті: Західна Європа та Північна Америка – 6, Африка – 5, Латинська

Америка і Карибський регіон – 3, Азія – 2, Східна Європа та Ізраїль – по 1 [149, pp. 341-398].

Результати діяльності Комітету виявилися доволі успішними, і він став одним із найефективніших конвенційних органів у системі ООН. Наприклад, лише за перші 25 років своєї діяльності (1977–2002 pp.) до Комітету надійшло понад 1000 скарг про порушення прав та свобод, закріплених в Пакті, з яких близько 40% було розглянуто і вирішено, ще 40% було відхилено, а решта перебували на стадії розгляду [209].

Важливу увагу Комітет приділяє публічності інформації про свою поточну діяльність та її результати. Так, практично відразу у 1977 р. було започатковано практику Щорічних звітів (англ. Annual Reports). З 1985 р. Комітет готує та видає «Вибрані рішення Комітету з прав людини» (англ. Selected Decisions Of The Human Rights Committee), в яких публікуються найцікавіші рішення, які були прийняті Комітетом у ході своєї діяльності [208].

Майже сорокарічна діяльність Комітету ООН з прав людини отримала широке визнання та високу оцінку дослідників. Німецький юрист-міжнародник М. Гердеген стверджує, що «Комітет... зробив великий внесок у визнання і реалізацію універсальних стандартів прав людини» [28, с. 380].

М. В. Буроменський називає цей орган серед «найбільш авторитетних у міжнародному механізмі захисту прав людини» [15, с. 21].

Підсумовуючи, можна констатувати, що створення Комітету ООН з прав людини, поруч зі створенням інших договірних органів із захисту прав людини, стало підсумком багаторічного міжнародного співробітництва, метою якого було створення ефективного інституційного механізму захисту прав людини на універсальному рівні. У зв'язку із тим, що предметна сфера діяльності цього Комітету є найширшою серед інших договірних органів, він, від початку своєї діяльності у 1976 р., зайняв чільне місце у системі договірних органів та засвідчив свою ефективність, реагуючи на зміни, які відбувалися як в політичній сфері, так і в сфері захисту прав людини. Можна стверджувати, що у разі реформування інституційного механізму захисту прав людини у рамках

ООН, саме Комітет ООН з прав людини може стати структурною основою для функціонування майбутнього єдиного органу в цій сфері.

1.3. Юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини

Важливою складовою наукового дослідження міжнародно-правового статусу міжнародних органів є вивчення матеріальних та процесуальних підстав їх діяльності. Для договірних органів із прав людини системи ООН, зокрема Комітету ООН з прав людини, вони закріплені в універсальних міжнародних договорах, на основі яких вони створені. Проте, крім цих договорів, важливе значення має і низка інших нормативних актів, які впливають на функціонування цих органів та застосовуються ними у ході своєї діяльності.

На нашу думку, юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини варто розділити на *основні* та *додаткові*. До перших, безумовно, слід віднести МПГПП, а також Факультативні протоколи до нього. Додатковими юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини можна вважати його Правила процедури, які, щоправда, не є нормами міжнародного права, а розробляються та затверджуються самим Комітетом, також окремі прийняті ним рішення та інші джерела, які застосовуються цим органом у процесі своєї діяльності.

Такий підхід до класифікації юридичних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини загалом відповідає підходам до цього питання, розроблених наукою міжнародного права. Г. Дж. Стейнер зазначає, що «Частина IV Пакту разом з Протоколом створюють основу для організації та діяльності Комітету» [213, р. 21]. Зі свого боку, І. В. Ніколайко, характеризуючи документи, що регулюють діяльність Комітету, розрізняє *первинні* (МПГПП та Факультативні Протоколи до нього) та *вторинні* (Правила процедури) [88, с. 70].

Як уже зазначалося, головною юридичною підставою діяльності Комітету ООН з прав людини є Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., прийнятий Резолюцією ГА ООН № 2200 (XXI) [84]. Частина IV цього документа (ст.ст. 28–45) присвячена створенню Комітету ООН з прав людини та визначенню основних засад його функціонування. Зокрема, саме ст. 28 МПГПП проголошує створення Комітету [84].

Аналогічно й інші договірні органи ООН у сфері захисту прав людини мають головними юридичними підставами своєї діяльності відповідні універсальні міжнародні договори щодо захисту прав людини. Російський науковець М. Ю. Гремза називає ці документи «базовими» для відповідних комітетів і зазначає, що «...базові конвенції разом з факультативними протоколами до них містять основи матеріального і процесуального права, що застосовується комітетами» [29, с. 37].

У науці міжнародного права наголошують на важливості положень Частини IV МПГПП. Так, на думку К. В. Панової, «частина IV Міжнародного пакту... є нормативною основою створення і діяльності Комітету з прав людини» [90, с. 37]. За результатами аналізу відповідних статей МПГПП, котрі присвячені Комітету, їх можна розділити на кілька тематичних груп:

- положення щодо порядку формування персонального складу Комітету та стосовно порядку виконання ними своїх посадових обов'язків (ст. 28–35, ст. 38, ст. 43);
- питання щодо функціонування Комітету та процедури його роботи (ст. 36–37, ст. 39, ст. 45);
- зобов'язання держав щодо співробітництва із Комітетом та порядок цього співробітництва (ст. 40–42, ст. 44) [90, с. 37].

Необхідно відзначити, що положення МПГПП мають загальний характер і розв'язують лише стрижневі питання діяльності Комітету. Проте окремі засади були регламентовані більш детально, зокрема щодо співробітництва держав-учасниць МПГПП із Комітетом, наприклад, щодо можливості держав подавати повідомлення про порушення прав, які встановлені МПГПП, іншими державами-учасницями до Комітету (ст. 41) [84].

Така ситуація є природною, оскільки основною метою цього міжнародно-правового акта було, передовсім, закріплення на міжнародно-правовому рівні основних громадянських та політичних прав, а детальна регламентація контрольного механізму в рамках МПГПП – додатковою метою цього документа [44, с. 181]. Зрештою, це розуміли й автори цього акта: наприклад, у п. 2 ст. 39 була передбачена необхідність прийняття Комітетом власних правил процедури [84].

Крім того, деякі положення МПГПП, що стосувалися Комітету, визначали порядок початку його роботи й надалі їх застосування не передбачалося. Наприклад, ст. 30 МПГПП стосувалася порядку організації перших виборів персонального складу Комітету [84].

Загалом можна цілком позитивно оцінити значення положень МПГПП, що стосувалися Комітету ООН з прав людини. Попри те, що вони визначали лише загальні підстави функціонування цього органу, створення контрольного механізму в рамках цього міжнародно-правового акта було важливим і послідовним кроком у розвитку інституційного механізму захисту прав людини.

Крім процесуальних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини, які містяться в МПГПП, важливе значення для його діяльності та функціонування мають і матеріальні норми цього документа, в яких закріплено основні права та свободи людини. Саме контроль за виконанням державами-учасницям МПГПП їхніх зобов'язань, що випливають з цих норм, розгляд фактів їх порушень та винесення рекомендацій (зауважень та міркувань) з цього приводу і є головним предметом діяльності Комітету.

Основні громадянські та політичні права закріплені в МПГПП у Частинах I-III. Водночас, частина I МПГПП складається лише з однієї статті 1, положення якої стосуються прав народів. Зокрема, в ній закріплено право народів на самовизначення (п. 1); право народів на вільне розпоряджання природними ресурсами (п. 2); відповідальність держав-учасниць за управління несамоверхніми і підопічними територіями та зобов'язання поважати право на самовизначення народів [84]. Крім того, у цьому контексті варто назвати і ст. 47

МПГПП, в якій закріплено: «Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як ущемлення невід'ємного права всіх народів володіти і користуватися повною мірою і вільно своїм природними багатствами та ресурсами» [84].

У науці міжнародного права тривають дискусії стосовно доцільності та мети закріплення цих прав народів у тексті МПГПП. К. В. Панова відзначає, що положення ст. 1 сформульовані недостатньо чітко, наводячи, наприклад, п. 2, де закріплено, що «Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що впливають з міжнародного економічного співробітництва... та з міжнародного права» [84; 90, с. 17].

Крім того, ще одним положенням МПГПП, в якому зафіксовано не індивідуальні, а колективні громадянські та політичні права, є ст. 27. У ній закріплено: «У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою» [84].

На нашу думку, фіксування колективних прав у МПГПП не впливає на загальний зміст цього документа. Передовсім це зумовлено необхідністю захисту прав та інтересів конкретних індивідів, що належать до народів та меншин. Водночас можуть виникати об'єктивні труднощі у діяльності Комітету з контролю за дотриманням цих прав та свобод, а також із реалізацією державами заходів, відповідно до міркувань та зауважень Комітету з цього приводу. Тому цілком доцільними уявляються розробка та прийняття окремого міжнародно-правового акта, присвяченого колективним громадянським та політичним правам.

Крім того, захист цих прав Комітетом ООН з прав людини носить обмежений характер, про що свідчить і його практика. Так, у своїх міркуваннях у справі «Лубікон Лейк Бенд проти Канади» від 26 жовтня 1990 р., Комітет визнав, що повідомлення про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП не можуть подаватися щодо порушень ст. 1 МПГПП [184].

У Частині II МПГПП (ст. 2–5) закріплені зобов’язання держав-учасниць щодо заборони та протидії дискримінації. Зокрема, вони стосуються заборони дискримінації на підставі «раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» (ст. 2); окремо і додатково – гендерної дискримінації (ст. 3); та міститься застереження щодо допустимості обмеження прав та свобод, закріплених у МПГПП, у випадку надзвичайних ситуацій та визначають випадки, щодо яких будь-які обмеження є недопустимими (ст. 4) тощо [84].

Повний перелік індивідуальних прав та свобод міститься в Частині III (ст. 6–27). На підставі положень ст. 4(2) МПГПП, в якій закріплено винятки, щодо яких неможливі обмеження прав та свобод, можна розділити на дві основні групи: ті, щодо яких жодні обмеження неможливі і ті, які можуть підлягати тим чи іншим обмеженням. До першої групи відносяться: право на життя (ст. 6); заборона тортур (ст. 7); рабства (п. 1-2 ст. 8); право на особисту свободу (ст. 11); заборона бути засудженим без відповідних законодавчих підстав (з лат. – *nulla poena sine lege*) (ст. 15); право на визнання особистої правосуб’єктності (ст. 16); право на свободу думки, совісті та віросповідання (ст. 18) [84].

Правами та свободами, щодо яких певні обмеження допускаються, є: заборона примусової праці (п. 3 ст. 8); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 9); права затриманих і ув’язнених (ст. 10); право на вільний вибір місця проживання (ст. 2); право іноземців на перебування на території держави (ст. 13); рівність перед судом (ст. 14); право на приватність особистого життя (ст. 17); право на свободу вираження поглядів (ст. 19); заборона пропаганди війни (ст. 20); право на мирні зібрання (ст. 21); свобода асоціацій та об’єднань (ст. 22); сімейні відносини (ст. 23); заборона дискримінації дітей (ст. 24); право на участь в публічному житті (ст. 25); рівність перед законом [84].

Частина VI та ст. 46 Частини V стосуються технічних аспектів дії МПГПП та приєднання до нього.

Отже, можна констатувати, що в МПГПП закріплене широке коло громадянських та політичних прав, контроль за дотриманням яких державами-учасниками є предметом діяльності Комітету ООН з прав людини та які є матеріальними підставами діяльності цього міжнародного органу. Багато з цих прав та свобод (наприклад, заборона тортур, заборона дискримінації за гендерною та расовою ознакою), були додатково зафіксовані окремими міжнародно-правовими актами. Це є ще одним підтвердженням того, що МПГПП відіграє провідну роль у системі захисту прав людини серед інших універсальних міжнародних договорів в цій сфері.

Документом, у якому порядок діяльності Комітету ООН з прав людини був регламентований значно детальніше, став Протокол I до МПГПП. Слід зазначити, що практика прийняття Факультативних протоколів має місце й щодо інших універсальних міжнародних договорів із захисту прав людини, наприклад, Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції проти тортур, Конвенції про права дитини, Конвенції про ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про права інвалідів. Саме поняття «Факультативний Протокол» визначають як «міжнародно-правовий акт, пов'язаний з основним міжнародним договором і накладає додаткові правові зобов'язання на держави, які його прийняли» [1, с. 380-381]. Схожу думку висловлює і українська вчена О. М. Руднева: «За своєю юридичною природою факультативний протокол є самостійним міжнародно-правовим договором, який водночас органічно поєднаний з іншим, основним по відношенню до нього, чинним міжнародним договором, є його частиною», в якому запроваджуються «додаткові механізми моніторингу виконання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань за міжнародними договорами з прав людини» [113, с. 30].

Протокол I до МПГПП складається із 14 статей, з яких ст.ст. 1–7 встановлюють засади діяльності Комітету із розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, а ст.ст. 8–14 стосуються питань статусу Протоколу як міжнародно-правового акта (порядок вступу в дію, приєднання тощо) [125].

Протокол І, як юридична підстава діяльності Комітету ООН з прав людини, має основоположне значення, оскільки встановлює право осіб подавати в Комітет повідомлення про порушення державами-учасницями Протоколу І прав, які передбачені МПГПП [125]. Надання цього права є основною відмінністю положень Протоколу І від МПГПП, оскільки, як уже зазначалося, у ньому передбачається таке право винятково для держав-учасниць МПГПП [84].

Положення Протоколу І, що стосуються діяльності Комітету, присвячені порядку розгляду ним індивідуальних повідомлень про порушення державами-учасницями МПГПП прав, викладених у ньому (ст. 1) [125]. Критерії прийнятності повідомлень визначені у ст.ст. 2–3 Протоколу І [125], порядку розгляду повідомлень присвячені ст.ст. 4–5 [125]. У ст. 6 встановлені зобов'язання звітування Комітету за результатами розгляду повідомлень, а у ст. 7 гарантується право осіб звертатися зі скаргами про порушення власних прав і до інших органів та спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй [125].

Другий Факультативний протокол до МПГПП від 15 грудня 1989 р. (далі – Протокол ІІ) регламентує питання заборони смертної кари. У ньому встановлюється зобов'язання держав надавати доповіді Комітету щодо заходів, вжитих для реалізації Протоколу ІІ (ст. 3), а також визначається компетенція Комітету розглядати повідомлення про порушення Протоколу ІІ державами-учасницями (ст. 4–5) [36, с. 30].

У Протоколі ІІ питанням діяльності Комітету присвячено менше положень, але це об'єктивно пов'язано з тим, що першочерговою метою Протоколу ІІ була заборона смертної кари, а не питання діяльності Комітету. Водночас важливе значення має наділення Комітету контрольними повноваженнями за виконаннями положень МПГПП, що стало підтвердженням його вагомої ролі у механізмі захисту прав людини.

Попри те, що основні правові засади діяльності Комітету ООН з прав людини визначені Міжнародним Пактом про громадянські та політичні права 1966 р. і Факультативними протоколами до нього, ці документи є невеликими

за своїм обсягом і об'єктивно не можуть містити усіх положень, які регулюють функціонування цього органу. Як уже зазначалося, це усвідомлювали й розробники цих документів, котрі передбачили необхідність розробки і прийняття додаткових юридичних підстав діяльності Комітету, зокрема тих, що стосуються процедури його роботи.

Таким документом стали *Правила процедури Комітету з прав людини* (англ. Rules of procedure of the Human Rights Committee, далі – Правила), які, як уже наголошувалося вище, не є міжнародно-правовим актом, а розробляються самим Комітетом для внутрішнього користування. Необхідно зазначити, що положення цього документа постійно змінювалися. Так, перша редакція Правил була прийнята Комітетом на початку його роботи, на першій і другій сесіях. Пізніше, у ході третьої, сьомої та тридцять шостої сесії до них були внесені зміни. Проте ця редакція була тимчасовою, що було зафіксовано і в назві цього документа [207].

Остаточна редакція Правил була прийнята Комітетом 26 липня 1989 р. і в її назві вже не було слова «тимчасові». Згодом до неї вносилися зміни на 47-й, 49-й, 50-й, 59-й, 71-й, 81-й і 100-й сесіях [207]. Найновіша редакція Правил була прийнята Комітетом 11 січня 2012 р. у ході його 103-ї сесії [207].

Правила в їх поточній редакції складаються із двох частин: Загальні положення (правила 1–65) та Правила, що відносяться до функціонування Комітету (правила 66–104) [207]. Положення, що містяться в першій частині, стосуються організаційних питань проведення сесій та засідань Комітету (правила 1–10; 33–49); персоналу та організаційної структури Комітету (правила 11–27; 62); порядку голосування (правила 50–61) та низки інших питань [207].

У другій частині Правил врегульовано питання доповідей держав-учасників (правила 66–73); процедуру розгляду повідомлень про порушення від держав згідно з МПГПП (правила 74–83); процедуру розгляду повідомлень про порушення від осіб згідно з Протоколом I (правила 84–104) [207].

Отже, Правила є основним документом, який визначає процедуру діяльності Комітету та порядок виконання ним своїх функцій. Ці питання

регламентовані детальніше, ніж у МПГПП та Протоколі, а в деяких випадках положення Правил розвивають ті норми, які містяться в цих міжнародно-правових актах.

Додатковими юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини можуть виступати також окремі його рішення. У них можуть міститися роз'яснення тих чи інших (зазвичай процедурних) аспектів діяльності Комітету, порядку його функціонування тощо. Їх прикладне значення є надзвичайно важливим і тому, що ці рішення враховують практику роботи Комітету.

Однією із форм, у вигляді яких можуть прийматися такі рішення, є *Зауваження загального порядку* (англ. General Comments, рос. Замечание общего порядка, далі – Зауваження). Здебільшого вони присвячені роз'ясненню окремих положень МПГПП, Протоколу чи Правил. Прикладом можна назвати Зауваження № 33 «Зобов'язання держав-учасниць відповідно до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», прийняте на 94-й сесії Комітету 13–31 жовтня 2008 р. У ньому тлумачаться ті положення Протоколу, які стосуються держав-учасниць, у контексті існуючої практики Комітету на момент прийняття цього документа [38]. Детальніше юридична природа рішень Комітету розглядатиметься в окремому параграфі дослідження.

Урахування практики Комітету у своїх Зауваженнях підвищує їх значення як юридичних підстав діяльності цього органу. Вони є гнучким інструментом, який дозволяє Комітету оперативно брати до уваги нові обставини, приймати новий коментар, який заміщає попередній. Так, Зауваження № 34 щодо ст. 19 МПГПП, прийняте на 102-й сесії Комітету 11–29 липня 2011 р. має замінити Зауваження № 10, яке стосується того ж самого питання [171]. У майбутньому Зауваження можуть використовуватися Комітетом при ухваленні ним рішень з приводу повідомлень держав чи осіб.

Крім названих юридичних підстав діяльності, Комітет ООН з прав людини у процесі свого функціонування може застосовувати й *інші міжнародно-правові акти з прав людини*. Так, М. Й. Гремза вказує, що «...договірні органи цілком обґрунтовано можуть у своїй діяльності керуватися

не тільки текстом базових конвенцій, а й застосовувати норми, які взаємодіють з положеннями базових конвенцій, зокрема, уточнюючі їх зміст» [29, с. 45]. Такими нормами виступають положення інших універсальних та регіональних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини.

Цю практику активно застосовує й Комітет ООН з прав людини. Наприклад, при розгляді доповідей держав Комітет звертає увагу й на їх приєднання до інших міжнародно-правових актів з прав людини, предметна сфера яких перетинається з предметною сферою МПГПП, виконання зобов'язань за ними тощо. Серед документів, посилення на які можна знайти у практиці Комітету, можна назвати Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію про права дитини, Європейську та Американську конвенції з прав людини, конвенції Міжнародної Організації Праці тощо.

Особливо актуальним у цьому контексті є застосування інших універсальних міжнародних договорів в сфері захисту прав людини. Як наголошує М. Ю. Гремза, норми, які містяться у базових конвенціях із прав людини, «у процесі правозастосування вони постійно вступають у взаємодію» [29, с. 166]. Однією із форм такої взаємодії є застосування відповідних норм договірними органами у сфері захисту прав людини, зокрема й Комітетом ООН з прав людини. На думку М. Ю. Гремзи, таку практику слід вважати «правомірною і виправданою» [29, с. 166].

Отже, можна виділити два основні види юридичних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини: основні та додаткові. До основних належать МПГПП та Факультативні Протоколи до нього. До додаткових – Правила процедури Комітету та рішення цього органу. Крім того, особливим додатковим джерелом діяльності Комітету є інші міжнародні договори з прав людини, які застосовуються цим органом в окремих випадках у процесі його діяльності.

1.4. Внутрішньоорганізаційний механізм Комітету ООН з прав людини

На сучасному етапі Комітет ООН з прав людини належить до ключових міжнародних органів у сфері захисту прав людини. Створений на підставі МПГПП, він уже має тривалу історію свого функціонування, у ході якої неодноразово засвідчував важливість та актуальність своєї діяльності. Зокрема, у процесі цієї діяльності сформувався його внутрішньоорганізаційний механізм, який дозволяє йому ефективно виконувати ті функції, якими він наділений.

У цьому контексті необхідно зазначити, що будучи за своєю природою «договірним» (конвенційним) органом, Комітет здійснює свою діяльність автономно від інституційного механізму ООН у сфері захисту прав людини, хоч і перебуває в тісних інституційних взаємозв'язках з іншими структурними елементами цього механізму. Відповідно формування та функціонування внутрішньоорганізаційного механізму Комітету має свою специфіку, яка потребує більш детального дослідження.

Науковці, які досліджують правовий статус та діяльність Комітету ООН з прав людини, зокрема К. В. Панова, до внутрішньоорганізаційного механізму Комітету відносять:

- персональний склад (члени) Комітету;
- Голову та Заступників Голови Комітету;
- Секретаріат [90, с. 38-41].

На нашу думку, до внутрішньоорганізаційного механізму Комітету слід віднести також ті органи та посади, можливість створення яких передбачена установчими документами Комітету, але які не функціонують на постійній основі, а саме: підкомітети; робочі групи; спеціальних доповідачів тощо.

Водночас варто зазначити, що структура Комітету не передбачає функціонування спеціальних допоміжних органів, на противагу деяким іншим міжнародним органам у сфері захисту прав людини. Наприклад, у рамках Комісії ООН з прав людини свого часу діяли такі допоміжні органи як Консультативний комітет та Підкомісія із підтримання і захисту прав людини [13, с. 175]. На сучасному етапі допоміжним органом Комітету проти катувань є

Підкомітет проти катувань, який було створено на підставі ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань від 18 грудня 2002 р. [18, с. 20]. Тому ймовірно, що надалі будуть створені і допоміжні органи Комітету ООН з прав людини.

Проаналізуємо особливості функціонування окремих органів внутрішньоорганізаційного механізму Комітету ООН з прав людини більш детально.

Провідну роль у внутрішньоорганізаційному механізмі Комітету, безумовно, відіграють його **члени (персональний склад)**. Порядок формування персонального складу Комітету регулюється положеннями МПГПП [84] та Правилами процедури Комітету [207]. Так, згідно зі ст. 28 МПГПП до складу Комітету входять вісімнадцять членів [84]. Така кількість є середнім показником для органів ООН у сфері захисту прав людини. Найбільше членів нині налічує Комітет ООН з усунення усіх форм дискримінації щодо жінок – двадцять три. Найменша кількість членів – десять – є в Комітетах ООН з примусових зникнень та протидії катувань. Більше інформації про персональний склад органів ООН в сфері захисту прав людини міститься в таблиці 1 (інформація з веб-сторінки Офісу Верховного Комісара ООН з прав людини [177]). Для порівняння до неї включено також дані про Підкомітет ООН з попередження катувань, Раду ООН з прав людини, та вже не діючу нині Комісію ООН з прав людини.

Таблиця 1. Кількість членів органів ООН у сфері захисту прав людини

Назва органу	Кількість членів
Комітет ООН з усунення усіх форм дискримінації щодо жінок	23 (двадцять три)
Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав	18 (вісімнадцять)
Комітет ООН з усунення усіх форм расової дискримінації	18 (вісімнадцять)

<i>Комітет ООН з прав людини</i>	<i>18 (вісімнадцять)</i>
Комітет ООН з прав дитини	18 (вісімнадцять)
Комітет ООН з прав інвалідів	18 (вісімнадцять)
Комітет ООН з прав трудящих мігрантів	14 (чотирнадцять)
Комітет ООН проти катувань	10 (десять)
Комітет ООН з примусових зникнень	10 (десять)
<i>Підкомітет з попередження катувань</i>	<i>25 (двадцять п'ять)</i>
<i>Рада ООН з прав людини</i>	<i>47 (сорок сім)</i>
<i>Комісія ООН з прав людини (не діє)</i>	<i>53 (п'ятдесят три)</i>

Усі члени Комітету працюють в особистій якості [84]. Це положення не означає, що при їх обранні не застосовуються критерії (про які піде мова нижче), а лише те, що вони обираються як персоналії, а не призначаються для виконання цього завдання державами, які вони представляють.

Оскільки роботу в Комітеті ООН з прав людини члени здійснюють на непостійній основі, вони можуть поєднувати її з іншими видами діяльності. Наприклад, Ф. Ермакора (Австрія), який був членом Комітету у 1959–1980 рр. та 1984–1987 рр., суміщав цю діяльність із депутатським мандатом Національної ради Австрії [147], а Б. Грефрат (Німецька Демократична Республіка), який був членом Комітету у 1977–1986 рр., одночасно виконував функції представника НДР у Третньому комітеті Генеральної Асамблеї ООН [145]. Крім того, як зазначає Д. Макголдрик, у ролі членів Комітету часто виступають колишні міністри та члени уряду, послы та ін. [192, р. 68].

Дослідники міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини дають неоднозначно оцінку такому принципу формування його персонального складу. Як вважає Д. Макголдрик, досвід функціонування міжнародних органів в сфері захисту прав людини доводить, що незалежний статус (позаурядовий та позавладний – А.3.) їх членів: «...принаймні створює потенційну можливість бути більш ефективними» [192, рр. 67-68]. Водночас він вказує на відсутність відповідних положень в установчих документах Комітету ООН з прав людини.

Крім того, повній незалежності членів Комітету ООН з прав людини не сприяє й оплата їх праці. Так, члени Комітету отримують певну щорічну плату від ООН, однак вона не є високою, що робить практично необхідною працю в інших сферах для забезпечення власної фінансової самостійності. Таку ситуацію часто критикують дослідники діяльності комітету. Так, А. Х. Робертсон стверджує: «Існує сильна підтримка ідеї перетворення членства в Комітеті на оплачувану зайнятість, якій члени могли б приділяти весь свій час» [203, р. 339]. Йому опонує Д. Макголддрік, на думку якого «...безперервний контакт членів з політичними та юридичними середовищами найвищого рівня в межах їх національних систем, надає критично важливе практичне розуміння та експертну оцінку для рішень Комітету ООН з прав людини» [192, pp. 68-69].

На нашу думку, однозначна оцінка будь-якого з підходів до виконання членами Комітету власних посадових обов'язків не уявляється ані можливою, ані доцільною. Так, повна незалежність від уряду та органів державної влади країни, яку вони представляють, зокрема фінансова, сприяє більшій об'єктивності та неупередженості в роботі членів. Водночас їх зв'язок з владними інституціями чи відповідний досвід роботи в них може стати підґрунтям для більш ефективної реалізації ними своїх обов'язків та сприяння захисту прав людини. Тому варто погодитися з Д. Макголддріком, що «...Комітет з прав людини має залишитися інституцією із частковою зайнятістю, однак його члени повинні отримувати належне відшкодування» [192, р. 69].

Кожна держава-учасниця МПГПП може висувати дві кандидатури на посаду члена Комітету, проте лише один з цих кандидатів може бути обраний. Висунення двох кандидатур державами-членами виділяє Комітет з поміж інших договірних органів з прав людини системи ООН: в усіх інших випадках держави-учасниці відповідних міжнародних договорів можуть висувати лише одну кандидатуру.

Після подання кандидатур Генеральний секретар ООН складає список кандидатів за алфавітом і надає його для ознайомлення державам-учасницям не

пізніше ніж за місяць до дати виборів, згідно з п. 3 ст. 30 МПГПП [84]. Крім того, до цього списку також додаються короткі біографії кандидатів [29, с. 51].

Члени обираються таємним голосуванням на чотирирічний термін, з правом переобрання на засіданні держав-учасниць МПГПП. Для обрання достатньо простої більшості голосів присутніх за умови наявності кворуму в дві третини від їх загальної кількості. Організацією виборів членів Комітету, як чергових, так і позачергових, займається Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй, який скликає відповідні засідання держав-учасниць МПГПП [84].

При обранні членів враховуються такі критерії, передбачені ст. 28–29 та ст. 31 МПГПП:

- громадянство держави-учасниці МПГПП;
- високі моральні якості;
- справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем;
- принаймні кілька осіб, які обираються до складу Комітету, повинні мати певний юридичний досвід [84].

Як зазначає Д. Макголдрик, останній критерій дуже часто поширюється на всіх членів Комітету ООН з прав людини, практично кожен з яких має певний юридичний досвід [192, р. 69]. Щоправда, існує і велика кількість винятків, наприклад чинний член Комітету від Румунії А. П. Златеску за освітою літературознавець і тривалий час займався науковою діяльністю у цій сфері [193].

Однак інколи лунає критика щодо рівня кваліфікації членів договірних органів з прав людини, зокрема Комітету ООН з прав людини. Так, російський дослідник М. Ю. Гремза стверджує, що «...існуюча система виборів експертів договірних органів є далеко не ідеальною, оскільки вона носить, багато в чому, політизований характер» [29, с. 52]. Зі свого боку, Е. Клепхем зазначає: «Хоча деякі члени договірних органів можуть розглядатися як справжні експерти у своїй сфері, навряд чи проводиться будь-який справжній аналіз реального рівня

«експертності» експертів, запропонованих державами-членами, в ході їх обрання» [154, р. 188].

Також Е. Клепхем виділяє три основні проблеми, пов'язані із виборами персонального складу договірних органів у сфері захисту прав людини. По-перше, на його думку, у багатьох членів комітету відсутній належний професійний досвід, який робив би їх реальними експертами щодо зобов'язань, які містяться в договорах. По-друге, багато обраних кандидатів працюють в урядових інституціях або й навіть є членами урядів. І, по-третє, у процесі виборів часто відбуваються своєрідні торги, коли голоси за обрання в один із органів віддаються окремими державами в обмін на голоси за їх представника при обранні того до іншого органу [154, pp. 188-189].

Ті критерії, які застосовуються до обрання членів Комітету ООН з прав людини загалом збігаються із тими, які застосовуються при формуванні інших договірних органів у сфері захисту прав людини. Єдиним винятком є критерій «представництва різних форм цивілізації та основних правових систем», який, окрім Комітету ООН з прав людини, застосовується також до формування персонального складу Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (ст. 17 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [55, с. 245-255]) та Комітету з ліквідації расової дискримінації (ст. 8 Міжнародної конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації) [86, с. 108].

Дослідники та експерти пропонують різні шляхи оптимізації процесу обрання персонального складу Комітету ООН з прав людини. Наприклад, М. Ю. Гремза вважає, що можна вести мову про «можливу «коригуючу» зміну порядку виборів, наприклад, про проведення державними органами, відповідальними за затвердження кандидата на посаду експерта комітету, попередніх консультацій з національними уповноваженими з прав людини, національними неурядовими організаціями та іншими зацікавленими представниками громадськості або проведення своєрідного конкурсу, аналогічного тому, який проводиться при заміщенні вакантних посад на державній службі» [29, с. 52].

Зі свого боку, Е. Клепхем пропонує т.зв. «скоординований підхід» із залученням до процесу відбору кандидатів неурядових організацій. У його трактуванні, застосування такого «скоординованого підходу має мати своїм прямим наслідком: «...поліпшення географічного представництва, а також необрання тих експертів, в яких є конфлікт інтересів при обранні (тобто – чинних державних службовців – А.З.)» [154, р. 189].

З багатьма вищенаведеними критичними зауваженнями варто погодитися. Водночас слід наголосити, що ідеальної системи добору персонального складу Комітету ООН з прав людини, як й інших договірних органів, не існує. Звичайно, можна підвищувати вимоги до професійних якостей кандидатів чи домагатися максимального унезалежнення процесу їх обрання, але це не зможе повністю усунути ризику обрання осіб без відповідного досвіду або в яких присутній «конфлікт інтересів».

На нашу думку, при делегуванні кандидатур до Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів, передовсім, держави-учасниці повинні пропонувати людей зі значним особистим моральним авторитетом. Такими, зокрема, можуть бути відомі громадські активісти, правозахисники тощо. Навіть за відсутності профільної підготовки та досвіду бюрократичної роботи, вони здатні органічно доповнити діяльність таких органів та зробити вагомий внесок у їх роботу.

Проте зараз питання вдосконалення способів формування персонального складу Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері наразі не стоїть на порядку денному. Як слушно відзначає М. Ю. Гремза, «у найближчому майбутньому малоімовірно уявляється зміна системи виборів (призначення) експертів комітетів у такий спосіб, щоб істотну роль у цьому процесі могли відігравати інші дійові особи, крім держав, наприклад, громадські організації чи міжнародні міжурядові організації» [29, с. 52]. Однак, безумовно, це питання буде й надалі виникати у процесі діяльності цих органів.

Вважаємо, що досвід діяльності Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері, дозволяє припустити, що в майбутньому можна очікувати переходу від квотного принципу відбору членів Комітету до

професійного або ж, принаймні, зміщення критеріїв до професійності. Це дозволить збалансувати персональний склад Комітету у професійному плані, посиливши особисті якості членів, що матиме прямим наслідком підвищення ефективності його діяльності. Натомість збереження існуючого статусу-кво може посилити тенденцію до перетворення посади в Комітеті на «почесну пенсію» для заслужених громадян держав-учасниць.

Після свого обрання члени Комітету складають присягу такого змісту: «Врочисто зобов'язуюся виконувати свої обов'язки члена Комітету з прав людини неупереджено і добросовісно» [207].

Члени Комітету виконують свої функції упродовж чотирьох років із правом переобрання на наступний відповідний термін. Чотирирічний термін виконання повноважень є спільним для усіх договірних органів із прав людини [179]. Перший склад Комітету був обраний 20 вересня 1976 р. і приступив до виконання своїх обов'язків з 1 січня 1977 р. При цьому половина з першого складу, обрана шляхом жеребу, виконувала свої обов'язки упродовж двох років і кожні два роки половина персонального складу переобирається на чергових виборах [192, р. 72].

У разі відставки або смерті члена Комітету, відповідно до ст. 33–34 МПГПП, Голова Комітету повідомляє про це Генерального секретаря ООН, який оголошує це місце вакантним і проводиться процес обрання нового члена, відповідно до вище проаналізованої процедури, за винятком ситуацій, коли до закінчення строку повноважень на відповідній посаді залишається менше шести місяців [81]. Щодо інших договірних органів у такому разі застосовується інша процедура: здебільшого держава, громадянином якої був колишній експерт, призначає іншу особу на цю посаду до закінчення строку повноважень за умови надання згоди відповідним органом.

Члени Комітету обирають зі свого складу *Голову* та трьох *Заступників Голови*. Вони обираються на дворічний термін з правом переобрання і виконують свої функції лише в разі, якщо є чинними членами Комітету. Голова Комітету виконує функції із оперативного керівництва Комітетом та інші функції, які покладені на нього МПГПП, Протоколами до нього та Правилами

процедури Комітету. Заступники Голови надають йому допомогу у виконанні ним своїх функцій, а також заміщають Голову в разі потреби, володіючи при цьому тим самим обсягом прав та обов'язків, що і Голова [207].

Основними повноваженнями Голови Комітету, які передбачені Правилами процедури, є переважно ті, що пов'язані із процедурними аспектами діяльності Комітету, зокрема: відкриття і закриття засідань Комітету; керівництво дебатами; забезпечення дотримання процедури і порядку на засіданнях; надання слова; винесення питань на голосування; оголошення рішень та ін. [207].

Ще одним постійно діючим органом Комітету ООН з прав людини є Секретаріат. Відповідно до п. 23 Правил процедури, Секретаріат Комітету, а також тих допоміжних органів, які можуть бути засновані в майбутньому, створюється Генеральним секретарем ООН [207]. До основних задач, які реалізуються Секретаріатом Комітету, окрім організаційно-технічного забезпечення роботи Комітету, належать: складання та розповсюдження звітів про засідання Комітету, а також доповідей, рішень та інших офіційних документів; отримання від держав пропозицій щодо формування порядку денного Комітету; прийом повідомлень про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП тощо [207].

Крім цих органів, передбачається право Комітету створювати також інші допоміжні органи, які будуть необхідними для виконання ним своїх функцій, визначати їх склад та повноваження. Ці органи можуть мати власних посадових осіб, приймати власні правила процедури або ж застосувати у своїй діяльності чинні Правила процедури Комітету [207]. На нашу думку, таке положення дає змогу Комітету оперативно реагувати на ті виклики, які виникають в сфері захисту прав людини, саме шляхом створення допоміжних органів, які б сприяли розв'язанню нових задач.

До другого типу органів та посад, які функціонують на непостійній основі і входять до складу внутрішньоорганізаційного механізму Комітету ООН з прав людини, як уже зазначалося, належать підкомітети, робочі групи та спеціальні доповідачі.

Право Комітету ООН з прав людини створювати *підкомітети* передбачене п. 62 Правил процедури [207]. Проте наразі відомих фактів створення таких органів в практиці Комітету немає. Водночас у інших договірних органів із захисту прав людини, зокрема Комітету проти катувань, є досвід створення та функціонування підкомітетів, тому можна припускати, що з часом такі органи формуватимуться і Комітетом ООН з прав людини.

Щодо *робочих груп*, то зазвичай вони створюються відповідно до пп. 93–95 Правил процедур і до їх складу входять 5 членів Комітету [207]. Вони ведуть підготовчу роботу з метою оптимізації роботи Комітету. Аналогічна практика застосовується й усіма іншими договірними органами із захисту прав людини системи ООН, за винятком Комітету із захисту всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей [29, с. 56].

Практика створення робочих груп не є унікальною для міжнародних інституційних механізмів у сфері захисту прав та свобод людини. Так, у рамках Комісії ООН з прав людини з 1980-х рр. створювалися робочі групи, що займалися конкретними видами правопорушень. Крім того, висловлювалися ідеї щодо їх створення на основі географічного принципу для певних регіонів чи держав. Їх функціонування мало метою більш ефективного виконання Комісією своїх контрольних повноважень [13, с. 175].

Головною функцією робочих груп Комітету ООН з прав людини є розгляд повідомлень про порушення, отриманих Комітетом, на предмет їх прийнятності, а також щодо питання черговості їх розгляду, доцільного спільного розгляду кількох повідомлень та ін. [207]. Але слід наголосити, що остаточними є лише позитивні рішення робочих груп щодо прийнятності повідомлень. У разі негативного рішення щодо прийнятності воно потребуватиме додаткового затвердження на засіданні Комітету [152, р. 14].

Крім розгляду повідомлень, робочі групи виконують й широке коло інших функцій. Також вони проводять вивчення доповідей держав-учасників, визначають коло проблем, які слід обговорити з представниками відповідної держави, і готують перелік питань з урахуванням виявлених при вивченні доповідей недоліків [29, с. 56].

Експерти зазначають, що така роль і функції робочих груп стала наслідком еволюційних змін у діяльності Комітету. Нині робочі групи функціонують як своєрідна попередня інстанція для розгляду повідомлень. Зазвичай вони збираються для здійснення своєї роботи за тиждень до початку засідання Комітету [162, р. 14].

Спеціальні доповідачі Комітету ООН з прав людини зараз призначаються у трьох випадках. У першому випадку – відповідно до п. 95(3) Правил процедури для роботи з повідомленнями про порушення, які подаються в Комітет [207]. У цьому випадку доповідачі виконують функції, аналогічні робочим групам, однак із власною специфікою.

Наприклад, такий спеціальний доповідач отримує від Управління Верховного Комісара ООН довідку щодо індивідуального повідомлення про порушення, яке надійшло на адресу Комітету, і приймає рішення про реєстрацію або нереєстрацію такого повідомлення, а в разі позитивного рішення – про направлення його державі-учасниці, щодо якої воно подане, для отримання пояснень від неї [29, с. 79].

У другому випадку, згідно з п. 101(1) Правил процедури, Комітет призначає спеціального доповідача для аналізу заходів держав, які були вжиті відповідно до п. 4 ст. 5 Першого Факультативного Протоколу до МПГПП. У цьому положенні йдеться про те, що Комітет, за підсумками розгляду отриманих повідомлень про порушення, повідомляє свої міркування щодо цього відповідній державі та особі, яка подала повідомлення [125]. Зі свого боку, доповідач покликаний встановити, які заходи були вжиті державами за результатами отриманих міркувань.

У третьому випадку спеціальний доповідач виконує функції аналогічні, лише стосовно до Заключних зауважень, прийнятих за результатами розгляду доповідей держав-учасниць, а саме – здійснює спостереження за вжиттям державами-учасницями МПГПП подальших заходів з імплементації Заключних зауважень та рекомендацій Комітету ООН з прав людини [1, с. 205].

Підсумовуючи, можна констатувати, що до внутрішньоорганізаційного механізму Комітету ООН з прав людини належать його персональний склад

(члени) Комітету, Голова та Заступники Голови Комітету і Секретаріат, які здійснюють діяльність на постійній основі. Крім того, на нашу думку, до внутрішньоорганізаційного механізму Комітету слід віднести також ті органи та посади, можливість створення яких передбачена установчими документами Комітету, але які не функціонують на постійній основі, а саме: підкомітети; робочі групи; спеціальних доповідачів тощо. Водночас активізація та розширення діяльності цього органу не виключає можливості подальшого вдосконалення внутрішньоорганізаційного механізму Комітету з метою оптимізації його функціонування.

Висновки до розділу 1

1. Створення Комітету ООН з прав людини стало підсумком багаторічного процесу міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини, який завершився формуванням системи інституційних механізмів для захисту прав людини після Другої світової війни. Комітет було створено в рамках МПГПП 1966 р., і він розпочав свою діяльність у 1976 р., ставши не просто органом, який здійснює контроль та моніторинг за виконанням державами-учасниками МПГПП своїх зобов'язань, а й платформою для міждержавного співробітництва у цій сфері. Серед напрямів розвитку цього міжнародного органу та співробітництва в його рамках провідним має стати підвищення ефективності його діяльності та координація співробітництва із іншими договірними органами ООН у цій сфері.

2. Основними юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини виступають МПГПП та Факультативні Протоколи до нього. До додаткових юридичних підстав діяльності Комітету слід відносити його Правила процедури, а також окремі рішення цього органу, застосування яких дозволяє Комітету оперативно реагувати на актуальні проблеми, пов'язані із захистом прав людини, оскільки в них відображаються відповідні зміни та підходи Комітету. Особливим видом юридичних підстав діяльності Комітету є

інші міжнародні документи щодо захисту прав та свобод людини, які використовуються внаслідок взаємодії цих міжнародних договорів, норми яких часто застосовуються паралельно і у взаємозв'язку.

3. У результаті багаторічної діяльності в рамках Комітету ООН з прав людини сформувався повноцінний внутрішньоорганізаційний механізм, здатний ефективно реалізовувати його функції. Елементами цього механізму є персональний склад (члени) Комітету; Голова та Заступники Голови Комітету; Секретаріат Комітету. Крім того, вважаємо за доцільне зарахувати до внутрішньоорганізаційного механізму Комітету також ті органи та посади, які можуть бути створені згідно з установчими документами, але які не функціонують на постійній основі, а саме: підкомітети; робочі групи; спеціальні доповідачі. Таке поєднання постійно діючих органів та тих, що функціонують на непостійній основі, дозволяє Комітету гнучко реагувати на проблеми, які виникають в процесі його функціонування.

РОЗДІЛ 2.

КОМПЕТЕНЦІЯ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Функції Комітету ООН з прав людини

Розглядаючи такі питання як «компетенція», «функції» та «повноваження» Комітету ООН з прав людини, варто більш ґрунтовно вивчити понятійний апарат. Як відомо, компетенція (з лат. – відповідність, узгодженість, від «взаємно прагнути, відповідати, підходити») – це сукупність повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організовувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходів відповідальності тощо [4, с. 196]. Термін «повноваження» Ю. С. Шемшученко тлумачить як «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посад, та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [132]. Нарешті, «функції» (від лат. *functio* – виконання) щодо до суб'єктів, які ними наділені, розглядаються як «окремі періоди (стадії), напрями управлінської діяльності, пов'язані між собою єдиною кінцевою метою, заради досягнення якої здійснюється процес управління».

Як бачимо, усі три поняття взаємопов'язані. Найширшим є поняття «компетенція», яка розглядається як сукупність «повноважень». Своєю чергою, «повноваження» тлумачиться як порядок реалізації «функцій». З цієї точки зору логічно припустити, що поняття «компетенція» включає також і «функції» як конкретні напрями і завдання реалізації повноважень. Відповідно у рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне розглядати ці питання у такій послідовності: компетенція Комітету ООН з прав людини, його функції, конкретні повноваження.

При дослідженні компетенції договірних органів у сфері захисту прав людини особлива увага надається межам їх компетенції. Загальновизнано, що ці органи у своїй діяльності повинні керуватися винятково положенням

міжнародних договорів, на основі яких вони створені і не виходити за межі повноважень, наданих їм. Так, Р. М. Валєєв вказує, що контрольна діяльність повинна здійснюватися в межах, вказаних у договорах, оскільки лише в цих межах держави обмежують свій суверенітет» [20, с. 43]. Дослідники також відзначають, що загалом договірні органи, зокрема Комітет ООН з прав людини, діють у рамках наданої їм компетенції. Наприклад, М. Ю. Гремза стверджує: «Аналіз повноважень, що здійснюються комітетами зараз, показує, що загалом діяльність комітетів не виходить за встановлені межі» [29, с. 67]. Хоча Комітет і здійснює свою компетенцію винятково в межах МПГПП, і поширюється вона на захист громадянських та політичних прав, діяльність цього органу може охоплювати й інші сфери. Як вказує Дж. Донеллі, «...широкий діапазон діяльності робить його (Комітет ООН з прав людини – А.3.) ближчим до загальних, орієнтованих на окремі країни процедур Комісії з прав людини, ніж до тематичних процедур» [34, с. 82]. Можемо погодитися зі вченим і констатувати, що у доповідях окремих держав часто порушуються питання, пов'язані із захистом прав людини, які належать до інших видових категорій, і Комітет не може їх ігнорувати.

М. Ю. Гремза визначає факти, які можуть розглядатися як здійснення договірними органами із захисту прав людини т.зв. «розширених повноважень». На його думку, «...договірні органи при здійсненні своїх функцій часто не обмежуються буквальним тлумаченням конвенцій, а керуються розширеним тлумаченням, присвоюючи собі додаткові повноваження» [29, с. 66].

Учений вважає, що така практика може розглядатися як правомірна за дотримання двох умов: «присвоювані» повноваження повинні підпадати під категорію припущених повноважень (англ. *implied powers*) та держави-учасниці відповідних договорів повинні не заперечувати проти здійснення ними таких повноважень, і своїми діями чи бездіяльністю висловити згоду на це [29, с. 66-67]. Як приклад таких «присвоюваних» повноважень вчений наводить загальні зауваження, які приймаються договірними органами за результатами розгляду доповідей держав [29, с. 66-67].

Схожу позицію інколи розділяють й інші дослідники. Так, Д. Макголдрік указує, що ніде прямо не передбачена компетенція Комітету публікувати спеціальні Заяви з актуальних питань захисту прав людини (наприклад, Заява щодо Другої декади боротьби з расизмом і расовою дискримінацією 1987 р.) [192, р. 83].

На нашу думку, повноваження цього органу приймати відповідні зауваження за результатами розгляду доповідей держав достатньо чітко визначені у відповідних положеннях МПГПП. Так, у ст. 40 вказується: «Комітет вивчає доповіді, подані державами, які беруть участь у цьому Пакті. Він надсилає державам-учасницям свої доповіді і такі *зауваження загального порядку* (загальні зауваження – *А.3.*), які вважатиме доцільними» [84]. Як бачимо, ці повноваження Комітету є прямо й однозначно встановленими, тому не повинні вважатися «передбачуваними повноваженнями».

Аналіз МПГПП, а також інших документів, які є юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини, дає змогу виділити чотири основні види функцій, якими наділений цей міжнародний орган, а саме: контрольні, правотлумачні, імплементаційні та функції судового характеру.

Водночас у цьому переліку відсутні певні функції, які були притаманні деяким окремим органам в сфері захисту прав людини. Наприклад, Комісія ООН з прав людини була наділена *інформаційно-консультативною функцією*, яка полягала у проведенні спеціальних навчань з актуальних проблем захисту прав людини, наданні консультацій державам, підготовці досліджень тощо [13, с. 175]. Однак Комітет, відповідно до регламентуючих документів, таких функцій не має.

Варто розглянути кожну з цих функцій детальніше.

Контрольні функції слушно вважаються стрижневими функціями як Комітету ООН з прав людини, так і договірних органів у сфері захисту прав людини загалом. Як зазначає М. Ю. Гремза, «безпосередньо перед конвенційними комітетами постає завдання з контролю за виконанням державами взятих на себе договірних зобов'язань з прав людини» [29, с. 165], і далі: «здійснення контролю за діяльністю держав-учасниць з імплементації

відповідних договорів і вироблення рекомендацій щодо вдосконалення їх імплементації» [29, с. 62]. Одночасно вчений виділяє й особливості контролю, який здійснюється цими міжнародними органами, а саме: відсутність владних повноважень з ухвалення рішень, що мають юридичну силу за результатами контролю та його непрямий характер [29, с. 165-166]. Зі свого боку, А. С. Гавердовський розглядав Комітет ООН з прав людини як орган, що здійснює «контроль зобов'язань, що впливають з Пакту про громадянські та політичні права» [25, с. 195].

Крім того, варто зауважити, що на виконання Комітетом ООН з прав людини, а так само іншими договірними органами з прав людини контрольних функцій не впливає той факт, що вони не мають повноважень приймати юридично обов'язкові рішення. На цьому постійно наголошують дослідники, наприклад, В. О. Карташкін зазначає: «Метою контрольного механізму, створення якого передбачене низкою міжнародних угод, полягає не в примусі чи застосуванні санкцій до держав за невиконання взятих на себе зобов'язань, а лише в контролі за втіленням у життя положень конвенції. Ці органи сприяють державам у виконанні положень міжнародних конвенцій шляхом ухвалення відповідних рекомендацій» [52, с. 129]. Своєю чергою, А. С. Гавердовський підкреслював: «Застосування ж засобів регулювання чи коригування порушеного стану найчастіше є прерогативою суб'єктів міжнародного права, а не контрольних органів. Інше означало б порушення суверенних прав держав» [25, с. 170]. На думку російського вченого Д. В. Ходаковського, мета контрольного механізму у міжнародному праві полягає не у примусі та застосуванні санкцій за невиконання зобов'язань, а винятково у контролі за реалізацією положень міжнародних договорів [127, с. 5].

Якщо говорити про види і форми міжнародного контролю, то найбільш обґрунтованою, на нашу думку, є концепція вітчизняного вченого А. С. Гавердовського, праця якого щодо імплементації норм міжнародного права давно стала класичною і який виділяє цілі, види, форми та методи міжнародного контролю. Вважаємо за доцільне проаналізувати особливості та

зміст контрольних повноважень Комітету ООН з прав людини відповідно до концепції міжнародного контролю цього вченого.

Так, щодо *цілей* міжнародного контролю, то, на думку А. С. Гавердовського, він може виконувати двояку роль: превентивну (попереджувальну) і регулюючу (регулятивну) [25, с. 169-170]. Комітету ООН з прав людини притаманна реалізація обох цілей. Комітет шляхом розгляду періодичних доповідей держав та через видання Заключних зауважень та Зауважень загального порядку вивчає поточний стан дотримання державами-учасниками своїх зобов'язань, що впливають із положень МПГПП та формулює рекомендації щодо подальшої їх імплементації та недопущення порушень. Розглядаючи міждержавні та індивідуальні повідомлення про порушення, Комітет регулює правовідносини, що виникають з приводу реалізації положень МПГПП та у своїх міркуваннях висловлює пропозиції щодо вирішення цих спорів.

А. С. Гавердовський наводить кілька класифікацій видів міжнародного контролю. Найперше, на його думку, за контрольованою сферою міжнародних відносин він може бути *загальним* та *спеціальним* [25, с. 177]. На нашу думку, очевидно, що контроль, який здійснюється Комітетом ООН з прав людини, носить *спеціальний* характер. На це вказують такі факти: 1) Комітет здійснює контроль в рамках одного міжнародно-правового акта – МПГПП та Факультативних протоколів до нього; 2) предметна сфера контролю, здійснюваного Комітетом, обмежена громадянськими та політичними правами, закріпленими МПГПП; 3) коло суб'єктів, що підлягають міжнародному контролю, обмежене державами-учасниками МПГПП.

Відповідно до другої класифікації А. С. Гавердовського такий контроль може бути: політичним; техніко-юридичним; технічним; технологічним; судовим; адміністративним; фінансовим; санітарним [25, с. 177-178]. Міжнародний контроль, що здійснюється Комітетом ООН з прав людини, однозначно є політичним – нагляд за дотриманням законності і правопорядку державами-учасниками згідно з МПГПП як на міжнародній арені, так і у внутрішньодержавній сфері; техніко-юридичний – встановлення відповідності

діяльності держав-учасниць положенням МПГПП шляхом збору і правового аналізу офіційної інформації (зокрема, доповідей держав); технічний – встановлення точності дотримання державами МПГПП. Спірним є питання, чи притаманні Комітету функції судового міжнародного контролю, однак із застереженнями можна говорити про належність Комітету повноважень щодо квазі-судового контролю, попри те, що у вищенаведеній класифікації такий вид відсутній.

За організаційним механізмом забезпечення контроль Комітету ООН з прав людини є контролем, *що здійснюється спеціально створеними міжнародними органами* [25, с. 179]. Нарешті, за строками і процедурою здійснення контрольної діяльності сам А. С. Гавердовський відносить контроль, що здійснюється договірними органами із захисту прав людини, до *періодичного* контролю [25, с. 179].

Отже, відповідно до концепції А. С. Гавердовського, міжнародний контроль Комітету ООН з прав людини є спеціальним періодичним контролем, що здійснюється спеціально створеним міжнародним органом і носить політичний, техніко-юридичний, технічний, та, із застереженнями, квазі-судовий характер. На нашу думку, всі ці характеристики притаманні контрольним повноваженням Комітету ООН з прав людини і повною мірою відображають видові особливості цих повноважень.

Крім цілей та видів міжнародного контролю, А. С. Гавердовський виділяв також і його форми та методи. Так, формами міжнародного контролю, з його точки зору, є: інформація, розслідування; спостереження; інспекції [25, с. 180]. Саме перша з них – інформація, яка полягає у зборі та опрацюванні доповідей держав та інших матеріалів, і є формою контрольної діяльності Комітету

Інші є формами *прямого* контролю, який не притаманний Комітетові ООН з прав людини відповідно до положень МПГПП. На цьому наголошують й інші дослідники, зокрема Б. Г. Манов, котрий зазначає, що відповідно до положень МПГПП та інших документів, які лежать в основі міжнародно-правового статусу Комітету, цей орган наділений повноваженнями здійснювати

непрямий контроль – тобто опираючись на доповіді держав, а не здійснюючи самостійне дослідження та встановлення фактів [72, с. 59].

Функції прямого контролю не були притаманні й Комісії ООН з прав людини. С. Р. Асірян серед форм контрольної діяльності Комісії виділяє перевірку, моніторинг і складання доповідей про ситуації в конкретних країнах. Водночас для здійснення такої діяльності Комісія повинна була отримати від основних органів ООН спеціальний «мандат» – тематичний або щодо конкретної держави [13, с. 175].

Серед інших договірних органів ООН у сфері захисту прав людини можна виокремити Комітет ООН проти катувань, якому притаманні функції прямого контролю. Так, отримавши інформацію про вчинення державою-учасницею діянь, які порушують Конвенцію ООН проти катувань 1984 р. і в нього є підстави розглядати цю інформацію як достовірну, він може розпочати проведення розслідування. Щоправда, у цьому випадку Комітет першочергово намагається налагодити співробітництво з цього приводу із державою і проводити розслідування в координації із такою державою [103, с. 23-24]. Крім того, таке співробітництво, згідно з п. 3 ст. 20 Конвенції ООН проти катувань 1984 р. може включати в себе таку форму прямого контролю, як відвідини території держави, з метою проведення розслідування (інспекція) [57].

Хоча Комітет ООН з прав людини і не наділений такими прямими контрольними повноваженнями, ймовірні випадки, коли держави-учасниці можуть не подати доповідь, і тоді Комітет здійснює аналіз доступної йому інформації щодо становища із правами людини у цій державі та на цій основі приймає відповідні зауваження, тобто здійснює саме *прямий контроль*.

Аналогічну практику застосовують й інші договірні органи із захисту прав людини. Дослідники міжнародної системи захисту прав людини високо оцінюють значення прямого контролю для функціонування договірних органів. Зокрема, М. Ю. Гремза вважає, що «...використання інших джерел, крім самих доповідей держав, зробило цей контроль більш об'єктивним» [29, с. 77].

Щоправда, слід також відмітити, що прямий контроль, який здійснюється як Комітетом ООН з прав людини, так й іншими договірними органами,

принаймні зараз, не є абсолютним. Так, наголошують, що міжнародні органи не застосовують «...методи безпосереднього контролю, зокрема, не відвідують територію держави-учасниці для самостійної оцінки ситуації на місці» [29, с. 77].

Однак такі ідеї висловлюються, і Е. Ф. Баєфські пропонує, щоб члени договірних органів із прав людини, зокрема, члени Комітету ООН з прав людини, були наділені повноваженнями відвідувати території держав-учасниць з метою встановлення фактів [143]. Ця ідея зазнає й критики з боку інших дослідників. Наприклад, Ф. Алстон вважає, що недоліками такого контролю є надмірні затрати, які супроводжуватимуть таку діяльність, в умовах не завжди задовільного фінансування договірних органів із захисту прав людини [140, р. 511].

На нашу думку, не слід навідріз відмовлятися від можливості здійснення такої практики, але можна погодитись і з тим, що її широке застосування зіштовхуватиметься із цілою низкою складнощів та ризиків. Однак така форма контролю може мати вагомі наслідки для ефективності діяльності договірних органів із захисту прав людини, зокрема, й Комітету ООН з прав людини. Наприклад, вона може слугувати засобом морального тиску на держави, в яких порушуються права та свободи людини, і змушувати їх усувати шкідливі наслідки порушення прав та свобод людини ще до прийняття відповідних рішень договірними органами.

Тому вважаємо, що відвідування членами Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів в цій сфері або навіть їх робочими групами держав-учасниць з метою встановлення тих чи інших фактів, є доцільним, однак його застосування повинно мати певні межі. Зокрема, воно може застосовуватися лише у виняткових випадках, пов'язаних із порушеннями особливо важливих норм міжнародних договорів. Наприклад, порушення ст. 5 МПГПП, в якій закріплено право на життя [84].

Методи міжнародного контролю, які застосовуються Комітетом, впливатимуть із інформації як головної форми такого контролю. Такими методами, на думку А. С. Гавердовського, є: періодичні доповіді держав;

додаткові доповіді; щорічні доповіді допоміжних органів на адресу головних; періодичні доповіді посадових осіб міжнародних організацій; огляди політики окремих держав; збір та аналіз фактичних даних; розгляд петицій та скарг, що надходять на адресу контрольних органів [25, с.180-181]. Для Комітету ООН з прав людини методами міжнародного контролю є розгляд періодичних доповідей державами-учасниками МПГПП та додаткової інформації, яка надається ними на запит Комітету; огляди політики окремих держав із виконання положень МПГПП у вигляді заключних зауважень Комітету; розгляд міждержавних повідомлень та індивідуальних повідомлень про порушення, які надходять до Комітету.

Важливим напрямом діяльності Комітету ООН з прав людини є реалізація ним *імплементаційних функцій*. А. С. Гавердовський визначав імплементацію норм міжнародного права як «цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, яка проводиться індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації взятих ними на себе відповідно до міжнародного права зобов'язаннями» [25, с. 62].

Учений виокремлює два основні види імплементації: національну та за допомогою міжнародних механізмів. Під міжнародним механізмом імплементації розуміється «сукупність засобів забезпечення реалізації міжнародно-правових норм, що створюються спільними зусиллями держав» [25, с. 62]. Таким засобом забезпечення, безумовно, виступає Комітет ООН з прав людини, який забезпечує імплементацію МПГПП та Факультативних протоколів до нього.

Якщо вести мову безпосередньо про імплементаційні функції Комітету ООН з прав людини, то дослідники наголошують на їх важливості у діяльності Комітету та інших договірних органів з прав людини. Наприклад, І. В. Ніколайко вважає, що ці органи є саме «імплементаційними органами держав-учасниць такого міжнародного договору» [88, с. 67]. Зі свого боку, М. Ю. Гремза стверджує: «Ці органи є імплементаційними органами держав-учасниць даного міжнародного договору і володіють повною незалежністю в тому, що стосується питань контролю за його здійсненням» [29, с. 47].

Водночас інколи доволі складно встановити саме зміст імплементації, яка здійснюється Комітетом, та якими є форми імплементації, які застосовуються Комітетом. Наприклад, М. М. Антонович вважає, що зміст імплементації в розумінні Комітету розкривається в окремих аспектах його процедури, а саме: розгляді та обговоренні доповідей держав-учасниць про вжиті ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у МПГПП та Заключні зауваження Комітету щодо цих доповідей [11, с. 9].

Особливо широко у практиці діяльності Комітету ООН з прав людини представлені його ***правотлумачні повноваження***.

На думку М. В. Буроменського, «ні Пакт, ні Факультативний протокол не передбачають права Комітету тлумачити права, проголошені у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права» [15, с. 225]. С. С. Дікман теж зазначає, що жоден з універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини безпосередньо не наділяє повноваженнями щодо тлумачення цих договорів і, як показує практика, ці повноваження не можуть бути віднесені до «передбачуваних» [32, с. 81]. Однак, як вказує вчений, «...можна припустити, що договірні органи в практичних цілях мають повноваження тлумачити договори у зв'язку з конкретними питаннями, що має суттєве значення для реалізації функцій комітетів відповідно до договорів» [32, с. 81]. Тому можна дійти висновку, що ці повноваження мають *функціональний характер*, тобто застосовуються при реалізації договірними органами інших своїх повноважень для її оптимізації.

С. С. Дікман також відзначає, що безпосередньо Комітет ООН з прав людини здійснює тлумачення в кожному з видів рішень, які приймає: зауваження загального порядку, заключних зауваженнях та міркуваннях [32, с. 75]. Водночас юристи-міжнародники констатують, що «ця функція договірних органів є значно менше регламентованою, ніж інші функції комітетів» [32, с. 94]. Очевидно, що в рамках реалізації цих повноважень Комітет здійснює тлумачення саме положень МПГПП та Факультативних протоколів до нього.

Складним питанням є і те, що являють собою тлумачення Комітету ООН з прав людини згідно з міжнародним правом. Як відомо, у науці міжнародного

права, зокрема А. М. Талалаєв, виділяють чотири основні види тлумачення, а саме: внутрішньодержавне; декларації та заяви щодо тлумачення; автентичне тлумачення; міжнародне тлумачення [119, с. 88-98]. Тлумачення, яке здійснюється Комітетом ООН з прав людини, безумовно відноситься до міжнародного тлумачення, яке, за визначенням А. М. Талалаєва, є «тлумаченням договору міжнародними органами, передбаченими державами у самому міжнародному договорі або уповноваженими ними згодом, коли спір про тлумачення виник, розв'язати цей спір» [119, с. 94-96].

Однак деякі дослідники піддають сумніву те, що тлумачення, яке здійснюється Комітетом, є саме міжнародним. Наприклад, М. Ю. Гремза стверджує, що це тлумачення «...не є міжнародним тлумаченням у повному розумінні цього поняття, оскільки не є тлумаченням міжнародних органів, уповноважених давати обов'язкове тлумачення і вирішувати спори щодо тлумачення» [29, с. 92]. Він зазначає, що Комітет ООН з прав людини та інші договірні органи, прямо не наділені повноваженнями здійснювати тлумачення згідно з відповідними міжнародними договорами, і у зв'язку з цим такі тлумачення, з його точки зору, є *доктринальними*, а не офіційними [29, с. 93].

На нашу думку, безумовно, що Комітет ООН з прав людини є таким правотлумачним органом щодо МПГПП, хоча його правотлумачні повноваження прямо і не зафіксовані в положеннях цього акта. Не викликає сумнівів, що до змісту Зауважень загального порядку, міркувань, Заклучних зауважень буде включатися тлумачення відповідних норм МПГПП та Факультативних протоколів до нього, що не суперечить їх положенням. І це тлумачення, яке приймається Комітетом, слід розглядами саме як офіційну точку зору міжнародного органу. Крім того, в жодному з документів, які є юридичними підставами діяльності Комітету, не передбачена можливість здійснення Комітетом іншої діяльності, окрім офіційної, що, своєю чергою, зумовлює офіційний характер усіх актів, які приймаються цим міжнародним органом.

Крім того, варто навести думку С. С. Дікмана, який пропонує дещо інший підхід до юридичної природи правотлумачних повноважень Комітету ООН з

прав людини. Він вважає, що їх варто трактувати крізь призму положень п. «b» ч. 3 ст. 31 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., в якій встановлено, що для тлумачення договору може бути використана «подальша практика застосування договору, яка встановлює згоду учасників відносно його тлумачення» [23]. У такому разі, на думку С. С. Дікмана, зміст рішень Комітету буде розглядатися не як безпосереднє тлумачення, а як практика, що є додатковим засобом тлумачення, нарівні з позиціями держав, які вони висловлюють в ході комунікацій із Комітетом [32, с. 82-83].

На нашу думку, врахування практики Комітету ООН з прав людини як додаткового засобу тлумачення положення МПГПП та Факультативних протоколів до нього слід відділяти від безпосереднього тлумачення, яке міститься в рішеннях Комітету. Така практика Комітету може виражатися, наприклад, у рекомендаціях державам-учасникам стосовно заходів, які вони повинні вжити для усунення порушень, що може застосовуватися при тлумаченні особливостей реалізації норм МПГПП. Водночас тлумачення є самостійним видом повноважень Комітету і його значення не варто применшувати.

Загалом можна погодитися із М. В. Буроменським, на думку якого, міркування Комітету є «значним внеском у правове розуміння прав людини і основних свобод» [15, с. 226]. Зокрема, він наводить приклади міркувань у справах «Грасієлла Ато дель Авельянал проти Перу», «Дітмар Паугер проти Австрії», «Гендріка С. Вос проти Нідерландів» [162; 174; 178], які мають значення для розуміння і тлумачення ст. 2(1) МПГПП. Ми вважаємо, що таке визнання є яскравим підтвердженням значення реалізації Комітетом своїх правотлумачних функцій.

Особливо цікавим уявляється питання притаманності Комітету ООН з прав людини *функцій судового характеру*. Сам Комітет у своїй практиці інколи проводить відповідні паралелі між процедурами, які мають місце в його рамках, та судовими процедурами. Так, у Зауваженні загального порядку № 33 зазначено, що хоча Комітет і не виступає в ролі судового органу, але міркуванням, які він висловлює за результатами розгляду індивідуальних

повідомлень про порушення, приманні окремі риси судових рішень, а сама процедура їх прийняття проводиться «в дусі, притаманному судовому розгляду» [38].

Г. Дж. Стейнер, розглядаючи питання про допустимість зарахування Комітету ООН з прав людини до органів правосуддя, зазначає, що його діяльність служить трьом основним цілям, пов'язаним зі здійсненням правосуддя, а саме: а) здійснення правосуддя в окремих справах і в межах своєї юрисдикції; б) захист прав згідно з МПГПП; в) трактуючи (роз'яснюючи, тлумачачи та пояснюючи) МПГПП через участь у перманентному діалозі з державами-учасниками, неурядовими організаціями та міждержавними інституціями тощо [213, р. 31].

У науці міжнародного права судовий характер діяльності Комітету ООН часто визначають і крізь призму його повноважень з розгляду повідомлень держав та прийняття рішень за цими повідомленнями. Так, Л. Г. Гусейнов відносить Комітет ООН з прав людини до «міжнародних квазі-судових органів». До ознак, які дозволяють зарахувати Комітет саме до «квазі-судових», а не судових органів, він зараховує те, що цей орган не наділений правоздатністю приймати юридично обов'язкові рішення, крім того, установчі документи цього органу не містять положень, які б передбачали правові наслідки порушень прав людини зі сторони держав-учасниць МПГПП [30, с. 174]. Схожу думку висловлює і М. Шейнін, який говорить про Комітет як про «квазі-судовий змагальний міжнародний орган» [131]. М. Ю. Гремза розглядає всі договірні органи у сфері захисту прав людини загалом як «органи з певними квазі-судовими функціями» [29, с. 159]. С. Джозеф та Й. Кіріакакис вважають договірні органи «квазі-судовою гілкою механізму захисту прав людини у рамках ООН» [185, р. 21].

Думка про те, щоб розглядати Комітет ООН з прав людини як квазі-судовий орган, присутня і в українській юридичній науці. Наприклад, О. М. Дроздов вважає, що Комітет «застосовує положення Пакту і Факультативного протоколу подібно до судового органу» [35, с. 15]. Своєю чергою, видатний український юрист-міжнародник В. Г. Буткевич усі

універсальні та регіональні органи і установи з прав людини відносить до «квазі-судових органів і установ з правом контролю за виконанням норм чи врегулювання спорів» [60, с. 415-416]. Тобто учений, хоч і не говорить прямо про те, що Комітет ООН з прав людини є саме «квазі-судовим» органом, зазначає, що серед близько 200 сучасних міжнародних установ є органи як судового, так і квазі-судового характеру [16, с. 30].

На нашу думку, при виділенні такої категорії як «квазі-судові органи», як щодо Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у сфері захисту прав людини, так і загалом як одного з видів органів міжнародної юстиції, виникає низка складних теоретичних та практичних проблем, зокрема: 1) категорія «квазі-судовий» є незрозумілою та нечіткою; 2) постає питання стосовно допустимості застосовування такої половинчастої характеристики як «квазі» (дослівно – «ніби-то») щодо «судових органів»; 3) концепція «квазі-судових органів» не є розробленою; 4) відсутнє достатнє теоретичне підґрунтя для застосування цієї концепції в науці міжнародного права.

Обґрунтування концепції «квазі-судових органів» щодо Комітету ООН з прав людини не є предметом нашого дослідження, крім того, саму цю концепцію доцільно розробляти не лише винятково для Комітету, а й для інших органів, наділених такими функціями, щоб уникнути спекуляцій.

Тому вважаємо, що більш логічно вести мову про *органи, наділені окремими судовими (або арбітражними) функціями* або ж *органи, наділені окремими функціями судового (або арбітражного) характеру*. Це точніше відображає їхню природу і не потребує розробки нових, додаткових теоретичних конструкцій та концепцій.

Серед основних аргументів, які дозволяють трактувати функції Комітету саме в такому світлі, варто назвати такі: він здійснює розгляд скарг у порядку позовного провадження, тобто за зверненням сторін; скарги стосуються порушень норм матеріального права, тобто МПГПП; можна чітко виділити часову, персональну, територіальну та ін. юрисдикції Комітету; процедура розгляду цих скарг наближена до тієї, яку застосовують в судовому порядку; водночас рішення Комітету мають рекомендаційний характер, а не

обов'язковий; Комітет здійснює винятково обмежений контроль та моніторинг виконання цих рекомендацій.

Частина дослідників висловлює й обґрунтовані сумніви, що Комітет ООН з прав людини можна розглядати як судовий (квазі-судовий) орган чи як орган, наділений окремими судовими функціями. Наприклад, російський учений М. Ю. Гремза, коментуючи спроби асоціювати розгляд Комітетом та іншими договірними органами із захисту прав людини індивідуальних повідомлень про порушення із виконанням судових функцій, відзначаючи існування спільних рис між їх розглядом у рамках комітету, водночас констатує, що «договірні органи не мають повноважень, що відрізняють судові органи від інших і характеризують суди як такі» [29, с. 88]. Зі свого боку, український юрист-міжнародник М. В. Буроменський вважає, що жоден з універсальних міжнародних органів з прав людини, включно з Комітетом ООН з прав людини, «не є повноцінним міжнародним судовим органом» [15, с. 29].

На нашу думку, категорично заперечувати належність Комітету функцій, пов'язаних із здійсненням судочинства, не варто. Існуюча процедура розгляду міждержавних та індивідуальних повідомлень про порушення, рішення, які виносяться за результатами цього розгляду, є більш наближеними до судової процедури, ніж до тієї, яка застосовується в міжнародних організаціях. Але, як уже зазначалося, реалізація цих функцій є обмеженою, специфічною, тому ми визначаємо їх як «функції судового характеру».

Крім вищенаведених функцій, дослідники інколи дискутують про наявність у Комітету *нормотворчої* функції. На нашу думку, оскільки Комітет ООН з прав людини не приймає загальнообов'язкових рішень і, відповідно, безпосередньо не творить норм міжнародного права, то можна говорити про відсутність у нього повноцінної нормотворчої функції.

До того ж Комітет прямо не наділений повноваженнями брати участь у розробці будь-яких міжнародно-правових актів із захисту прав людини чи координувати таку діяльність, принаймні до цього часу таких фактів не було. Це відрізняє його від Комісії ООН з прав людини, котра, як відзначає

С. Р. Асірян, «...здійснювала плідну роботу із організації участі держав у створенні міжнародних угод у сфері захисту прав людини» [13, с. 175].

Протилежну думку – про наявність у Комітеті нормотворчої функції – висловлює В. Ванденголе: в ході еволюції свого функціонування Комітет ООН з прав людини набув характеру «квазі-законодавчого органу» [219, р. 197]. Юридична природа рішень Комітету буде досліджуватися далі, однак тут варто зауважити, що присвоювання будь-якому міжнародному органу «законодавчого» чи «квазі-законодавчого» характеру прямо суперечить фундаментальним принципам сучасного міжнародного права, де лише держави є творцями його норм. Безумовно, рішення Комітету мають вплив на міжнародне право і можуть, певною мірою, розглядатися як одне з його джерел, але це аж ніяк не дає підстав наполягати на притаманності Комітету нормотворчих функцій, як це робить В. Ванденголе.

Окремим питанням, у контексті дискусії про наявність у Комітеті ООН з прав людини нормотворчої функції, є *прецедентний характер* його рішень. Як уже зазначалося, Комітет у своїй діяльності при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення може посилатися на власні рішення з іншого приводу, а також використовує правозастосовну практику інших органів міжнародної юстиції. Водночас залишається відкритим питання, чи можуть інші міжнародні органи та організації посилатися на його рішення.

У практиці можна знайти поодинокі випадки, коли на рішення Комітету ООН з прав людини були зроблені посилання. Так, експерти відзначають, що на рішення Комітету посилався Комітет проти катувань [163]. В іншому випадку – Міжнародний Комітет Червоного Хреста посилався на Заключні зауваження Комітету щодо доповіді Мадагаскару, де умови утримання в мадагаскарських в'язницях було визнано незадовільними, для доступу до них [163].

Однак слід відзначити, що ці випадки не мають системного характеру, тому зараз вести мову про притаманність рішенням Комітету ООН з прав людини прецедентного характеру немає підстав. Ймовірно, зі зростанням ефективності цього органу така практика стане більш поширеною, однак нині

окремі випадки не можуть слугувати беззаперечним доказом наявності у Комітету нормотворчої функції.

Тому можна констатувати, що навіть за умов використання у міжнародно-правовій практиці рішень Комітету ООН з прав людини як прецедентів нормотворча функція цьому органу не притаманна. Його рішення мають рекомендаційний характер і лише у зв'язку із своїм морально-політичним значенням застосовуються як прецеденти окремими міжнародними органами та організаціями.

Підсумовуючи, зазначимо, що Комітет ООН з прав людини наділений доволі широким колом функцій, зокрема, контрольних, імплементаційних та ін. Водночас питання про приналежність йому окремих функцій, таких як судова чи нормотворча, нині є дискусійним, тому не можна стверджувати, що Комітет наділений ними повною мірою.

2.2. Повноваження Комітету ООН з прав людини

Охарактеризувавши функції Комітету ООН з прав людини, можна виділити і конкретні повноваження, якими наділений цей міжнародний орган. Наприклад, Г. Дж. Стейнер, розглядаючи діяльність Комітету ООН з прав людини, виділяє такі три його повноваження:

- розгляд доповідей держав-учасниць і надання Заключних зауважень на них;
- видання Зауважень загального порядку, в яких здійснюється тлумачення МПГПП;
- розгляд індивідуальних повідомлень про порушення відповідно до Протоколу I до МПГПП [213, р. 21].

На думку Д. Макголдтріка, можна виокремити три основні повноваження Комітету, які передбачають реалізацію певних процедур, спрямованих на ефективний контроль за виконанням і дотриманням положень МПГПП, а саме:

- розгляд доповідей держав-учасниць згідно зі ст. 40;

- розгляд повідомлень держав-учасниць про невиконання іншими державами-учасницями своїх зобов'язань за МПГПП згідно зі ст.ст. 41–42;
- розгляд індивідуальних повідомлень від осіб, які твердять, що вони є жертвами порушень певною Державою-учасницею якогось із прав, викладених у МПГПП згідно з Протоколом I до нього [191, pp. 81-83].

Крім того, Д. Макголдрик додає ще одне повноваження Комітету ООН з прав людини – подання Щорічних звітів щодо своєї діяльності Генеральній Асамблеї ООН через ЕКОСОР [192, p. 83].

Аналогічні повноваження притаманні й іншим договірним органам у сфері захисту прав людини. Наприклад, А. Х. Абашидзе виділяє чотири основні напрями діяльності договірних органів у сфері захисту прав людини, зазначаючи, що одні органи працюють в усіх чотирьох напрямках, інші – лише в одному чи кількох:

- 1) аналіз виконання державою її зобов'язань у рамках відповідного міжнародного договору;
- 2) розгляд індивідуальних повідомлень про порушення;
- 3) підготовка зауважень загального порядку;
- 4) проведення розслідувань (тобто розгляд міждержавних спорів – А. З.) [1, с. 195].

Свою чергою, М. Ю. Гремза, досліджуючи компетенцію договірних органів у сфері захисту прав людини, проводить схожу класифікацію основних повноважень, які притаманні їм:

- розгляд доповідей держав-учасниць про вжиті ними заходи для втілення в життя прав, закріплених в універсальних договорах, і про прогрес, досягнутий у реалізації цих прав;
- формулювання загальних зауважень, які робляться у формі тлумачення положень відповідних договорів і покликані допомогти державам-учасницям втілювати в життя положення цих конвенцій;

- розгляд повідомлень від окремих осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення тією чи іншою державою-учасницею положень відповідного договору;

- розгляд повідомлень від будь-якої держави-учасниці відповідного договору, яка стверджує, що інша держава-учасниця не виконує свої зобов'язання за відповідним договором [29, с. 62-63].

На нашу думку, аналіз вищенаведених класифікації дозволяє виділити три основні види повноважень Комітету ООН з прав людини, а саме: розгляд доповідей держав-учасниць МПГПП; розгляд міждержавних спорів; розгляд індивідуальних повідомлень про порушення. Саме ці три види повноважень і будуть детально охарактеризовані нижче.

Щоправда, треба зазначити, що не всі договірні органи володіють усіма цими повноваженнями. Наприклад, Комітет щодо прав інвалідів, Комітет економічних, соціальних і культурних прав та Комітет з прав дитини не наділені повноваженнями розглядати індивідуальні повідомлення. Крім того, Комітет щодо прав інвалідів, Комітет економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з прав дитини та Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок не проводять розгляд повідомлень від держав-учасниць щодо порушень норм відповідних міжнародних договорів іншими державами-учасницями.

Своєю чергою, більш широким колом повноважень, які виходять за межі вищезазначених, наділений тільки Комітет проти тортур, який, відповідно до ст. 20 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. може отримувати інформацію про систематичне застосування катувань на території якої-небудь держави-учасниці і пропонувати цій державі співпрацювати у розгляді цієї інформації [57, с. 226-237].

Отже, можна констатувати, що Комітет ООН з прав людини наділений найширшим із можливих колом повноважень серед договірних органів із захисту прав людини. Його компетенція передбачає реалізацію функцій та повноважень, які містяться у нормативних актах, що є юридичними підставами його діяльності. Так, функціями Комітету є: контрольні, правотлумачні,

імплементаційні та функції судового характеру. Своєю чергою, до повноважень Комітету можна віднести: розгляд доповідей держав-учасниць МПГПП; розгляд міждержавних спорів; розгляд індивідуальних повідомлень про порушення.

2.2.1. Розгляд Комітетом ООН з прав людини доповідей держав-учасниць Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

Серед форм співпраці Комітету ООН з прав людини із державами-учасницями МПГПП однією із найважливіших є розгляд цим органом доповідей держав. Як наголошував Б. Г. Манов, «розгляд доповідей є основним методом у механізмі сприяння реалізації Міжнародного пакту про громадянські та політичні права» [72, с. 89]. Т. Л. Сироїд вважає, що «розгляд доповідей складає найбільш важливу форму спостереження за виконанням державами своїх зобов'язань щодо Пакту» [115, с. 227]. Д. Д. Фішер також стверджувала: «Оскільки розгляд як міждержавних спорів, так і індивідуальних скарг є факультативним, розгляд доповідей держав-учасниць є головною складовою роботи Комітету» [165, р. 142].

Аналогічна точка зору висловлюється і щодо процедури розгляду доповідей держав-учасниць й іншими договірними органами у сфері захисту прав людини. Ця функція часто розглядається в науці міжнародного права як «головний аспект діяльності договірних органів» [1, с. 195]. Зі свого боку, А. П. Мовчан вказував, що «...уперше в історії міжнародних відносин держави звітують про свою діяльність відносно громадянських прав та політичних свобод людини» [85, с. 61]. Високу оцінку цьому механізму, як в практиці Комітету, так і в практиці інших договірних органів із захисту прав людини, дає М. Ю. Гремза, на думку якого, «найбільших результатів договірні органи досягли при розгляді доповідей держав» [29, с. 119].

Загалом погоджуючись із такою високою оцінкою розгляду доповідей держав-учасниць, вважаємо, що не варто переоцінювати її значення як

пріоритетної функції договірних органів. Зокрема, це стосується й повноважень Комітету ООН з прав людини.

Науковці, які досліджують міжнародно-правові аспекти діяльності Комітету ООН з прав людини, підкреслюють усю складність і делікатність цього елементу його моніторингового механізму. Зокрема, Т. Бургенталь вказував, що «...держави традиційно є дуже обережними щодо будь-яких зобов'язувальних міжнародних інструментів імплементації чи моніторингу згідно з міжнародними договорами щодо прав людини» [149, р. 346].

Відповідно до ст. 40 МПГПП, його держави-учасниці *«зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, і про прогрес, досягнутий у застосуванні цих прав»* [84]. Крім доповіді, у ході її розгляду Комітет може вимагати від держав надання додаткової інформації у вигляді додаткової доповіді [72, с. 89]. Основною функцією подання та розгляду цих доповідей вважається: *«проведення регулярних та систематичних перевірок досягнутого прогресу в реалізації договірних зобов'язань з метою налагодження діалогу між відповідними міжнародними контрольними органами та даною державою учасницею, щоб надати останній допомогу із внесення поправок в її внутрішнє законодавство і практику, які вимагаються згідно з її міжнародними договірними зобов'язаннями»* [93, с. 32].

Кожна держава-учасниця МПГПП надсилає свою доповідь Комітету в обов'язковому порядку упродовж року після набрання МПГПП чинності щодо неї, а у всіх наступних випадках – на вимогу Комітету [72, с. 89]. Відповідно до пп. 2 п. 66 Правил процедури, Комітет самостійно визначає періодичність надання доповідей. На своїй 13-ї сесії Комітетом було прийнято рішення, згідно з яким такі доповіді держави повинні надавати на його розгляд через п'ять років, починаючи з моменту розгляду першої доповіді чи додаткової інформації [33].

Проте в перспективі допускалася можливість про скорочення строків, упродовж яких держави зобов'язані подавати періодичні доповіді Комітету. Як наголошував Б.Г. Манов, «п'ятирічна періодичність встановлена Комітетом у

зв'язку із завантаженістю роботою. Надалі він вважав можливим перехід до трирічної чи чотирирічної періодичності» [72, с. 90].

Згодом було розширено повноваження Комітету вимагати подання доповідей від держав-учасниць Пакту. Як відзначає В. В. Мицик, «з 1992 року Комітет надав собі повноваження вимагати додаткові доповіді у будь-який час, коли вважатиме за потрібне, та повноваження головному вимагати спеціальних доповідей у випадках необхідності» [78, с. 174].

Рішення про направлення державі запиту щодо надання доповіді, зазвичай, приймається Комітетом. Єдиний виняток з цього правила вказаний у п. 66 Правил Процедури Комітету. Там передбачено, що за виняткових обставин, у період між сесіями Комітету, такий запит може бути направлений Головою Комітету, який діє в консультації з членами Комітету [207].

Термін, упродовж якого доповідь повинна бути підготовлена і передана на розгляд Комітету, визначається ним індивідуально в кожному конкретному випадку (пп. 3 п. 66 Правил процедури) [207]. Крім того, Комітет через Генерального секретаря ООН може повідомляти держави про бажану форму та зміст таких доповідей (пп. 4 п. 66 Правил процедури) [207].

З метою надання державам допомоги у виконанні задач, покладених на них згідно зі ст. 50 МПГПП 1966 р. та полегшення процесу підготовки доповідей, Комітет розробив Керівні принципи щодо форми і змісту доповідей держав-учасниць. Ці принципи було ухвалено та прийнято на 308 засіданні в ході XIII сесії 27 липня 1981 р. і згодом вони переглядалися на 1002 засіданні (XXXIX сесія) 24 липня 1999 р.; 1089 засіданні (XLII сесія) 25 липня 1991 р.; 1415 засіданні (LIII сесія) 7 квітня 1995 р. [182].

Аналогічні документи були розроблені і прийняті й іншими договірними органами у сфері захисту прав людини. Як зазначає М. Ю. Гремза, «ці керівні принципи покликані сприяти підвищенню ефективності контролю за дотриманням відповідних міжнародних договорів» [29, с. 69]. Наприклад, Комітет з прав дитини 20 листопада 1991 р. прийняв власні Керівні принципи з цього питання [172].

У рамках співпраці між договірними органами системи Організації Об'єднаних Націй у сфері прав людини було ініційовано створення уніфікованих Керівних принципів щодо форми і змісту доповідей держав-учасниць. Цю ідею було реалізовано на П'ятій міжкомітетській нараді договірних органів з прав людини, яка проходила 21–26 липня 2006 р. в Женеві. За результатами цієї наради було прийнято Узгоджені Керівні принципи надання доповідей органам із нагляду за дотриманням міжнародних договорів з прав людини (далі – Узгоджені Керівні принципи) [117]. Відповідно до п. 1 цих принципів, вони повинні служити орієнтиром, зокрема, і для держав-учасниць МПГПП [116].

Відповідно до Узгоджених Керівних принципів, доповідь держав має складатися із двох основних частин: загального базового документа та документа по конкретному договору. Загальний базовий документ містить загальні відомості про державу та становище в ній і може використовуватися для доповідей по будь-якому із міжнародних договорів із прав людини, по яких така доповідь вимагається. До цього документа включаються дані стосовно демографічних, економічних, соціальних і культурних особливостей держави, її конституційної, політичної і правової структури, а також загальна інформація про систему захисту прав людини та механізми її реалізації на національному рівні [117].

Варто наголосити, що включення такої інформації до тексту доповідей держав зумовлене об'єктивними факторами, які супроводжують виконання державами-учасницями МПГПП 1966 р. своїх зобов'язань за ним. Одним із найскладніших аспектів контролю за виконанням державами рішень Комітету та розгляду їх доповідей є необхідність враховувати ті об'єктивні обставини та чинники, які існують в кожній окремій державі [40, с. 228].

Як відзначав радянський науковець Р. Куліков, аналізуючи законодавчі положення держав щодо обмеження прав людини, на які вони посилаються в своїх доповідях Комітету, можна дійти висновку, що переважно при виконанні своїх зобов'язань щодо захисту прав людини, вони «...застосовують застереження про публічний порядок, згідно з яким таке виконання зобов'язань

не повинне заподіювати чи суперечити основам соціального порядку відповідної країни» [67, с. 26-27].

Аналогічну думку з цього приводу висловлював в ході своєї роботи і Комітет. Так, у своїй доповіді Генеральній Асамблеї ООН у 1977 р. Комітет зазначив, що обговорення ним доповідей держав буде повноцінним лише в тому випадку, якщо при розгляді законодавчих і адміністративних положень будуть враховуватися економічні, соціальні і культурні умови, що існують у кожній окремій державі [197, р. 18].

Зрештою, доцільність врахування всіх таких факторів, як окремо, так і їх сукупності, знайшло своє відображення в правових актах, що є юридичними підставами діяльності Комітету. Ще п. 2 ст. 40 МПГПП було встановлено, що держави можуть вказувати у своїх доповідях «фактори і труднощі, якщо такі мають місце, які впливають на реалізацію Пакту» [84]. Аналогічне положення міститься і в п. 66 Правил процедури Комітету в останній їх редакції [207].

На нашу думку, такий підхід є вірним. У цьому випадку слід враховувати, що Комітет, приймаючи рішення, безпосередньо не займається його виконанням, як і не визначає форми і порядок імплементації положень МПГПП. Вчинення дій, пов'язаних із практичною реалізацією та забезпечення виконання ними зобов'язань згідно з МПГПП, покладається на держави-учасниці. Вони повинні досягти конкретної мети: виконання рішення Комітету або ж імплементувати положення МПГПП, а способи досягнення цих цілей держави визначають уже самостійно. Ідентичний принцип застосовується при виконанні державами рішень Європейського Суду з прав людини, що свідчить про визнання його ефективності у практиці міжнародних правовідносин у сфері прав людини.

Другою – і основною – частиною доповідей держав є документ по конкретному договору (зокрема, МПГПП), який містить відомості щодо виконання державами положень МПГПП та конкретних питань з цього приводу. Крім того, до нього включається також інформація, яку запитує Комітет, а також дані про заходи, вжиті для вирішення питань, на яких

наголошував комітет у своїх зауваженнях до попередньої доповіді держави-учасниці [117].

В Узгоджених Керівних принципах передбачається, що обсяг доповідей держав має складати, по змозі, не більше 100-140 сторінок. З них 60-80 сторінок має займати загальний базовий документ, а решту складає документ по зобов'язаннях згідно з МПГПП. Перший звіт має мати не менше 60 сторінок, усі наступні періодичні – 40 сторінок [117].

Цілком очевидно, що можуть виникати проблеми щодо періодичності надання державами доповідей до Комітету ООН з права людини. Зокрема, українська дослідниця М. М. Антонович вказує, що уряди держав подають свої доповіді про виконання договірних зобов'язань із запізненням або зовсім не подають [11, с. 8].

Як відзначає А. Х. Абашидзе, існуюча процедура розгляду доповідей держав-учасниць була розроблена у 2002 р. і складається із двох основних етапів, які відбуваються упродовж двох сесій [1, с. 205]. На першій сесії доповідь вивчається спеціальною групою, яка складається із 4-6 експертів, один із яких представляє той самий регіон, що й доповідаюча держава. Робоча група визначає одного із членів Комітету як відповідального за поглиблене вивчення доповіді. Крім того, робоча група контактує із державою, яка подала доповідь та, за потреби, зі спеціалізованими установами ООН для уточнення тих чи інших питань, які можуть виникнути при розгляді доповіді [29, с. 73-74]. Зокрема, державі-учасниці приблизно за півроку до другого етапу надсилаються уточнюючі питання, які так само як доповіді, перекладаються на робочі мови та публікуються [1, с. 206].

Після отримання доповідей Комітет повідомляє держави через Генерального секретаря ООН про дату, тривалість і місце проведення сесії, на якій будуть розглядатися та обговорюватися їх доповіді, а, в разі потреби, і про засідання, де буде прийматися рішення про подання запиту на отримання додаткової інформації. Розгляд доповідей держав-членів відбувається в ході відкритого засідання, яке може тривати цілий день і яке включає в себе запитання до представників держави [34, с. 82]. На обох засіданнях можуть

бути присутні представники відповідної держави, а в другому випадку – при прийнятті рішення про запит на отримання додаткової інформації, представники держав мають бути готові відповісти на питання членів Комітету (п. 68 Правил процедури) [207].

Крім того, перед початком процедури розгляду Комітет проводить закриту зустріч із представниками спеціалізованих установ ООН, в яких виникли запитання та зауваження до доповіді. Також у практиці мають місце і зустрічі із представниками громадянського суспільства відповідної держави [1, с. 206].

Генеральний секретар може провести консультації із Комітетом, за підсумками яких він може надіслати окремим спеціалізованим установам ООН примірники тих частин доповідей, які стосуються їх компетенції. Своєю чергою, Комітет може пропонувати спеціалізованим установам ООН надати власні зауваження щодо цих доповідей [207].

Крім того, з 2010 р., Комітет ООН з прав людини може застосовувати й дещо іншу процедуру розгляду доповідей держав-учасниць. Альтернативний варіант полягає в тому, що державам-учасницям попередньо надсилається перелік питань, і доповідь, по суті, є відповіддю на ці питання. Як зазначає А. Х. Абашидзе, застосування цієї процедури дає змогу зекономити час та ресурси Комітету, оскільки при цьому не застосовується процедура попереднього розгляду та аналізу доповіді [1, с. 208].

На нашу думку, варто позитивно оцінити застосування цієї процедури. По-перше, вона є свідченням того, що Комітет ООН з прав людини є відкритий для реформ та внесення прогресивних змін до процедури своєї діяльності. По-друге, вона є відповіддю на реальні проблеми, які виникають в ході функціонування Комітету та покликана сприяти оптимізації його діяльності. Можна очікувати, що надалі вона стане більш застосовною.

Якщо говорити власне про особливості та процедуру розгляду доповідей держав, то необхідно зазначити, що в цьому випадку Комітет покликаний виконувати не репресивні функції – покарання порушень, а моніторингові – їх виявлення та сприяння їх протидії. На цьому наголошують і представники

науки міжнародного права, зокрема Б. Г. Манов, який вказує: «У Комітеті... була досягнута загальна згода, що основною метою розгляду доповідей має стати надання допомоги державам-учасникам» [72, с. 91].

Дж. Донеллі підкреслює значення обговорення доповідей для діяльності Комітету, результатом яких є «справжній обмін думками, і цей діалог є невід'ємною частиною міжнародного контролю» [34, с. 82].

Як зазначав Ю. О. Решетов, «розгляд доповідей держав-членів викликає великий міжнародний інтерес, і є дієвим засобом контролю за дотриманням прав людини» [68, с. 176].

Власне Комітет ООН з прав людини в ході своєї роботи теж підкреслював, що розгляд доповідей держав має проходити в конструктивній атмосфері із врахуванням необхідності підтримувати і розвивати дружні відносини між державами-членами ООН згідно з основними принципами міжнародного права. Іншою ключовою метою розгляду цих доповідей Комітет визначив досягнення реального прогресу в справі реалізації прав людини у державах-учасниках МПГПП [197, р. 82].

За результатами розгляду Комітет може надсилати державам Заключні зауваження, у разі, якщо вони будуть прийняті за підсумками розгляду доповіді, і в цих загальних зауваженнях вказати на ті пріоритетні аспекти, яким держави повинні приділити особливу увагу [84].

Крім того, Комітет може надсилати доповіді держав разом із Заключними зауваженнями, висловленими щодо них, Економічній та Соціальній Раді ООН (ЕКОСОР) [84]. У відповідь держави так само можуть надсилати Комітету свої міркування щодо загальних зауважень [84], а також зобов'язані у встановлені Комітетом строки подавати відповіді щодо тих пріоритетних аспектів, на які особливу увагу звернув Комітет у своїх зауваженнях до доповіді [207].

Дуже часто прямим результатом розгляду доповідей ставали позитивні зміни у сфері дотримання прав людини державою-доповідачем. Серед прикладів позитивних наслідків розгляду доповідей держав Комітетом ООН з прав людини Дж. Донеллі наводить, зокрема, Канаду, яка внесла зміни у законодавство щодо прав корінного населення – індіанців; Нідерланди, які

змінили дискримінаційне законодавство щодо соціального забезпечення та Маврикій, який змінив законодавство про права жінок [34, с. 83].

Водночас у юридичній науці виділяють низку проблем ефективності застосування механізму розгляду доповідей держав Комітетом ООН з прав людини. Однією із таких проблем Дж. Донеллі називає низьку якість доповідей держав та їх невідповідність прийнятим стандартам: «Багато доповідей здебільшого складаються з витягів із законів чи конституції або з відверто неправдивих чи неповних даних про виконання угод. І незалежно від якості заслуханої доповіді, процес контролю на цьому, як правило, призупиняється аж до наступної доповіді через п'ять років» [34, с. 82]. Іншою проблемою інколи стає несвоєчасність подання доповідей державами. Наприклад, Дж. Донеллі наводить приклад Заїру, доповідь якого була запланована на 1979 р., але ця держава подала її лише у 1987 р. [34, с. 82].

Більш широкий перелік недоліків виділяє російський вчений М. Ю. Гремза. Так, на його думку, ними є: несвоєчасне подання державами-учасниками доповідей та їх ненадання; низька якість доповідей держав; недостатня співпраця договірних органів з неурядовими організаціями; недостатня чіткість тексту заключних зауважень, слабкий контроль за виконанням заключних зауважень тощо [29, с. 120].

Як бачимо, однією із проблем, яку називають учені, є низька якість змісту доповідей держав-учасниць. Навіть прийняття Керівних принципів, які встановлюють стандарти до подання та змісту доповідей держав-учасниць, не здатне розв'язати цю проблему повною мірою. М. Ю. Гремза виокремлює три основні аспекти цієї проблеми: 1) обсяг відомостей про стан прав людини, що містяться в доповіді; 2) відповідність доповідей вимогам, що пред'являються щодо змісту і форми; 3) достовірність інформації, що міститься в доповідях [29, с. 121]. Очевидно, що актуальність цієї проблеми є високою, і її ефективно розв'язання – це один із викликів, який ще довго поставатиме перед Комітетом ООН з прав людини.

У юридичній науці та практиці надзвичайно критично висловлюються про якість змісту цих доповідей. Багато держав подають викривлені або

недостовірні факти, спекулюючи на них, щоб уникнути критичних зауважень з боку Комітету. Г. М. Даниленко слушно вказує, що доповіді держав-учасниць часто «представляють прикрашену картину ситуації в області прав людини у звітуючій країні» [31, с. 131].

Ще однією актуальною проблемою є ситуації, коли держава-учасниця не подає доповідь як до Комітету ООН з прав людини, так і до інших договірних органів у сфері захисту прав людини. Ф. Алстон, який виступав доповідачем ООН з питання підвищення ефективності функціонування договірних органів із захисту прав людини 1997 р., виділяє дві основні причини неподання доповіді, зазначаючи, що вони можуть мати місце як разом, так і окремо, а саме: 1) адміністративна неспроможність, зокрема брак фахівців, що володіють необхідним досвідом; 2) відсутність політичної волі, інакше кажучи, небажання готувати і подавати доповіді [6].

Для розв'язання цієї проблеми, як зазначає М. Ю. Гремза, у практиці договірних органів, зокрема й Комітету ООН з прав людини, сформувалося правило, що договірний орган приступає до розгляду ситуації щодо виконання та дотримання норм відповідного договору у певній державі на основі всієї наявної в його розпорядженні інформації. Уперше така практика була застосована Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав, нині застосовується практично усіма договірними органами [29, с. 121].

Дослідники так само наводять низку причин, що виправдовують таку процедуру з точки зору міжнародного права та практики діяльності договірних органів, зокрема Комітету ООН з прав людини. Такими причинами є те, що: 1) неподання доповідей є недотриманням державами своїх міжнародних зобов'язань; 2) призначення дати розгляду ситуації з правами людини в державі за відсутності доповіді часто призводить до того, що доповідь представляється до початку діалогу; 3) держава, розгляд становища в області прав людини якої призначено за відсутності доповіді, зазвичай направляє свого представника для участі в діалозі навіть без направлення доповіді; 4) у разі необхідності договірні органи можуть розглядати питання виконання державами-учасницями

зобов'язань за відповідними договорами за відсутності як доповіді, так і представника цієї держави [215, р. 319-320].

У науці міжнародного права дають високу оцінку саме такому підходу до розв'язання проблеми неподання державами-учасницями періодичних доповідей. Так, В. О. Карташкін вважає, що цей шлях є вірним, оскільки не дозволяє державам уникнути міжнародного контролю, шляхом неподання доповідей, розгляд ситуації з дотриманням прав людини на основі всієї доступної інформації не тільки сприяє посиленню контролю, а й урівнює становище держав-учасниць [53, с. 78]. На думку М. Ю. Гремзи, такий підхід «...певною мірою сприяє імплементації державою міжнародних договорів з прав людини, зокрема, за допомогою залучення уваги громадськості до проблем в області прав людини в даній державі» [29, с. 73-74].

Водночас дослідники відзначають і недоліки процедури розгляду доповідей держав-учасниць міжнародними договірними органами із захисту прав людини. Наприклад, А. Ф. Баєфські до основних недоліків зараховує неpubлічний характер їх розгляду: «Тільки невелика кількість індивідів, якщо взагалі будь-хто, з країни, що подає доповідь, можуть бачити її обговорення. Національні ЗМІ украй рідко відвідують її. Один чи два представники міжнародних неурядових організацій зазвичай присутні. Міжнародні ЗМІ не присутні практично ніколи» [144, р. 467].

Слід зазначити, що в останні роки цей недолік активно усувається. Зрозуміло, що забезпечити присутність усіх зацікавлених сторін при обговоренні доповідей держав-учасниць дуже складно. Однак прогрес у *публічності* розгляду цих доповідей є очевидним, зокрема із застосуванням ресурсів мережі Інтернет. Наприклад, на веб-сторінці Комітету ООН з прав людини міститься великий об'єм інформації та даних по кожній з доповідей держав-учасниць, які мали місце [181].

Отже, можна констатувати, що повноваження розгляду доповідей держав полягає у дослідженні Комітетом періодичних доповідей держав або ж поданих на вимогу Комітету. До змісту доповідей включаються дані про стан виконання державами своїх зобов'язань за МПГПП. Після розгляду Комітет приймає

зключні зауваження, в яких є рекомендації для держав. Доповідь або її частини Комітет може передавати іншим зацікавленим міжнародним організаціям та установам.

2.2.2. Розгляд Комітетом ООН з прав людини спорів між державами-учасниками Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

До компетенції Комітету ООН з прав людини належить розгляд двох видів повідомлень про порушення прав та свобод, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р.: ті, які надходять від держав-учасниць МПГПП та індивідуальні повідомлення від громадян держав-учасниць. Обидва ці механізми спрямовані на забезпечення дотримання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань згідно із МПГПП та відновленню порушених прав та свобод.

Механізм подання індивідуальних скарг (англ. individual complaints) до Комітету ООН з прав людини застосовується доволі часто і нині виступає одним із найефективніших механізмів у в сучасному міжнародному праві. Так, упродовж 2003–2012 рр. до Комітету ООН з прав людини було подано 1137 скарг – в середньому 114 скарг на рік [187]. Водночас механізм розгляду скарг держав, який передбачений ст.ст. 41–42 МПГПП досі не застосовувався, і тому, зрозуміло, що дослідники надають йому значно менше уваги при характеристиці міжнародних механізмів захисту прав та свобод людини. Вважаємо, що з наукової та прикладної точок зору дослідження юридичних основ процедури розгляду скарг держав становить значний інтерес.

Правові положення щодо розгляду Комітетом ООН з прав людини скарг, які надходять від держав, містяться в ст.ст. 41–42 МПГПП та Правилах процедури Комітету ООН з прав людини. Так, згідно зі ст. 41 МПГПП, усі держави-учасниці визнають компетенцію Комітету «одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця стверджує, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом» [84].

Це положення ст. 41 вступило в дію 28 березня 1979 р., після того як десять держав дали згоду на його чинність, що було передбачене п. 2 цієї статті [84]. Станом на 2013 р. більше шести десятків держав дали згоду на чинність цього положення щодо себе, однак деякі з них зробили це із застереженнями. Так, при ратифікації МПГПП у 1973 р. СРСР заявив, що не визнає компетенцію Комітету розглядати повідомлення щодо фактів, які мали місце після дати заяви про визнання і що держава, яка подає в Комітет повідомлення зі скаргою проти СРСР, також повинна визнавати чинність положень ст. 41 щодо себе [90, с. 59].

Найперше, слід підкреслити, що, розглядаючи повідомлення від держав, Комітет виступає посередницькою інстанцією, наділеною повноваженнями сприяти добровільному і полюбовному врегулюванню спору. Якщо проаналізувати зміст ст. 41 та ст. 42 МПГПП, то можна констатувати, що ці положення встановлюють два способи розгляду скарг, поданих до Комітету:

- «добрі послуги», які надаються в рамках існуючих процедур та інституційного механізму Комітету (ст. 41);
- розгляд повідомлень спеціально створеною з цією метою Погоджувальною Комісією (ст. 42) [84].

Застосування обох цих способів відбувається послідовно: у разі, якщо не вдалося досягти результату за допомогою добрих послуг Комітету, існує можливість створення спеціальної Погоджувальної Комісії.

У першому випадку перед поданням повідомлення до Комітету держава, яка подає, зобов'язана надіслати повідомлення про порушення тій державі, чій дія та бездіяльність оскаржуються, а та, своєю чергою, повинна дати відповідь упродовж трьох наступних місяців (п. а ст. 41) [84]. У разі, якщо на цьому етапі питання між сторонами не було розв'язано, то кожна з держав може звернутися до Комітету ООН з прав людини упродовж шести місяців після отримання державою першого повідомлення (п. б ст. 41) [84].

Повідомлення, яке подається до Комітету, згідно з Правилами процедури Комітету, має містити таку інформацію:

- а) щодо кроків, зроблених з метою вирішення спірного питання відповідно до підпунктів з додатковою інформацією;

b) щодо вичерпання внутрішніх засобів правового захисту;

c) щодо будь-яких інших процедур міжнародного розгляду або врегулювання, до яких вдалися сторони [207].

Облік таких повідомлень та інформування членів Комітету щодо отримання нових повідомлень покладається на Генерального секретаря ООН [207].

Перш ніж прийняти повідомлення до розгляду, Комітет встановлює, чи були вичерпані всі внутрішні засоби для відновлення порушених зобов'язань згідно з МПГПП. Існує й застереження, яке дозволяє обійти це положення, але лише в тому випадку, якщо застосовування цих засобів невинновано затягується (п. с ст. 41) [84]. У разі, якщо повідомлення визнано прийнятним, то, як встановлено в п. е ст. 41, Комітет «надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасникам з метою дружнього вирішення питання» [84]. Держави-сторони мають бути представлені в ході розгляду, вони роблять відповідні заяви, а також зобов'язані надавати на вимогу Комітету інформацію щодо справи. Розгляд відбувається на закритих засіданнях, проте правило 77 Правил процедури Комітету передбачає, що Комітет після консультацій з Генеральним секретарем ООН може видавати спеціальні комюніке про розгляд для засобів масової інформації [207].

За результатами розгляду повідомлення Комітет готує доповідь, до якої включає виклад фактів та тексти письмових і усних заяв сторін, які були зроблені в ході розгляду (пп. і п. h ст. 41) [84]. Якщо сторони досягли між собою згоди завдяки наданим Комітетом добрим послугам згідно з п. е ст. 41, то в своїй завершальній доповіді Комітет наводить короткий виклад фактів та рішення, яке прийняли сторони (пп. ii п. h ст. 41) [84]. В обох випадках такі доповіді публікуються Комітетом в строк до дванадцяти місяців після отримання ним відповідного повідомлення держави (п. h ст. 41) [84].

Другий спосіб розгляду повідомлень держав та вирішення спорів у рамках Комітету ООН з прав людини – створення спеціальної Погоджувальної комісії – застосовується винятково в тому разі, якщо питання не було розв'язано в рамках процедури надання добрих послуг, передбаченої ст. 41

МПГПП. Як встановлює п. 1 ст. 42, «Комітет може за попередньою згодою заінтересованих держав-учасниць призначити спеціальну Погоджувальну комісію» [84].

Погоджувальна комісія складається із 5 членів, а її персональний склад формується самими сторонами із осіб, «...прийнятних для заінтересованих держав-учасниць» (пп. а п. 1 ст. 42) [84]. До складу такої Комісії можуть входити громадяни держав-членів учасниць МПГПП, за винятком громадян держав-сторін спору, а також тих держав, які не визнали компетенцію Комітету відповідно до ст. 41 МПГПП. Комітет впливає на формування персонального складу комісії лише тоді, коли сторони не можуть дійти згоди щодо кандидатур усіх чи частини її членів упродовж трьох місяців із дати прийняття рішення про створення комісії. У цьому випадку Комітет обирає членів комісії шляхом таємного голосування з-поміж своїх членів більшістю в дві третини голосів (пп. б п. 1 ст. 42) [84].

У ст. 42 містяться також і норми, що встановлюють процедурні аспекти функціонування Погоджувальної комісії. Так, передбачається, що комісія обирає зі свого складу Голову (п. 3); встановлює власні правила процедури (п. 3); її засідання проводиться в одній зі штаб-квартир ООН чи в іншому місці за погодженням із Генеральним секретарем ООН і сторонами (п. 4); витрати, які тягне за собою діяльність комісії, покладаються на сторони (п. 9) [84] тощо.

Комісія здійснює розгляд як на основі матеріалів, які були зібрані Комітетом у рамках процедури, передбаченої ст. 41, так і може запросити від держав додаткову інформацію та матеріали, які стосуються предмета справи (п. 6 ст. 42) [84]. Рішення повинно бути прийняте Комісією не пізніше дванадцяти місяців після того, як їй було передано питання на розгляд. Якщо цей строк не може бути дотриманий, то комісія готує короткий виклад щодо стану розгляду нею питання (пп. а п. 7 ст. 42) [84].

Як і при застосуванні процедури, передбаченої ст. 41, Погоджувальна комісія докладає зусиль до вирішення спору між сторонами на добровільній основі. Якщо сторони дійшли згоди в ході роботи комісії, вона публікує

доповідь, яка складається з короткого викладу фактів та досягнутого рішення (пп. b п. 7 ст. 42) [84].

Якщо ж сторони не дійшли згоди, то, відповідно, Погоджувальна комісія публікує доповідь за результатами розгляду скарги, в якій містяться висновки щодо спору між сторонами, та рекомендації комісії щодо подальшого врегулювання цього питання (пп. c п. 7 ст. 42), а держави упродовж трьох місяців повинні повідомити голову Комітету ООН з прав людини про свою згоду чи незгоду зі змістом доповіді (пп. d п. 7 ст. 42) [84]. Як і Комітет, жодних обов'язкових для сторін спору рішень комісія приймати не може.

Донині процедура розгляду міждержавних спорів Комітетом ООН з прав людини не застосовувалася [176]. Однією з причин П. Маланчук вважає те, що цій процедурі «бракує зубів, оскільки вона спроможна призвести врешті-решт лише до спроби примирення» [71, с. 300]. Водночас норми ст.ст. 41–42 МПГПП є чинними, тому, ймовірно, держави будуть звертатися до цього органу, зокрема, ті держави, які не мають доступу до ефективних регіональних механізмів захисту прав та свобод людини.

На нашу думку, доцільно проаналізувати можливості звернення України до процедури розгляду міждержавних спорів у Комітеті ООН з прав людини у власній зовнішньополітичній практиці. Події 2014–2015 рр., пов'язані із військовою агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України, безпосередньо пов'язані із порушенням прав та свобод людини, зокрема й тих, які закріплені у Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права. Тому можливість оскарження Україною протиправних дій Росії в рамках процедур Комітету вважаємо доволі реальною.

Представники української влади постійно говорять про підготовку звернень щодо порушень Росією міжнародного права до таких органів як Міжнародний Суд ООН [119], Міжнародний кримінальний суд [66], Європейський суд з прав людини [120], зараз перебуває на розгляді в Стокгольмському арбітражі т.зв. «газовий спір» [118]. Однак можливість звернення до Комітету ООН з прав людини наразі, наскільки відомо із відкритих джерел, не розглядалася.

Слід зазначити, що за обставин збройного та зовнішньополітичного протистояння із Росією, є зміст використовувати усі можливості міжнародних органів та організацій, які дозволяють встановити неправомірність дій Російської Федерації. Тому легковажити можливістю звернення до Комітету ООН з прав людини, як і до інших договірних органів з прав людини, не варто, навпаки, слід зосередитися на підготовці відповідних повідомлень.

Можна визначити низку фактів – дій Російської Федерації та представників її адміністрації на окупованих територіях України проти громадян України та проти України загалом, які можна трактувати саме як порушення МПГПП. Варто виокремити три основні групи порушень, на яких може ґрунтуватися відповідне звернення:

- у зв'язку із незаконним утриманням під вартою та протиправним процесом над Надією Савченко, Олегом Сенцовим, Юрієм Яценком та іншими громадянами України. У цьому випадку мова може йти про порушення ст. 7 МПГПП про заборону катувань, умови незаконного утримання під вартою; ст. 9 МПГПП – про право на особисту свободу та недоторканість і заборони свавільного арешту та утримання під вартою; ст. 10 МПГПП – про право на гуманне поводження і поважання гідності.

- у зв'язку з грубим порушенням прав та свобод представників української та кримськотатарської національних громад на території тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, а саме: порушення ст. 2 МПГПП щодо права на вільне пересування та свободу вибору місця проживання, стосовно заборони в'їзду на тимчасово окуповану територію АР Крим Мустафі Джемілеву Рефату Чубарову та іншим представникам кримськотатарського народу; порушення ст. 17 МПГПП, яка закріплює заборону втручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції та захист від незаконних посягань на честь та репутацію, щодо активістів українського та кримськотатарського національних рухів на тимчасово окупованій території АР Крим; порушення ст. 18 МПГПП щодо права на свободу думки, совісті та релігії, стосовно до представників українського та кримськотатарського народів на тимчасово окупованій території АР Крим;

ст. 21 МПГПП щодо свободи мирних зібрань; ст. 25 МПГПП щодо гарантування рівності перед законом та заборони дискримінації; ст. 26 МПГПП щодо захисту прав етнічних, релігійних та мовних меншин тощо.

- у зв'язку з риторикою російських засобів масової інформації та наслідками цієї риторики, що можна трактувати як порушення ст. 20 МПГПП про заборону пропаганди війни та виступів на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являють собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства.

Зауважимо, що у разі звернення до Комітету ООН з прав людини буде застосовуватися двоетапна процедура: надання добрих послуг і, за її результатами, якщо сторони не досягнуть домовленості, ці питання будуть розглядатися Погоджувальною комісією, яка може обмежитися винятково рекомендаціями сторонам. Тому доволі складно оцінювати перспективи української сторони у випадку звернення до Комітету з цих питань: попри очевидність порушень та наявність великої доказової бази, російська сторона може відмовитися від виконання рішень Комітету.

Крім цього, є ще ціла низка інших недоліків у застосуванні цієї процедури, зокрема:

- відсутність поточної практики Комітету ООН з прав людини щодо розгляду міждержавних повідомлень про порушення, що може призвести до значних технічних складнощів та зволікань із початком розгляду цих питань по суті;

- невизначеність строків розгляду цих повідомлень Комітетом ООН з прав людини, що також зумовлено відсутністю практики органу в цій сфері;

- розгляд може бути ускладнений або знівельований тим, що аналогічні питання розглядатимуться і в рамках інших міжнародних процедур, наприклад, Європейським судом з прав людини.

Але звернення до Комітету може мати і однозначно позитивні наслідки для України, зокрема:

- увага міжнародної спільноти, в тому числі в рамках ООН, буде знову повернута до протиправних дій Російської Федерації проти України та її громадян, які порушують положення МПГПП;

- звернення до Комітету може опосередковано посприяти вирішенню або ж мінімізації тих проблем, які будуть предметом звернення;

- таке звернення може стати додатковим аргументом у зовнішній політиці України, підтвердженням постійної уваги України до захисту прав та свобод осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях та намагань української сторони протидіяти порушенням з боку Російської Федерації.

Отже, можна констатувати, що в рамках процедур розгляду міждержавних спорів Комітетом ООН з прав людини щодо порушення державами зобов'язань, встановлених МПГПП, цей орган у жодному разі не виступає як орган міжнародної юстиції та не виконує судових чи арбітражних функцій. Комітет виступає посередником між сторонами, намагаючись у межах своїх функцій забезпечити досягнення компромісного вирішення спору. У рамках своєї процедури він надає особливої уваги тому, щоб спірне питання було врегульоване самими державами між собою на взаємовигідній і добровільній основі. Саме застосування цього механізму діяльності Комітету ООН з прав людини може бути одним із способів захисту Україною прав та свобод людини, порушених Російською Федерацією у 2014–2015 рр.

2.2.3. Розгляд Комітетом ООН з прав людини індивідуальних повідомлень про порушення згідно з Першим Факультативним протоколом до Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.

Особливої уваги варта процедура роботи Комітету ООН з прав людини при виконанні ним його основних функцій: розгляду доповідей держав-учасниць міждержавних спорів та індивідуальних повідомлень про порушення. Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення Комітетом ООН з прав людини має низку особливостей. Процедура розгляду Комітетом ООН з

прав людини індивідуальних повідомлень про порушення стала своєрідною «візитною картою» Комітету і часто розглядається як його провідна функція. Найперше, слід зазначити, що саме застосування цієї процедури Комітетом, призводить до його ототожнення із органами міжнародної юстиції, а сама ця процедура часто розглядається як судова, і ставиться в один ряд із процедурами в рамках Європейської конвенції з прав людини, Африканської Хартії з прав людини, Міжамериканської конвенції з прав людини тощо. Проте такий підхід є, хибним.

М. Ю. Гремза також виокремлює ознаки, які відрізняють Комітет ООН з прав людини та інші договірні органи із захисту прав людини від міжнародних судових органів. Основною відмінністю, на його думку, є відсутність у Комітету та інших органів повноважень виносити обов'язкові рішення. Крім того, «значними відмінностями» учений вважає відсутність примусового механізму реалізації міркувань, що приймаються Комітетом та іншими договірними органами, і те, що розгляд індивідуальних повідомлень про порушення відбувається в рамках закритої процедури без участі автора (авторів) повідомлення та представників держави-учасниці [29, с. 88-89].

Функція розгляду індивідуальних повідомлень притаманна й іншим договірним органам у сфері захисту прав людини. Ці повідомлення в юридичній науці визначається як «офіційна скарга окремої особи, яка стверджує, що її права по одному з міжнародних договорів держави-учасника були порушені, розгляд якої входить до компетенції деяких договірних органів» [1, с. 376].

Слід відзначити, що на початку діяльності Комітету ООН з прав людини розгляд індивідуальних повідомлень про порушення носив ще й *конфіденційний* характер. Передовсім це означало заборону розголошення будь-якої інформації, яка стосується розгляду. Однак своїм рішенням у квітні 1997 р. Комітет пом'якшив це правило, дозволивши авторам повідомлень коментувати обставини справи і хід його розгляду, а також робити надбанням громадськості матеріали, подані іншою стороною. Водночас на запит однієї зі сторін може

бути прийняте рішення про повну конфіденційність того чи іншого розгляду [29, с. 131-132].

Процедура розгляду індивідуальних повідомлень про порушення проходить кілька стадій, якими є: отримання та реєстрація повідомлень; вирішення питання про прийнятність повідомлення; розгляд повідомлення по суті. У будь-якому випадку, на всіх етапах Комітет застосовує підходи, спрямовані на створення для сторін однаково рівних умов. Як відзначають Р. Ханські та М. Шейнін, процедура по Протоколу I до МПГПП ґрунтується на двох основних засадах: принципі рівності засобів та принципі *audiatur et altera pars* (з лат. – слід вислухати й іншу сторону) [94, с. 14]. Цю думку вчених підтверджує аналіз процедури розгляду повідомлень.

Теоретично подати індивідуальне повідомлення про порушення до Комітету ООН з прав людини може кожен громадянин будь-якої держави-учасниці МПГПП. Однак, як відзначає М. Ю. Гремза, статистика звернень демонструє дещо інші тенденції. Зокрема, співвідношення осіб, які подали індивідуальні повідомлення в договірні органи у галузі захисту прав людини, і загальної чисельності населення держав, що визнали компетенцію комітетів розглядати такі повідомлення, відносно невелике; велика кількість повідомлень, поданих відповідно до положень конвенцій (факультативних протоколів), надходить з обмеженого числа держав; повідомлення значно частіше надходять від громадян держав-учасниць, де стан дотримання прав людини є високим або ж прийнятним (наприклад, Австралія, Канада, Нідерланди, Швеція, а не від громадян тих держав, де існують значні проблеми, пов'язані із цим [29, с. 127-128].

У зв'язку із цим експерти порушують логічне питання щодо ефективності процедури розгляду повідомлень та можливості її вдосконалення. Наприклад, Е. Бьорнс вказує, що доцільно спрямувати ресурси міжнародної системи захисту прав людини, зокрема щодо розгляду індивідуальних повідомлень, на усунення більше серйозних порушень прав людини, що мають місце в деяких державах, при цьому вирішивши питання про те, як надати можливість громадянам цих держав подавати індивідуальні повідомлення [151, р. 143-144].

У правилах процедури посадовою особою, відповідальною за отримання та реєстрацію індивідуальних повідомлень про порушення, вказаний Генеральний секретар ООН, проте на практиці всі повідомлення потрапляють до Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Слід зазначити, що індивідуальні повідомлення, які надходять і до інших договірних органів з прав людини, що наділені компетенцією розглядати такі повідомлення, так само проходять через Управління, за винятком повідомлень, які надходять до Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, для якого відповідні функції виконує Відділ ООН у справах жінок.

На першій стадії Управління доводить до відома Комітету факт надходження повідомлення в рамках процедури, передбаченої Протоколом I до МПГПП. Крім того, відповідно до правил 84 та 86 Правил процедури Комітету, від автора повідомлення можуть запитуватися роз'яснення та додаткова інформація з цього приводу [207].

Як відзначає М. Ю. Гремза, попередній розгляд повідомлення має кілька цілей, зокрема, необхідно переконатися в тому, що:

- 1) повідомлення відноситься до держави-учасниці відповідної конвенції, яка визнала компетенцію комітету отримувати і розглядати індивідуальні повідомлення про порушення;
- 2) факти, наведені в повідомленні, мають відношення до відповідного міжнародного договору з прав людини;
- 3) існує дійсна можливість вчинення зазначеного в повідомленні порушення, тобто предмет повідомлення не є абсурдним [29, с. 79].

Після розгляду заяви Управлінням Верховного Комісара ООН із прав людини, як уже зазначалося, матеріали щодо повідомлення про порушення передаються спеціальному доповідачеві Комітету ООН з прав людини, який приймає рішення щодо реєстрації повідомлення та комунікацію із державою, проти якої воно подане [29, с. 79].

Згідно з правилом 94 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, якщо не було прийнято окремого рішення, повідомлення розглядаються в порядку їх надходження до Комітету. Крім того, існує можливість спільного

розгляду двох і більше індивідуальних повідомлень про порушення, якщо буде прийняте рішення про доцільність застосування саме такої процедури розгляду [207].

Наступним етапом є *вивчення питання про прийнятність* цього повідомлення. Як констатує М. Ю. Гремза, на сучасному етапі в практиці як Комітету ООН з прав людини, так й інших договірних органів із захисту прав людини, розгляд питання про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення відбувається паралельно із розглядом цього повідомлення по суті. Проте можуть мати місце випадки, коли приймається рішення про роздільний розгляд питання про прийнятність, який, зазвичай, відбувається упродовж трьох місяців і включає комунікацію з цього приводу із державою, щодо якої заявляється порушення [29, с. 82].

Відповідно до правила 95 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, для розгляду питання про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення утворюються спеціальні робочі групи або ж для роботи з повідомленнями призначаються спеціальні доповідачі [207]. У правилі 93 також зазначається, що робочі групи можуть приймати рішення про прийнятність або неприйнятність повідомлення, якщо до їх складу входить не менше п'яти членів і всі вони погоджуються з відповідним рішенням. Це рішення передається Комітетові, який на своєму засіданні може підтвердити його без обговорення. Якщо принаймні один член Комітету звертається з проханням про проведення обговорення, на засіданні розглядається це повідомлення і приймається рішення [207].

Згідно з правилом 97 Правил процедури Комітету ООН з прав людини, робочі групи здійснюють комунікацію зі сторонами для встановлення факту прийнятності або неприйнятності індивідуального повідомлення про порушення. Так, держава, якої воно стосується, упродовж шести місяців надає пояснення з цього приводу, може подавати запит про визнання цього повідомлення неприйнятним з переліком відповідних підстав, а також обидві сторони – і держава, і автор повідомлення, можуть коментувати матеріали, надані одна одною [207].

Прийнятність повідомлень встановлюється на основі критеріїв, яким має відповідати індивідуальне повідомлення про порушення для того, щоб воно було визнане прийнятним Комітетом ООН з прав людини. Ці критерії визначаються, зокрема, на основі положень ст.ст. 1–3 та ст. 5 Протоколу I до МПГПП, а також в параграфі С Правил процедури Комітету.

М. Шейнін відзначає: «Структура Факультативного протоколу не відрізняється ідеальною логічністю щодо формулювань різних умов прийнятності» [131]. Аналіз положень Протоколу дозволяє виокремити п'ять основних критеріїв прийнятності повідомлень, а саме:

- відповідність повідомлення персональній, просторовій та темпоральній (часовій) юрисдикції Комітету (ст. 1 Протоколу пункти а) та b) п. 96 Правил процедури);
- вичерпання національних засобів правового захисту та незастосування інших міжнародних процедур до розгляду питання, яке є предметом повідомлення (ст. 2, ст. 5 Протоколу, пункти е) та f) п. 96 Правил процедури);
- повідомлення не може бути анонімним (ст. 3 Протоколу, пункт а) п. 96 Правил процедури);
- подання повідомлення не повинно бути зловживанням правом на подання таких повідомлень (ст. 2 Протоколу, пункт с) п. 96 Правил процедури);
- повідомлення не може бути несумісним із положеннями МПГПП (ст. 3 Протокол, пункт d) п. 96 Правил процедури).

На перший погляд, аналіз цих критеріїв може виявити, що Комітет ООН з прав людини не застосовує до індивідуальних повідомлень про порушення деякі умови, які використовуються в рамках інших міжнародних процедур, зокрема критерій строку давності, упродовж якого можна подати заяву. Наприклад, Європейський Суд з прав людини «може брати справу до розгляду... упродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні» [37]. Але визначені критерії прийнятності є комплексними і включають в себе широке коло аспектів. Зокрема, критерій строку давності присутній у змісті такої умови прийнятності як зловживання правом.

Перший критерій прийнятності, який стосується вирішення питань юрисдикції, водночас є головним із них. Так, ст. 1 Протоколу I до МПГПП є нормативною основою для вирішення питань щодо юрисдикції Комітету ООН з прав людини. У науці прав людини виділяють три основні види юрисдикцій, якими наділений і Комітет, й інші договірні органи із захисту прав людини, а саме: відповідність персональній (*rationae personae*), територіальній (*rationae loci*), та часовій (*rationae temporis*) юрисдикції Комітету [29, с. 83].

У науці прав людини наголошується на значенні положень ст. 1 Протоколу I до МПГПП. Так, М. Шейнін констатує, що положення ст. 1, які стосуються юрисдикції Комітету, «...мають об'єктивний характер. Це означає, що Комітет буде їх розглядати *ex officio*, і держава не може відмовитися від вимог прийнятності, що відносяться до цієї групи» [131].

Якщо говорити про *персональну юрисдикцію* щодо індивідуальних повідомлень про порушення, слід підкреслити, що цей критерій застосовується як до держави, щодо порушення якої було зроблене повідомлення, так і щодо осіб, які подали повідомлення. У першому випадку, відповідно до ст. 1 Протоколу I до МПГПП, такими можуть бути держави-учасниці, котрі приєдналися до Протоколу, визнавши «...компетенцію Комітету приймати і розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які стверджують, що вони є жертвами порушень певною Державою-учасницею якогось із прав, викладених у Пакті» [125].

Жодних винятків із цього правила бути не може, оскільки у тій же ст. 1 Протоколу чітко встановлено, що «жодне повідомлення не приймається Комітетом, якщо воно стосується Держави-учасниці Пакту, яка не є учасницею цього Протоколу» [125]. Воно дублюється також і ч. 3 правила 84 Правил процедури Комітету: «Жодне повідомлення не приймається Комітетом ... якщо воно стосується держави, яка не є учасницею Факультативного протоколу» [207].

Крім того, як підкреслює М. Ю. Гремза, порушення, яке є предметом повідомлення, вчиняється відповідною державою та/чи діями або бездіяльністю її органів влади [29, с. 83]. Тобто в разі, якщо порушення права сталося з

незалежних від держави причин, воно не може стати предметом розгляду в Комітеті. Прикладом є позиція Комітету, висловлена в міркуваннях у справі «Франц Нахлік проти Австрії», в якій предметом спору було виконання положень колективного трудового договору щодо пенсійного забезпечення. Комітет визнав індивідуальне повідомлення про порушення з цього приводу неприйнятним, оскільки в цьому випадку мали місце приватні взаємовідносини між працедавцем та працівником, в які держава не втручалася [167].

Якщо говорити про другий аспект – юрисдикцію щодо осіб, які подають індивідуальні повідомлення про порушення, то в будь-якому випадку вони повинні подаватися однією або кількома особами, які стали жертвами порушення з боку держави. У цьому контексті важливим є питання щодо можливості подання повідомлень від групи осіб чи колективів. Як відомо, згідно зі ст. 1 та ст. 27 МПГПП, окремі громадянські та політичні права гарантуються народам, етнічним, релігійним та мовним меншинам. Водночас дослідники констатують, що в цьому випадку необхідне дотримання двох основних умов: порушення, про яке йде мова в повідомленні, має стосуватися конкретних осіб і воно повинно подаватися одним або кількома особами, що представлятимуть цю групу. Також експерти однозначно сходяться на думці про неможливість подання індивідуальних повідомлень юридичними особами [29, с. 83; 130].

Окремо слід зупинитися на праві народів на самовизначення, яке, як уже зазначалося, зафіксоване у ст. 1 МПГПП [84]. Комітет ООН з прав людини у своїй практиці, зокрема в міркуваннях у справі «Лубікон Лейк Бенд проти Канади» від 26 жовтня 1990 р. визнав, що повідомлення про порушення згідно з Протоколом I до МПГПП не можуть подаватися щодо порушень ст. 1 МПГПП [190]. З цим погоджуються і представники доктрини міжнародного права, зокрема Г. Дж. Стейнер, який вважає, що питання, пов'язані зі ст. 1 та ст. 27 (захист прав меншин – *А.З.*), не можуть бути предметом розгляду Комітету за процедурою, передбаченою Протоколом I до МПГПП [213, pp. 25-26]. На нашу думку, такий підхід є виправданим та логічним, оскільки у цьому випадку мова йде про порушення колективного права, а надання можливості подавати

повідомлення про порушення з цього приводу могло б привести до невинуватених зловживань.

Два інші види юрисдикції прямо не зафіксовані в положеннях МПГПП та Протоколу I до нього, однак вони безпосередньо впливають зі змісту цих документів та практики комітету із розгляду індивідуальних повідомлень про порушення. Так, *територіальна юрисдикція* Комітету ООН з прав людини щодо індивідуальних повідомлень поширюється на порушення, вчинені на території держави-учасниці, яка визнала компетенцію Комітету приймати такі повідомлення.

Нарешті, *часова юрисдикція* Комітету поширюється на порушення, вчинені державою-учасницею вже після її приєднання до Протоколу I. Щоправда, як вказує М. Шейнін, винятком з цього правила є ситуації, коли негативні наслідки вчинення порушення поширюються також і на період після визнання цієї державою компетенції Комітету розглядати індивідуальні повідомлення про порушення [131].

Наступним критерієм прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення є *вичерпання інших засобів правового захисту*. Цей критерій указаний у ст. 2 Протоколу I до МПГПП, де міститься вимога щодо «всіх наявних внутрішніх засобів правового захисту» [125]. Більш широкий зміст цього критерію встановлений у ст. 5 Протоколу, де, окрім «вичерпання всіх доступних внутрішніх засобів правового захисту», вказано також, що «Комітет не розглядає ніяких повідомлень від осіб, поки не переконається в тому, що: а) це саме питання не розглядається згідно з іншою процедурою міжнародного розгляду чи врегулювання; б) ця особа вичерпала всі доступні внутрішні засоби правового захисту [125]. Варто зупинитися на обох цих підставах окремо.

Передовсім зауважимо, що такий підхід щодо необхідності вичерпання національних засобів правового захисту відповідає загальновизнаній міжнародній практиці та застосовується й іншими міжнародними органами із захисту прав людини. Наприклад, у ст. 35 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., встановлено, що Європейський

Суд з прав людини: «...може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту» [37]. Своєю чергою, в ст. 46 Американської конвенції з прав людини 1969 р., де йдеться про компетенцію Міжамериканської комісії з прав людини розглядати петиції та повідомлення, закріплено, що вони приймаються, з-поміж іншого, за умови, що «засоби правового захисту, передбачені внутрішнім правом, повинні бути використані і вичерпані відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права» [7]. Отже, ця вимога повністю відповідає існуючим міжнародним стандартам у сфері діяльності міжнародних органів та інституцій із захисту прав людини.

Однак у практиці Комітету мали місце й особливі випадки, коли особа зверталася безпосередньо до цього органу як першої інстанції. Одним із найцікавіших таких прецедентів є справа «Хартікайнен проти Фінляндії», в якій йшлося про суперечність між МПГПП та законом, прийнятим парламентом Фінляндії. Проблема полягала в тому, що за фінським законодавством суди не можуть вирішувати конституційні питання, зокрема колізії в законодавстві. Відповідно, було визнано, що особа не мала можливості захистити свої права та інтереси в національних судах і отримала змогу прямо звернутися до Комітету ООН з прав людини [177].

Друга вимога – неможливість розгляду питання паралельно з іншою міжнародною процедурою – виділяє Комітет ООН з прав людини та інші договірні органи із захисту прав людини з-поміж міжнародних органів у цій сфері. Найперше, як вважає М. Шейнін, це положення встановлює обмеження винятково для *одночасного* розгляду одного й того самого питання, однак не виключає можливості *послідовного* його розгляду в рамках різних міжнародних органів та процедур [131].

Іншим складним питанням, яке виникає в цьому випадку, є те, про які саме міжнародні процедури йде мова – лише про процедури в рамках договірних органів із захисту прав людини, передбачені універсальними міжнародними договорами, чи про всі без винятку існуючі способи захисту прав людини в міжнародних органах? У науці прав людини зазначається, що

відповідно до практики Комітету ООН з прав людини, однозначно визнано, що процедурами, які підпадають під застосування цієї умови прийнятності, є, принаймні, процедури в рамках інших договірних органів із захисту прав людини [131].

Ще складнішим є питання щодо того, чи відносяться до змісту цієї статті також випадки, коли аналогічне за змістом повідомлення є предметом розгляду в іншому міжнародному органі, зокрема, в органах міжнародної юстиції, оскільки сам Комітет не можна вважати таким органом через відсутність у нього судової функції. Комітет виробив певні підходи до цього питання. Так, М. Шейнін зазначає, що, наприклад, коли держави-учасниці роблять застереження, в яких вказують, що аналогічна за предметом справа розглядається в Європейському Суді з прав людини, бере їх до уваги [131]. Водночас експерт наводить і деякі особливості, зокрема те, що відмова Європейського Суду в розгляді справи з мотивів вичерпання 6-місячного строку подачі позову, передбаченого в п. 1 ст. 35 Європейської конвенції [37], не розглядається Комітетом як підстава для визнання повідомлення неприйнятним [131].

На нашу думку, «розгляд питання за іншою міжнародною процедурою» у контексті ст. 5 Протоколу I до МПГПП, – це винятково діяльність договірних органів з прав людини, створених на підставі універсальних міжнародних договорів, а не розгляд справ у рамках органів міжнародної юстиції. Це підтверджується низкою аргументів, зокрема: 1) за своїм міжнародно-правовим статусом Комітет ООН з прав людини не є органом міжнародної юстиції; 2) відсутні будь-які прямі чи опосередковані вказівки на координацію між Комітетом та органами міжнародної юстиції на противагу договірним органам з прав людини; 3) різний юридичний характер рішень: Комітет не виносить юридично обов'язкових рішень для держав-учасниць, а органи міжнародної юстиції постановляють такі рішення.

Але відмова у розгляді індивідуального повідомлення про порушення на підставі невідповідності цьому критерію в обох випадках (не вичерпання засобів національного правового захисту та одночасний розгляд у рамках іншої

міжнародної процедури) не є остаточною. Як вказує М. Шейнін, формулювання, яке міститься у ст. 5 Протоколу I до МПГПП, є «обережним» і свідчить про те, що в разі, якщо згодом ці критерії будуть задоволені, рішення про відмову в розгляді повідомлення на цій підставі може бути переглянуте [131]. Крім того, у самому тексті ст. 5 Протоколу міститься обставина, яка встановлює виняток, а саме, що ці критерії не застосовуються «в тих випадках, коли застосування таких засобів невинновано затягується» [125].

Тут варто наголосити, що спочатку питання строку давності не розглядалося як одним із критеріїв, який застосовується при визначенні прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення, у контексті зловживання правом на подання повідомлень. На те, що цей критерій не застосовується Комітетом, вказувалося і в його практиці. Наприклад, у рішенні в справі «В. Гобен проти Республіки Маврикій» Комітет зазначав, що «немає встановлених термінів для подання повідомлень відповідно до Факультативного протоколу і затримка з поданням сама собою не є порушенням права на звернення» [159]. Хоча окремі факти відхилення індивідуальних повідомлень про порушення на підставі впливу певного строку мали місце в практиці Комітету, зокрема, у названому вище рішенні у справі «В. Гобен проти Республіки Маврикій».

Проте актуальність цього питання зростала, що потребувало певних змін. Оскільки внесення їх до Протоколу I до МПГПП було б складним, як процедурно, так і за часом, питання було розв'язане шляхом внесення відповідних положень до нової редакції Правил процедури Комітету ООН з прав людини у ході 103-ї сесії Комітету у 2011 р. Так, пункт с) правила 96 був доповнений положенням такого змісту: «повідомлення може означати зловживання правом на подання повідомлень, коли воно представлено через п'ять років після вичерпання внутрішніх засобів правового захисту автором повідомлення, або, у відповідних випадках, через три роки після завершення іншої процедури міжнародного розслідування чи врегулювання» [207].

Існують три застереження, які обмежують можливість застосування критерію строку давності для встановлення прийнятності поданих заяв. По-

перше, в тексті п. с) правила 96 чітко встановлено, що зловживання правом тільки *може* розглядатися як збіг строку давності на подання повідомлення, тобто Комітет фактично має право проігнорувати цей критерій і прийняти повідомлення до розгляду. По-друге, у тексті також вказується, що позивач може доводити існування причин, «що виправдовують затримку з урахуванням усіх обставин повідомлення», тобто обґрунтовувати об'єктивний характер обставин, що призвели до затримки подання повідомлення. І, нарешті, було встановлено, що ці положення будуть застосовуватися лише до тих повідомлень, які будуть направлені до Комітету після 1 січня 2012 р. [207].

Третім критерієм прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення є те, що вони *не можуть бути анонімними*. Він закріплений у ст. 3 Протоколу I до МПГПП, де встановлено: «Комітет може визнати неприйнятним кожне подане згідно з цим Протоколом повідомлення, що є анонімним» [125]. Це положення є достатньо чітким і не викликає жодних сумнівів щодо його трактування.

Водночас зазначимо, що *анонімність* автоматично не виключає можливість *конфіденційності* повідомлення, коли не оголошується і шифрується ім'я та особисті дані заявника, у зв'язку з тими чи іншими обставинами справи та/або на прохання заявника. Повідомлення може бути конфіденційним у тому значенні, що при публікації міркувань та інших матеріалів не вказується ім'я заявника. Прикладом можуть слугувати міркування у справі «А.П. проти України» № 1834/2008 від 23 липня 2012 р. [137]. У цьому випадку рішення про анонімізацію заявника при публікації було прийняте у зв'язку із описом фактів насильства, які містилися в повідомленні.

Такий підхід до визначення конфіденційності повідомлень характерний і для інших договірних органів ООН з прав людини. Комітет ООН проти катувань встановлює навіть більш жорсткі положення щодо конфіденційності. Так, згідно зі ст. 20 Конвенції проти катувань, розслідування, розпочате у зв'язку із отриманою інформацією про застосування катувань в одній з держав-учасниць та результати такого розслідування є конфіденційними апріорі і не підлягають розголошенню [57].

Крім того, у ст. 3 Протоколу I до МПГПП визначені й два інші критерії прийнятності індивідуальних повідомлень про порушення. Першим із них є *зловживання правом*, що закріплене ст. 3 Протоколу в такій редакції: «Комітет може визнати неприйнятним кожне подане згідно з цим Протоколом повідомлення... яке, на його думку, являє собою зловживання правом на подання таких повідомлень» [125].

М. Шейнін, аналізуючи Практику Комітету ООН з прав людини відзначав, що цей критерій застосовується цим органом доволі рідко [131]. Одним із прикладів, може слугувати розгляд повідомлення «В. Гобен проти Республіки Маврикій» щодо ймовірних порушень на виборах. У своєму рішенні Комітет встановив, що повідомлення було подане до Комітету лише через кілька років після виборів, коли пройшли нові чергові вибори, а позивач «...не надав переконливого обґрунтування виправдання такої затримки». На цій підставі повідомлення було визнане неприйнятним [159].

Якщо говорити про критерій *несумісності індивідуального повідомлення про порушення з положеннями МПГПП*, то дослідники практики Комітету ООН з прав людини виділяють три основні випадки, коли цей критерій може застосовуватися: 1) коли порушення, яке є предметом повідомлення, не підпадає під дію положень МПГПП; 2) коли порушення порушення, яке є предметом повідомлення, стосується таких вимірів прав людини, які виходять за межі положень МПГПП; 3) порушення, яке є предметом повідомлення, стосується тих положень МПГПП, щодо яких держава-учасниця висловила застереження [131].

У першому випадку мова йде про те, що предметом повідомлення може бути порушення лише тих прав та свобод, які закріплені в МПГПП. Г. Дж. Стейнер виділяє п'ять категорій таких прав на основі аналізу положень МПГПП, а саме:

(I) особиста фізична недоторканність, що виражається передовсім як право на захист від таких дій держав як вбивства, тортури або незаконне затримання;

(II) справедливість та належна процедура судового розгляду і випадки позбавлення державою фізичних осіб свободи, такі як ув'язнення чи арешт;

(III) рівний юридичний захист згідно із законом, незалежно від расової, релігійної, статевої та іншої приналежності;

(IV) свобода переконань, слова, зібрань та асоціацій, які закріплені у статтях МПГПП, крім винятків та обмежень, що можуть встановлюватися з причин національної безпеки, громадського порядку та моральності;

(V) право на участь у політичному житті через голосування на виборах і участь у веденні державних справ [213, р. 25].

Особливий інтерес становлять випадки, що стосуються застережень держав-учасниць. Це питання є актуальним для всіх універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. М. Ю. Гремза відзначає: «Проблема застережень до міжнародних договорів з прав людини становить одну з найбільш гострих проблем» [29, с. 99] та констатує, що «проблема неприйнятних застережень до міжнародних договорів з прав людини носить глобальний характер» [29, с. 101].

Стрижнем цієї проблеми є те, що застереження, які робляться державами до МПГПП та інших універсальних міжнародних договорів із захисту прав людини, часто стають непереборною проблемою для реалізації як Комітетом ООН з прав людини, так й іншими договірними органами, своїх контрольних повноважень. Усвідомлення актуальності цього питання існує і на інституційному рівні. Так, у рекомендаціях, ухвалених за підсумками XVI Наради голів договірних органів з прав людини (23–25 червня 2004 р.), зазначалося, що «договірним органам слід закликати до зняття застережень до договорів, за дотриманням яких вони здійснюють контроль» [134].

Ні в положеннях МПГПП, ні в Протоколі I до нього не міститься положень із цього приводу, що відзначав і Комітет у своєму Зауваженні загального порядку № 24 «Питання, що стосуються застережень, зроблених при ратифікації Пакту і Факультативного протоколу до нього, приєднання до них або у зв'язку із заявами, передбаченими статтею 41 Пакту», де було констатовано: «Пакт не забороняє застереження і не вказує, якого виду

застереження допускаються» [170], і одночасно: «Відсутність заборони робити застереження не означає, що допускаються будь-які застереження» [170]. Зокрема, щодо застережень до Протоколу, Комітет встановив: «застереження, що стосуються необхідних процедур по першому Факультативному протоколу, не будуть сумісні з його об'єктом і метою» [170].

Як зазначає М. Шейнін, у цьому випадку практика Комітету полягає в тому, що індивідуальне повідомлення про порушення, що підпадає під дію застереження, оголошується неприйнятним за статтею 3 Протоколу I. Водночас держава може відмовитися від свого застереження як підстави для неприйнятності повідомлення, причому така відмова може бути виражена явно чи матися на увазі [131].

Окремо слід наголосити, що питання прийнятності є одним із найскладніших проблем, які постають перед Комітетом. Тому, на нашу думку, Комітет повинен приділяти більше уваги роз'яснювальній роботі.

Рішення про прийнятність індивідуального повідомлення про порушення є остаточним і повідомляється автору повідомлення та державі-учасниці, якої воно стосується, через Генерального секретаря ООН, згідно з ч. 1 правила 98 Правил процедури Комітету ООН з прав людини [207]. Жодних можливостей для оскарження рішення у цьому випадку не передбачено. Але рішення про визнання повідомлення неприйнятним згодом може бути переглянуте на прохання автора повідомлення, щоправда, тільки у випадку умов неприйнятності, визначених у ст. 5 Протоколу I, відповідно до ч. 2 правила 98 Правил процедури Комітету [207]. Крім того, відповідно до правила 99 Правил процедури, Комітет може повернутися до розгляду питання про прийнятність повідомлення і пізніше, зокрема при розгляді питання по суті: «При розгляді суті повідомлення Комітет може переглянути рішення про прийнятність повідомлення в світлі будь-яких пояснень або заяв, поданих державою-учасницею» [207].

Як відзначають дослідники, практика Комітету ООН з прав людини показує, що більшість індивідуальних повідомлень про порушення, що надходять, визнаються неприйнятними. Водночас у відсотках співвідношення

повідомлень, визнаних неприйнятними Комітетом, є меншим, ніж таке ж співвідношення в практиці Європейського Суду з прав людини [29, с. 89].

Якщо Комітет визнає індивідуальне повідомлення про порушення прийнятним, починається третій етап його розгляду, а саме *розгляд по суті*. Процедура розгляду повідомлення по суті регламентована параграфом D Розділу XVII Правил процедури. На цій стадії, відповідно до правила 99, держава-учасниця має можливість упродовж шести місяців подати Комітетові пояснення або заяви щодо питання та інформацію про заходи, які могли бути вжиті, а автор повідомлення, своєю чергою, має можливість ознайомитися із цією інформацією та висловити свої міркування з приводу неї [207]. Як відзначає М. Ю. Гремза, останнім висловлює свої зауваження саме автор повідомлення, а держава-учасниця, за загальним правилом, утримується від висловлення зауважень у відповідь [29, с. 86].

Результатом тривалих дискусій між представниками різних правових систем стало рішення Комітету ООН з прав людини про покладення тягара доказування того, чи мало місце порушення чи ні, саме на автора повідомлення, а не на державу-учасницю. Такий підхід не завжди знаходить схвалення у експертів. Наприклад, М. Ю. Гремза вважає, що «покладання тягара доказування на позивача є необґрунтованим, оскільки відразу ставить його в нерівне положення з державою, яка має більше можливостей і ресурсів порівняно з фізичною особою» [29, с. 133].

Після отримання всієї необхідної інформації щодо індивідуального повідомлення про порушення від держави-учасниці та автора повідомлення, відповідно до ст. 5 Протоколу I до МПГПП, Комітет проводить його розгляд по суті в рамках закритого засідання, а за результатами розгляду висловлює свої міркування [125]. Проведення очних слухань за участю сторін не передбачено.

У своїх міркуваннях Комітет ООН з прав людини констатує факт вчинення державою-учасницею порушення її зобов'язань за МПГПП, оголошує, що жертва порушення має право на ефективні засоби правового захисту, а держава-учасниця зобов'язана надати такі засоби, висловлює власну точку зору, стосовно того, якими би могли бути ці засоби; а також визначає

подальші дії, які будуть здійснюватися Комітетом щодо контролю за діями держави-учасниці із виправлення порушення [131].

Крім того, Комітет може за певних умов припинити розгляд індивідуального повідомлення про порушення. Наприклад, як вказує М. Шейнін, така ситуація має місце у випадках, коли Комітет втратив контакт з автором повідомлення, а факт завершення процедури навіть без участі автора у процесі розгляду не становить суспільного інтересу [131].

Якщо говорити про тривалість розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, то вона може варіюватися від кількох місяців до кількох років, але в середньому складає близько 1,5-2 років. Як відзначає М. Ю. Гремза, на тривалість розгляду повідомлень як в Комітеті ООН з прав людини, так і в інших договірних органах впливає низка факторів, зокрема: 1) кількість індивідуальних повідомлень, що знаходяться у цей час на розгляді; 2) періодичність та тривалість засідань; 3) строки, що встановлюються для направлення урядом держави-учасниці і особою, яка подала повідомлення, відповіді на документи і матеріали, надані іншою стороною; 4) складність справи і обсяг наданих матеріалів [29, с. 130].

Після розгляду питання по суті Комітет, відповідно до правила 101 Правил процедури, призначає Спеціального доповідача, котрий здійснює моніторинг заходів, вжитих державою-учасницею відповідно до міркувань Комітету з приводу повідомлення. З цією метою доповідач може вступати в контакти та вживати інших необхідних заходів, а також виносити такі рекомендації про вжиття подальших заходів Комітетом, які можуть виявитися необхідними, та подає Комітету звіти про власну діяльність [207]. Практика призначення таких доповідачів застосовується Комітетом з 1990 р. [29, с. 87].

Стосовно заходів, які повинні бути вжиті державою для усунення негативних наслідків порушення, у практиці Комітету не існує якихось універсальних підходів. Як констатує М. Шейнін, «заяви Комітету щодо ефективного засобу правового захисту можуть варіюватися від звільнення або заміни смертної кари іншим видом покарання до компенсації чи нового судового розгляду» [131]. Але в окремих рішеннях, Комітет може деталізувати,

як, на його думку, має відбуватися визначення заходів, які повинні бути вжиті. Наприклад, у міркуваннях у справі «В. Лапцевич проти Республіки Білорусь» Комітет постановив: «Відповідно до пункту 3(а) статті 2 Пакту, на державу-учасника покладається обов'язок надати пану Лапцевичу ефективний засіб правового захисту, включно з компенсацією, що складатиме суму не нижче, ніж дійсний розмір штрафу і всіх юридичних витрат, виплачених автором» [220]. Крім того, М. Шейнін зазначає, що в кожному міркуванні Комітету міститься стандартне формулювання щодо необхідності подання державою-учасницею, яка бажає отримати від іншої держави-учасниці, упродовж дев'яноста днів, інформації про заходи, вжиті для виконання цих міркувань, а також публікації міркувань [131].

Підсумовуючи, слід відзначити, що розгляд індивідуальних повідомлень про порушення є найвідомішим повноваженням Комітету ООН з прав людини. Це унікальна міжнародна процедура, коли згідно з універсальним міжнародним договором з прав людини, створено можливість для фізичних осіб захищати свої права та свободи безпосередньо в міжнародному органі, з найбільш широкою предметною сферою діяльності з-поміж інших договірних органів у цій сфері. Активність осіб із подання повідомлень до Комітету, а також увага, яку цей орган надає цьому питанню, підтверджують, що саме вона в майбутньому визначатиме напрями розвитку його діяльності.

2.3. Процедура діяльності Комітету ООН з прав людини

За майже 40 років свого активного функціонування Комітет ООН з прав людини виробив власну процедуру діяльності, яка стала результатом тривалого процесу еволюції, в ході якого практика її застосування постійно аналізувалася та вдосконалювалася. Зараз можна стверджувати, що Комітет має чіткий та уніфікований порядок діяльності, основні засади якого закріплені у Правилах процедури.

Робота Комітету ООН з прав людини проходить у формі засідань (англ. session), які, відповідно до п. 1 ст. 37 МПГПП, відбуваються в центральних установах (англ. headquarters) ООН [84]. Такими є офіси ООН в Нью-Йорку та Женеві. Спочатку засідання Комітету відбувалися двічі на рік, однак уже у 1978 р. Генеральна Асамблея прийняла рішення про проведення трьох щорічних засідань у зв'язку із великим обсягом питань, що виносяться на розгляд Комітету [192, р. 74].

Тривалість засідань варіюється. Як показує практика останніх років, зазвичай вони тривають два з половиною тижні (17–18 днів), хоча, наприклад, 112 засідання Комітету проходило упродовж трьох з половиною тижнів – з 7 по 31 жовтня 2014 р. [210]. Однак практично Комітету ООН з прав людини цього часу (в середньому – два тижні), включно із засіданнями робочих груп, не завжди достатньо для розгляду всього масиву питань, які постають перед Комітетом.

З проблемою браку часу стикаються й інші договірні органи з прав людини системи ООН. Як зазначає М. Ю. Гремза, вони неодноразово зверталися до Генеральної Асамблеї ООН з проханням проведення додаткових сесій або продовження тривалості поточних, однак «...проблема тривалості сесій комітетів і, відповідно, нестачі часу на розгляд доповідей у договірних органів упирається в проблему недостатнього фінансування комітетів» [29, с. 57-59].

Іншим аспектом проблеми тривалості засідань Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері, на думку А. Клепхема, є той факт, що дуже часто вони проходять без перерв на відпочинок, що не сприяє ефективності розгляду питань порядку денного. Він пропонує встановити кілька перерв упродовж засідань, що може мати наслідком підвищення концентрації уваги всіх зацікавлених осіб [154, р. 187]. З ним погоджується і М. Ю. Гремза, який пропонує для цього внести відповідні зміни до Правил процедури [29, с. 124].

Засідання зазвичай відбуваються у березні в Нью-Йорку та липні і жовтні в Женеві, однак дуже часто всі без винятку засідання проходять у Женеві [192,

р. 74]. Однак, зважаючи на відповідне положення МПГПП, насправді не існує жодних обмежень щодо проведення засідань в інших місцях, а не тільки у Нью-Йорку чи Женеві. Зокрема, Генеральна Асамблея у своїй Резолюції № 243(40) постановила: «...органи Організації Об'єднаних Націй можуть проводити свої сесії поза своїми постійними штаб-квартирами, якщо уряд, який запропонував скликати сесію в межах своєї території, погодиться покрити фактичні додаткові прямі чи непрямі видатки...» [107]. Комітет ООН у своїй практиці так само користувався цією можливістю, зокрема 14 засідання, яке проходило 22 березня – 9 квітня 1981 р., відбулося в Бонні (Німеччина) [192, р. 75].

Засіданням передують зустрічі однієї або двох робочих груп, які, зазвичай, зустрічаються за п'ять днів до дати засідання і займаються організаційно-технічною роботою з формування порядку денного. Робочі групи продовжують свою роботу і під час засідання [192, р. 75].

За своєю формою засідання Комітету ООН з прав людини бувають двох видів: відкриті і закриті. Відповідно до Правила 33 Правил процедури, всі засідання Комітету проходять у відкритому режимі, окрім ситуацій, коли положення МПГПП чи Протоколів до нього вказують на необхідність проведення закритого засідання. Крім того, єдиним випадком проведення закритих засідань, установленим безпосередньо у Правилах процедури, є ухвалення заключних зауважень згідно зі ст. 40 МПГПП [207].

Засідання Комітету ООН з прав людини відбуваються за наявності кворуму, який складає присутність дванадцяти членів, відповідно до Правила 37 Правил процедури [207]. Своєю чергою, процедура прийняття рішень є поліваріантною. Д. Макголдрік вказує, що при розробці першої редакції Правил процедури Комітету тривали дискусії щодо способу прийняття рішень [192, р. 77], але зрештою було вирішено зупинитися на дуалістичній концепції: консенсус як основний спосіб прийняття рішень і більшість від присутніх у разі, якщо не вдається досягнути консенсусу або ж у випадках, передбачених МПГПП і Протоколами до нього та на вимогу членів Комітету, що зафіксовано Правилом 51 останньої редакції Правил процедури Комітету

[207]. Аналогічний підхід – ухвалення рішень консенсусом – застосовується й іншими договірними органами із захисту прав людини системи ООН.

Науковці та експерти дають високу оцінку значенню консенсусу як основного способу ухвалення рішень у рамках діяльності Комітету ООН з прав людини. Так, Д. МакГолдрік вважає: «Озираючись назад, можна сказати, що затвердження консенсусу як способу прийняття рішень, стало одним із найбільш значущих рішень Комітету...», а також: «...Комітет показав дивовижну здатність досягати згоди на основі консенсусу» [192, р. 78].

Водночас інколи звучить і критика консенсусного способу прийняття рішення як Комітету з прав людини зокрема, так і всіх договірних органів із захисту прав людини загалом. Наприклад, М. Шмідт вважає, що «прагнення до консенсусу, особливо при розгляді скарг, пов'язаних з серйозними юридичними і фактичними складнощами, не тільки надмірно затягує розгляд справи, але часом веде до розмивання самого його змісту... У кінцевому підсумку прагнення до консенсусу не тільки потребує тривалих консультацій для пошуку компромісних формул, а й може призвести до такого рішення, в якому взагалі нелегко буде простежити юридичну логіку і де врешті-решт восторжествує принцип «найменшого спільного знаменника» [136, с. 5].

Крім того, в практиці прийняття рішень договірними органами із захисту прав людини, зокрема Комітету ООН з прав людини, мають місце прецеденти, які можна трактувати як відступ від принципу консенсусу. Як зазначає М. Шмідт, «окремі думки» членів Комітету, які додаються до його рішень, «серйозно підривають» принцип консенсусу. Наприклад, у міркуваннях у справі «Франц Нахлік проти Австрії» відразу 5 членів Комітету у своїй окремій думці висловилися проти рішення Комітету (мова йшла про визнання індивідуального повідомлення про порушення неприйнятним) [167]. У зв'язку з цими фактами дослідник закликає договірні органи, зокрема й Комітет: «набратися рішучості і відмовитися від принципу консенсусу на користь прийняття рішень більшістю» [136, с. 5].

На нашу думку, у цьому випадку слід виходити із правових засад діяльності Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів. Як уже

зазначалося, вони наділені переважно рекомендаційними функціями і не приймають рішень, які б були юридично обов'язковими для держав-учасниць. За цих обставин консенсус уявляється логічним і правильним способом прийняття рішень. Однак у разі наділення Комітету та інших органів повноваженнями імперативного характеру можна порушувати питання про зміну способів прийняття рішень, зокрема й ухвалення їх більшістю голосів членів.

У діяльності Комітету ООН з прав людини використовуються офіційні та робочі мови згідно з правилом 28 Правил процедури Комітету. Офіційними мовами є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька. Перелік робочих мов збігається з переліком офіційних, за винятком китайської, яка не є робочою мовою [207]. Варто зазначити, що арабська була включена до цього переліку у 1984 р. [192, р. 78], як визнання зростаючого значення арабськомовних мусульманських країн у сучасному світі та актуальності проблеми захисту прав людини у цих суспільствах. Звичайно, у ході роботи Комітету забезпечується переклад його засідань та документів на офіційні.

У своїй діяльності Комітет ООН з прав людини особливу увагу надає питанням публічного висвітлення своєї діяльності та поширення інформації про неї. Так, у Правилах процедури встановлено, що звіти про відкриття засідання вільно поширюються, тоді як звіти про закриття – винятково за рішенням і в порядку, встановленому Комітетом (Правила 35–36). Своєю чергою, за рішенням Комітету може бути також обмежений доступ і до звітів про відкриття засідання.

Звіти та інша інформація про діяльність Комітету ООН з прав людини поширюються як в друкованому вигляді, так і через офіційну сторінку Комітету в мережі Інтернет, розміщену на веб-порталі Управління Верховного комісара ООН з прав людини – <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx> [182]. Крім того, на початкових етапах функціонування Комітету були спроби видавати «Щорічник Комітету ООН з прав людини», однак через фінансові труднощі цей

проект не був успішним. Однак діяльність Комітету висвітлюється й у інших офіційних виданнях ООН.

Слід відзначити, що публічність діяльності Комітету ООН з прав людини, порівняно з іншими договірними органами ООН із захисту прав людини, є доволі високою. Наприклад, публікація документів поточної діяльності Комітету ООН проти катувань (доповідей, звітів за підсумками розслідувань тощо), є більш складною процедурою, зокрема, потрібна згода держав-учасниць [182]. Тому можна позитивно оцінити цей аспект діяльності Комітету.

Багаторічна діяльність Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у сфері захисту прав людини отримує високу оцінку дослідників та експертів. Зокрема, як стверджує М. Ю. Гремза, «договірні органи, здійснюючи свою діяльність, досягли значних успіхів» [29, с. 119]. До головних позитивних підсумків функціонування цих органів він зараховує: вдосконалення державами-учасницями національного законодавства та правозастосовної практики у галузі прав людини; держави-учасниці, приєднуючись принаймні до одного з універсальних міжнародних договорів з прав людини, поступово стають сторонами й інших; їх діяльність сприяє зняттю державами-учасницями застережень до цих договорів; залучення неурядових організацій до процесу захисту прав людини на міжнародному рівні; здійснення інформування населення держав-учасниць щодо прав людини та власної діяльності; здійснення моніторингу стану дотримання прав людини в усьому світі, сприяючи, у такий спосіб, попередженню їх порушення; здійснення захисту прав та інтересів меншин та найбільш незахищених груп [29, с. 110-119].

Однак, очевидно, що діяльність Комітету ООН з прав людини упродовж 1976–2014 рр. виявила й низку недоліків у його діяльності, на що також вказують науковці. Так, на думку Е. Клепхема, договірні органи із захисту прав людини, одним із найважливіших у системі яких є Комітет ООН з прав людини, так і не зуміли стати «серцевиною» системи захисту прав людини і на сьогоdnішньому етапі «все більше і більше опиняються на периферії системи ООН» [154, р. 175]. Крім цієї проблеми, Е. Клепхем виділяє й низку конкретних недоліків їх функціонування, а саме: проблеми, пов'язані з своєчасністю

подання та змістом доповідей держав-учасниць; проблеми, пов'язані із організацією та тривалістю проведення засідань договірних органів; формальний підхід до розгляду доповідей держав-учасниць, за якого останні можуть уникнути чітких відповідей; проблеми, пов'язані зі змістом Заключних зауважень, що готуються договірними органами за результатами розгляду доповідей держав-учасниць; контроль за виконанням державами-учасницями Заклучних зауважень; проблеми, пов'язані із розглядом індивідуальних повідомлень та імплементацією Міркувань договірних органів, що приймаються за результатами їх розгляду [154, р. 187-190].

На проблеми функціонування цих органів, включно з Комітетом ООН з прав людини, вказують й інші дослідники. Зокрема, Дж. Кроуфорд виокремлює такі: несвоєчасність подання доповідей; несвоєчасність розгляду доповідей; брак ресурсів (людських, фінансових, технологічних тощо); процедурні питання; проблеми розгляду індивідуальних повідомлень про порушення (питання допустимості, юрисдикції тощо); проблеми формування персонального складу органів; проблеми, пов'язані із постійним обговоренням ймовірного реформування (чинить тиск на поточну діяльність органів); обмежена політична підтримка з боку держав [155, pp. 15-54].

Заради справедливості необхідно зазначити, що деякі з окреслених питань уже перебувають на стадії свого розв'язання. Наприклад, серед «технологічних» проблем Дж. Кроуфорд називав відсутність доступу до Інтернету, однак зараз ця проблема вже розвязана і Комітет ООН з прав людини доволі широко представлений у цій мережі [181].

Дещо схожий перелік проблем наводила й А.Ф. Баєфські. На її думку, такими «нещасливими деталями» (англ. *unfortunate details*) функціонування договірних органів є: 1) відсутність доповідей держав-учасниць або запізнення із їх поданням; 2) затягування із розглядом доповідей; 3) неефективні методи роботи договірних органів; 4) проблеми публічності діяльності органів та допустимості при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення; 5) нездатність органів встановлювати та перевіряти факти, про які йдеться в доповідях та повідомленнях; 6) слабкість процедури подання та

розгляду індивідуальних повідомлень; 7) неадекватність заходів, що вживаються за результатами діяльності договірних органів [144, pp. 466-472].

На нашу думку, варто виокремити як позитиви, так і недоліки процедури функціонування Комітету ООН з прав людини. До основних позитивів можна зарахувати:

1. Комітет є інституційною платформою для моніторингу стану виконання державами-учасниками МПГПП їх зобов'язань за цим міжнародним договором, що дозволяє визначати основні проблеми, пов'язані із дотриманням прав, закріплених в МПГПП, та основні напрями розвитку й удосконалення міжнародної системи захисту прав людини;

2. Функціонування системи розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, що дозволяє включити в процес міжнародного співробітництва не тільки держави, але й окремих осіб;

3. Публічність функціонування та діяльності Комітету, що дозволяє якомога більшій кількості зацікавлених сторін дізнатися про актуальні проблеми та напрями міжнародного співробітництва із захисту прав людини;

4. Комітет зарекомендував себе як орган, здатний швидко і гнучко реагувати на проблеми, які виникають у ході його діяльності, та вносити відповідні корективи в процедуру, які застосовуються цією інституцією.

Можна назвати і такі недоліки:

1. Проблеми, пов'язані з фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням роботи Комітету, що створюють об'єктивні перепони для максимально ефективної реалізації покладених на нього повноважень;

2. Тривалість роботи Комітету (три дво-тритижневі сесії на рік) не відповідають обсягу задач, які постають перед цією інституцією, тому виникає питання щодо доцільності перетворення його на постійно діючий міжнародний орган;

3. Відсутність контрольних механізмів за виконанням державами-учасниками рішень Комітету, чи, принаймні, моніторингу за цим процесом і ухвалення рекомендацій та/чи висновків за підсумками такого моніторингу;

4. Своєю чергою, відсутність відповідних механізмів значно знижує ефективність виконання цих рішень та ставить під сумнів авторитет Комітету та його рішень.

На нашу думку, вказані плюси та мінуси достатньо об'єктивно демонструють усі переваги та недоліки функціонування Комітету ООН з прав людини та особливості його процедури. Переважно вони зумовлені об'єктивними особливостями міжнародно-правового статусу Комітету та його повноваженнями, зокрема, відсутністю можливостей застосування механізмів примусу.

Головним підсумком багаторічної еволюції процесуальних засад діяльності Комітету ООН з прав людини стало те, що він перетворився на ефективний інституційний інструмент захисту прав людини та своїм функціонуванням сприяє як їх захисту і попередженню порушень, так і підвищенню обізнаності щодо основних прав та свобод людини і механізмів їх захисту. Авторитет його рішень не підлягає сумніву, вони стали важливим джерелом захисту прав та свобод людини. Процедура, вироблена у процесі функціонування Комітету, попри свою певну недосконалість, дозволяє ефективно розв'язувати задачі, що постають перед цим міжнародним органом.

2.4. Юридична природа рішень Комітету ООН з прав людини

Юридична природа рішень Комітету ООН з прав людини є одним із головних аспектів його міжнародно-правового статусу. На її актуальності постійно наголошують у науці міжнародного права. Так, на думку О. М. Рудневої, «проблема юридичної сили рішень, прийнятих комітетами, у тому числі за результатами розгляду індивідуальних скарг, і дотепер залишається невирішеною» [112, с. 31]. С. С. Дікман вважає: «На теперішній час у держав-учасниць універсальних договорів з прав людини відсутня єдина позиція щодо юридичної природи рішень контрольних органів, створених на основі цих договорів» [32, с. 77].

Це питання, крім суто теоретичного, має й практичне значення для ефективності діяльності договірних органів та реалізації їх повноважень з контролю за дотриманням зобов'язань держав-учасниць за універсальними міжнародними договорами. С. С. Дікман підкреслює, що така невизначеність в питанні юридичної природи цих рішень «...тягне за собою повне ігнорування міркувань комітетів, що, своєю чергою, серйозно знижує ефективність їх роботи» [32, с. 77].

Це питання є достатньо складним і комплексним, що й зумовлює існування різних підходів до його розв'язання. Дослідники зазначають, що «...питання про статус рішень договірних органів з прав людини лежить не тільки в площині міжнародного публічного права, але й зачіпає ряд галузей внутрішньодержавного права» [32, с. 86].

Розглядаючи питання юридичної природи рішень Комітету ООН з прав людини, передовсім необхідно наголосити, що він, як й інші договірні органи ООН у сфері захисту прав людини, не наділений правом приймати рішень, які б були обов'язковими для держав-учасниць відповідних договорів. На це постійно вказують дослідники міжнародно-правової проблематики прав людини. Зокрема, П. Маланчук зазначає, що в тексті МПГПП відсутні «будь-які посилання на орган, який міг би винести обов'язкове рішення» [71, с. 300]. Дж. Кроуфорд серед специфічних рис універсальних міжнародних договірних органів у сфері захисту прав людини виділяє також і відсутність у них повноважень: «...із прийняття рішень юридичного чи квазі-юридичного характеру» [155, р. 2]. С. Джозеф та Й. Кіріакакіс так само стверджують: «Рішення договірних органів не є юридично обов'язковими» [202, р. 21].

Зі свого боку, М. Ю. Гремза підкреслює: «...міжнародні договори з прав людини не наділяють договірні органи повноваженнями щодо прийняття юридично обов'язкових рішень [29, с. 76]». Також він зазначає: «Для того, щоб підкреслити відмінності рекомендацій, що приймаються договірними органами, від судових рішень в положеннях відповідних міжнародно-правових актів, в принципі не використовується термін «рішення» [29, с. 88]. Схожих висновків доходить і Г. Дж. Стейнер, який відзначав, що використання цих термінів у

випадку розгляду індивідуальних повідомлень про порушення «є свідченням обережної стратегії у визначенні функцій і повноважень Комітету, дистанціюючи Протокол від прямої і наказової мови, яка зазвичай використовується для опису судового рішення» [213, р. 22].

Як уже зазначалося, Комітет для позначення актів, які він приймає, використовує більш нейтральні терміни «зауваження» (англ. comments), «міркування» (англ. views) тощо. Водночас в окремих випадках Комітет застосовує саме термін «рішення» (англ. decisions).

Це характерно й для рішень інших договірних органів у сфері захисту прав людини. Відсутність у Комітету ООН з прав людини та інших органів повноважень приймати юридично обов'язкові рішення стала підсумком тривалих дискусій, які передували розробці відповідних положень МПГПП. Передовсім такою була позиція СРСР та інших держав «соціалістичного табору», що знаходило своє вираження й у науковій доктрині цих держав. Наприклад, Б. Г. Манов виступав проти наділення цих органів «владними повноваженнями», які й виражаються в прийнятті юридично обов'язкових рішень, оскільки вважав, що в умовах співробітництва держав вони не підвищують ефективність реалізації зобов'язань за універсальними міжнародними договорами в сфері захисту прав людини, а навпаки – ускладняють їх здійснення [72, с. 66].

Однак не можна заперечувати важливість рішень Комітету ООН з прав людини та відсутність у них будь-яких елементів обов'язкового характеру. Наявність таких елементів можна, зокрема, вивести із окремих позицій Комітету ООН з прав людини. Наприклад, у Зауваженні загального порядку № 3 Комітет указував, що МПГПП в частині своїх вимог до держав-учасниць «не обмежується повагою прав людини», а держави-учасниці також зобов'язуються «забезпечувати користування цими правами всім особам, що знаходяться під їх юрисдикцією» [169].

Окремі українські дослідники діяльності Комітету ООН з прав людини висловлюють думки щодо юридичної обов'язковості рішень договірних органів у сфері захисту прав людини, зокрема Комітету. Так, Г. О. Христова вважає, що

невиконання рішень цих органів повинно мати своїм наслідком застосування до держав, що їх порушили, міжнародно-правових санкцій, з винесенням відповідних порушень на обговорення Ради Безпеки ООН [128, с. 48]. На думку О. М. Руднєвої, «рішення комітетів ООН є обов'язковими для виконання усіма державами-учасниками відповідних міжнародно-правових договорів» [112, с. 31].

Подібні позиції розділяють й окремі представники західної науки міжнародного права. Так, С. Джозеф та Й. Кіріакакіс вважають тлумачення договорів, які здійснюються договірними органами, такими, що «володіють значною силою впливу, оскільки є авторитетним тлумаченням юридично обов'язкових документів» [185, р. 21]. Г. Дж. Стейнер стверджує, що Комітет ООН з прав людини у своїй практиці щодо міркувань за підсумками розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, зайняв позицію, згідно з якою «...відсутність у Протоколі (Протокол I до МПГПП – А.3.) положення, яке б описувало їх як «обов'язкові», не може означати, що держава вправі на власний розсуд вирішувати чи слід їх виконувати» [213, р. 30]. Ф. Покар вважає, що держави-учасниці, приєднуючись до Протоколу I до МПГПП, «...визнають компетенцію Комітету встановлювати чи мало місце порушення Пакту і чи... держава-учасниця вжила заходів для забезпечення всім індивідам у межах її території... прав, закріплених у Пакті, та чи були вжиті ефективні та дієві заходи в разі встановлення факту порушення» [196, р. 119].

На нашу думку, така позиція видається дещо нерозважливою. Безумовно, рішення договірних органів, до яких належить і Комітет ООН з прав людини, містять елементи обов'язковості і тягнуть за собою певні наслідки, про що мова йтиме нижче. Водночас навряд чи доцільно стверджувати, що вони є однозначно обов'язковими. Набуття ними такого характеру є питанням майбутнього і має стати однією із цілей їх майбутнього реформування.

Без сумніву, загальні зауваження, в яких тлумачаться положення МПГПП, мають важливе значення як для теорії прав людини, так і для практичних аспектів їх захисту і можуть розглядатися як одне з додаткових

джерел міжнародного права, наприклад, рішень міжнародних органів та організацій.

Це підтверджує і практика міжнародного права. Наприклад, Міжнародний Суд ООН у своїй практиці також посилається на рішення Комітету ООН з прав людини. Так, у Консультативному висновку щодо юридичних наслідків будівництва стіни на окупованих палестинських територіях, Суд посилався на міркування Комітету в справах «Лопес Бургос проти Уругваю» (№ 52/79), «Ліліан Селібєрті да Касар'єго проти Уругваю» (№ 56/79), «Монтеро проти Уругваю» (№ 106/81) [139].

Водночас у міжнародно-правовій доктрині наголошують, що навіть рекомендаційний характер рішень договірних органів, зокрема Комітету ООН з прав людини, не применшує їх значення. Понад те, їх значення може зростати за певних умов. Наприклад, М. Ю. Гремза вказує: «...рекомендації договірних органів включаються в доповіді комітетів Генеральної Асамблеї ООН і вказівки на те, що рекомендації не виконуються, можуть отримати політичне звучання на сесіях Генеральної Асамблеї ООН» [29, с. 77].

На думку О. М. Дроздова, міркування та Зауваження комітету є: «тлумаченням цих положень (положень МПГПП – А.3.), їх слід розглядати також як кваліфіковану думку незалежних експертів, які сприяють у кінцевому підсумку адекватному виконанню державами своїх зобов'язань за Пактом» [35, с. 16].

Нарешті, мають місце факти, коли рішення Комітету ООН з прав людини слугують прецедентом у практиці інших міжнародних інституцій із захисту прав та свобод людини. Так, Міжамериканський суд з прав людини зазначав, що буде при розгляді справ та прийнятті рішень використовувати практику Комітету нарівні з практикою Європейського суду з прав людини у тому випадку, якщо це сприятиме більш ефективному захисту прав людини [211, р. 25].

Варто наголосити, що кожен окремий вид рішень Комітету ООН з прав людини має власні особливості, які відрізняють їх одне від одного. Тому, окрім дослідження юридичної сили рішень Комітету загалом, варто зупинитися на

вивченні кожного з видів цих рішень окремо. Це дозволить краще зрозуміти як їх юридичну природу, так і механізми їх прийняття.

У науці міжнародного права, зокрема С. С. Дікман, виділяють три основні види рішень, які приймаються Комітетом ООН з прав людини: Зауваження загального порядку, Заключні зауваження та Міркування, що виносяться за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення [32, с. 77]. Погоджуючись із цією класифікацією, вважаємо за необхідне виділити ще один вид рішень, які приймаються цим міжнародним органом, а саме: *рішення про звернення до держав-учасниць щодо вжиття тимчасових заходів* (детальніше про них – нижче).

Зауваження загального порядку (англ. *general comments*) є актами Комітету ООН з прав людини, які мають важливе значення для реалізації положень МПГПП р. та міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини. Вони приймаються й іншими договірними органами у сфері захисту прав людини і визначаються науковцями як роз'яснення договірними органами з прав людини змісту положень про права людини, закріплених у міжнародних договорах [1, с. 376].

Ці Зауваження загального порядку приймаються Комітетом ООН з прав людини на підставі п. 4 ст. 40 МПГПП. У ній встановлено, що Комітет: «надсилає державам-учасницям... такі зауваження загального порядку, які вважатиме доцільними» [84]. Слід зазначити, що в процесі діяльності Комітету зазнали змін і його підходи до розробки цих Зауважень. Як указує В. О. Карташкін, «...з початку 1990-х рр.. зауваження загального порядку значно збільшилися за обсягом і стали включати в себе конкретні рекомендації державам, зокрема щодо змін законодавства і (або) правозастосовчої практики» [53, с. 80].

Дослідники повсякчасно наголошують на важливості Зауважень, які приймаються Комітетом ООН з прав людини та іншими договірними органами у цій сфері. Зокрема, М. Ю. Гремза стверджує, що: «зауваження загального порядку, що приймаються конвенційними органами, мають велике значення для уніфікованого тлумачення положень міжнародних договорів з прав

людини, зокрема, для досягнення універсального розуміння змісту прав і свобод людини» [29, с. 94]. На думку німецького науковця М. Гердегена, Зауваження загального порядку, що приймаються саме Комітетом, «формують лейтмотиви для одноманітного тлумачення Пакту» [28, с. 380].

Повноваженнями приймати такі зауваження наділені усі договірні органи у сфері захисту прав людини, за винятком Комітету проти тортур та Комітету щодо прав інвалідів. Водночас Комітет проти тортур на практиці розробляє та приймає Зауваження загального порядку. На думку М. Ю. Гремзи, навіть за відсутності прямих вказівок в міжнародному договорі, можливість ухвалення Зауважень належить до «передбачуваних повноважень» договірних органів [29, с. 92].

Як й інші рішення Комітету ООН з прав людини, Зауваження загального порядку не мають юридично обов'язкового характеру. Але не варто недооцінювати їх значення. Зокрема, А. Х. Абашидзе виділяє щонайменше три випадки, коли вони застосовуються: Комітетом при розгляді доповідей держав-учасниць; державами-учасницями при підготовці доповідей Комітету; органами ООН у своїх резолюціях [1, с. 209].

Предметом Зауважень загального порядку є широке коло питань, пов'язане як з нормативним змістом положень МПГПП, так і з різноманітними аспектами діяльності Комітету ООН з прав людини. Вчені інколи наводять і приклади цілей, які має перед собою прийняття договірними органами Зауважень загального порядку. Наприклад, на думку А. Х. Абашидзе, такими є: уточнення зобов'язань держав-учасниць по поданню доповідей; пропонування підходів щодо виконання положень договорів [1, с. 376].

Зі свого боку, М. Ю. Гремза такими цілями вважає: прагнення цих органів зробити накопичений у ході своєї діяльності досвід доступним для всіх держав-учасниць з метою сприяння подальшій імплементації міжнародних договорів з прав людини; звернення уваги держав-учасниць на недоліки, які містяться в їх доповідях; розробка пропозицій щодо покращення процедури подання доповідей; активізація діяльності держав-учасниць та відповідних міжнародних

організацій щодо забезпечення повної реалізації прав, передбачених відповідними міжнародними договорами [29, с. 90-91].

Крім того, М. Ю. Гремза наводить і власну класифікацію Зауважень загального порядку, які приймаються Комітетом ООН з прав людини та іншими договірними органами у цій сфері. До першого виду він включає Зауваження, що стосуються загальних питань виконання зобов'язань держав-учасниць відповідних міжнародних договорів загалом (ті, в яких розглядаються питання природи цих зобов'язань та їх імплементації в національному праві та ті, що стосуються зобов'язання держав-учасниць подавати доповіді). Другим видом, на його думку, є Зауваження щодо тлумачення прав людини, закріплених у положеннях відповідних міжнародних договорів, а також інші питання, пов'язані із застосуванням конвенцій і протоколів до них (ті, що розкривають зміст прав і свобод, закріплених у міжнародних договорах та ті, що тлумачать інші положення міжнародних договорів, зокрема питання застережень, ролі національних органів влади у сфері захисту прав людини, процедури розгляду індивідуальних повідомлень про порушення та інших процедур) [29, с. 95-96].

На нашу думку ця класифікація є, однозначно, цікавою та достатньо розгалуженою. Однак тому вона й являє собою громіздку конструкцію, яка часто не дозволяє чітко класифікувати те чи інше Зауваження загального порядку. Вважаємо, що більш доцільно виділяти два основні види зауважень, які приймаються Комітетом ООН з прав людини: ті, що стосуються тлумачення матеріального змісту норм МПГПП та Факультативних протоколів до нього, та ті, що стосуються тлумачення процедур, передбачених цими документами. Цю класифікацію уявляється можливим застосувати і до Зауважень, які приймаються й іншими договірними органами у сфері захисту прав людини.

В юридичній науці висловлюються думки щодо можливості трактування Зауважень загального порядку як одне з джерел міжнародного права. Так, М. Ю. Гремза вважає: «Зауваження загального порядку, що приймаються конвенційними органами, є авторитетним колективним доктринальним тлумаченням міжнародних договорів з прав людини» [29, с. 12], а також стверджує про існування можливості, коли положення загальних коментарів:

«...можуть набути статусу звичаєвих норм міжнародного права і стати обов'язковими для держав» [29, с. 94].

На нашу думку, обидва ці твердження є не зовсім вірними. Найперше, складно розглядати Зауваження загального порядку, як і інші рішення, що приймаються Комітетом, саме як доктринальне джерело, оскільки за своєю природою вони розробляються і приймаються як рішення міжнародного органу, а не як доктрина. Крім того, в їх змісті відображається точка зору, прийнята консенсусним рішенням, та є компромісом між думками та ідеями різних експертів.

Можливість набуття Зауваженнями загального порядку та іншими рішеннями Комітету чи окремими їх положеннями звичаєвого характеру загалом ми не заперечуємо, водночас установити такий факт доволі складно.

Це підтверджують і міркування представників юридичної науки. Наприклад, М. Ю. Гремза вказує, що держави у своїй діяльності із забезпечення взятих на себе зобов'язань у рамках відповідних міжнародних договорів, найчастіше керуються власними міркуваннями та баченням, а відповідне тлумачення, яке міститься в Зауваженнях загального порядку, залишається поза їх увагою [29, с. 137]. Безумовно, якщо б Загальні зауваження розглядалися як міжнародний звичай, їх застосування було б обов'язковим.

Відповідно, на нашу думку, більш доцільно вважати Зауваження загального порядку, нарівні з іншими рішеннями Комітету ООН прав людини, саме *актами «м'якого права»* – допоміжними джерелами міжнародного права, якими є рішення міжнародних органів та організацій. На користь цієї тези висловлюються і дослідники договірних органів з прав людини. На думку А. Х. Абашидзе: «Ці зауваження не мають юридично зобов'язуючого характеру, однак є інструментом «м'якого права», беруться до уваги державами та органами ООН і враховуються самими договірними органами з прав людини при винесенні рекомендацій по доповідях держав» [1, с. 196].

Заклучні зауваження, які приймає Комітет за результатами розгляду доповідей держав, мають надзвичайно важливе значення для взаємовідносин між Комітетом та державами-учасницями МПГПП. У науці міжнародного

права наголошують на тій ролі, яку Заключні зауваження відіграють у діяльності Комітету ООН з прав людини. М. Ю. Гремза зазначає, що це зумовлено тим, що вони «...відображають думку єдиного в своїй області експертного органу, правомочного виносити такі постанови» [29, с. 12]. Як підкреслює Н. Ю. Фаяд, «Зауваження... відігравали і продовжують відігравати позитивну роль, надаючи допомогу державам у вдосконаленні свого законодавства і приведенні його у відповідність з положеннями МПГПП...» [126, с. 93].

Водночас деякі дослідники прав людини інколи висловлюють сумніви, що Комітет ООН з прав людини, як й інші договірні органи системи ООН, наділені повноваженнями приймати їх згідно із відповідними універсальними міжнародними договорами. Так, як стверджує М. Ю. Гремза: «...в текстах цих договорів відсутні згадки про прийняття комітетами рішень, адресованих конкретним державам, чиї доповіді були розглянуті» [126, с. 76]. На його думку, «...механізм прийняття комітетами заключних зауважень є прикладом розширеного тлумачення договірними органами своєї компетенції» [126, с. 76].

На нашу думку, у цьому випадку Комітет ООН з прав людини не виходить за межі, відповідно не можна стверджувати, що має місце виконання т.зв. «присвоєваних повноважень». Комітет не може ані прямо вимагати реалізації заходів, що рекомендуються в них, ані контролювати цю реалізацію чи вживати заходів, якщо держава не виконає їх. Якщо б Комітет вимагав чи контролював їх виконання, можна було б вести мову про те, що цей орган виходить за межі наданих йому функцій. Тому можна говорити про те, що Комітет здійснює діяльність, прямо не делеговану його державами-учасницями МПГПП, однак при цьому він не виходить за межі своїх функцій.

Якщо говорити про власне зміст Заклучних зауважень Комітету ООН з прав людини, то, як зазначає А. Х. Абашидзе, вони готуються за стандартною формою. Вони складаються із короткого вступу, частини, в якій перераховуються позитивні аспекти, частини, в якій вказуються основні питання, що викликають заклопотаність та рекомендацій Комітету, які, зазвичай, є найбільшими за обсягом та в яких відзначаються порушення або

невиконання зобов'язань і пропонуються шляхи усунення їх шкідливих наслідків [1, с. 207].

Зі свого боку, Н. Ю. Фаяд наводить принципи, якими керується Комітет при підготовці та наданні Заключних зауважень:

- зауваження мають сприяти співробітництву між державами-учасниками у справі виконання МПГПП;
- зауваження мають відображати досвід, накопичений Комітетом при вивченні доповідей держав;
- зауваження повинні привертати увагу держав-учасниць до питань, пов'язаних із вдосконаленням процедури надання доповідей щодо виконання МПГПП;
- зауваження повинні стимулювати діяльність держав-учасниць і міжнародних організації у сфері захисту прав людини [126, с. 92].

На нашу думку, особливо важливим серед цих принципів є необхідність врахування досвіду, накопиченого Комітетом при вивченні доповідей держав. Це означає, що в зауваженнях Комітету має також узагальнюватися його попередня практика із певних питань. Це сприяє одноманітності в оцінці Комітетом виконання державами своїх зобов'язань за МПГПП, а також сприяє застосуванню найефективніших підходів до розв'язання тих проблем, які виникають у зв'язку із реалізацією цих зобов'язань.

М. Ю. Гремз констатує, що рівень Заключних зауважень, що приймаються договірними органами у сфері захисту прав людини, зокрема Комітетом ООН з прав людини, поступово зростає, однак існує і кілька недоліків, пов'язаних із ними. Такими, на його думку, є те, що: договірні органи в заключних зауваженнях не дають державам чітких і ясних вказівок на способи вирішення тих чи інших проблем і заходи, необхідні для імплементації договірних зобов'язань; поверхневість дискусії при обговоренні доповідей держав-учасниць, що знаходить своє відображення й у змісті Заключних зауважень; недостатньо точне розуміння членами договірних органів правових норм внутрішнього права держав-учасниць [29, с. 125-126].

Як уже зазначалося, положення заключних зауважень мають рекомендаційний характер і не є зобов'язаннями для держав, які подають доповідь. Водночас дослідники констатують, що їх недотримання може тягнути за собою певні наслідки для держав. Наприклад, М. Ю. Гремза вважає, що «...ігнорування чи недотримання державами-учасниками заключних зауважень, зокрема, на думку самих експертів комітетів, були б свідченням недобросовісного виконання державами своїх договірних зобов'язань» [29, с. 76].

Зі свого боку, М.К. Алексеєнко, коментуючи значення заключних зауважень (в її редакції – заключних рекомендацій) Комітету ООН з прав дитини, наголошує на позитивних наслідках, які може мати їх виконання для правових систем держав-учасниць: «Можна по-різному ставитися до заключних рекомендацій. Як зазначалося, санкцій за невиконання рекомендацій не передбачено. Проте серйозне ставлення до аналізу, покладеного в основу цього документа ООН... вочевидь призведе до позитивних зрушень у самій системі (національній правовій системі – А.З.)» [5, с. 19].

Крім того, після отримання заключних зауважень держави повинні також надавати Комітету ООН з прав людини інформацію про ті заходи, які були вжиті відповідно до рекомендацій, зафіксованих у Заключних зауваженнях. А. Х. Абашидзе вказує: «Для держави-учасниці важливо, щоб у наступних періодичних доповідях Комітету повідомлялося про вжиті кроки з виконання цих рекомендацій» [1, с. 283-284]. Своєю чергою, Т. І. Левицький стверджує, що хоча Заключні зауваження договірних органів у сфері захисту прав людини і не мають юридично обов'язкової сили, однак «вказуючи на конкретні недоліки чи проблеми з виконанням конвенції, вони, з одного боку, привертають увагу до них держав, стимулюють їх до ефективнішого виконання своїх зобов'язань, з іншого – така увага з боку світового співтовариства дисциплінує держави» [82, с. 186].

Одним із небагатьох видів рішень Комітету ООН з прав людини, які можуть розглядатися як обов'язкові для виконання державами-учасницями МПГПП, є його *рішення про звернення до держав-учасниць щодо вжиття*

тимчасових заходів (англ. interim measures) у рамках розгляду індивідуальних повідомлень про порушення. Як зазначає М. Ю. Гремза, «...виконання державами прохань про тимчасові заходи захисту є невід'ємною частиною зобов'язань держави-учасниці... а будь-яке невиконання таких звернень розглядається як порушення останніх» [29, с. 80].

Вичерпного переліку випадків, в яких повинні застосовуватися тимчасові заходи як Комітетом ООН з прав людини зокрема, так і договірними органами із захисту прав людини загалом не існує. Однак фінський дослідник прав людини та багаторічний член Комітету ООН з прав людини М. Шейнін, за результатами аналізу практики Комітету, дійшов висновку, що такі звернення в практиці цього міжнародного органу можуть надсилатися державам-учасникам стосовно:

- 1) справ, пов'язаних із смертним вироком;
- 2) справ, в яких жертві загрожує неминуча депортація або екстрадиція до країни, де вона зазнає ризику тортур;
- 3) справ про наслідки економічної діяльності, що завдає шкоди навколишньому середовищу і є загрозою для способу життя спільноти, що являє собою меншість [131].

Схожі за своєю юридичною природою заходи відомі й у практиці інших міжнародних органів, зокрема Міжнародного Суду ООН, що застосовує тимчасові заходи (англ. provisional measures). Як відзначає Ш. Розен, заходи, які застосовуються Судом, мають спільну юридичну природу із забезпечувальними (запобіжними) заходами, які застосовуються національними судами [205, р. 95].

Аналогічних висновків доходять і дослідники тимчасових заходів у практиці договірних органів з прав людини. Так, на думку М. Ю. Гремзи, тимчасові заходи Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів з прав людини схожі із забезпечувальними (запобіжними) заходами, які застосовуються національними судами, зокрема тим, що мають спільну мету, а саме – запобігання непоправній шкоді [29, с. 81].

Водночас відзначаються і відмінності, які відрізняють тимчасові заходи Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів з прав людини від

тимчасових заходів Міжнародного Суду ООН та забезпечувальних (запобіжних) заходів у національному праві. Основна з них полягає в тому, що рішення про застосування цих заходів носять не імперативний (обов'язковий) характер для держав, стосовно яких застосовується, а рекомендаційний. Однак держави-учасниці в абсолютній більшості випадків виконують рішення Комітету та інших договірних органів із прав людини щодо застосування тимчасових заходів при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення.

Дослідники діяльності інституційного механізму ООН у сфері захисту прав людини стверджують ефективність застосування тимчасових заходів. Так, М. Шмідт відзначав, що упродовж 1989–1999 рр. Комітетом ООН з прав людини та Комітетом проти тортур було прийнято близько 200 рішень про застосування тимчасових заходів і тільки 5 таких рішень не були виконані державами-учасницями [136, с. 24-26]. Це є підтвердженням визнання доцільності таких рішень та необхідності їх виконання.

Невиконання державами-учасницями рішення щодо тимчасових заходів, своєю чергою, також може тягнути за собою розгляд відповідних фактів Комітетом ООН з прав людини. Наприклад, при розгляді повідомлення «Д. Піандіонг, Х. Моральйос та А. Булан проти Філіппін», Філіппінська республіка не виконала рішення Комітету про тимчасові заходи в частині відстрочки виконання смертного вироку.

У своїх міркуваннях із цього повідомлення Комітет підкреслив, що, приєднуючись до Протоколу I до МПГПП, держава бере на себе зобов'язання надавати йому можливість належно розглянути індивідуальне повідомлення про порушення, що включає і виконання рішень Комітету про вжиття тимчасових заходів. Натомість, діючи з метою ускладнення або перешкоджання розгляду повідомлення, зокрема не виконуючи рішення Комітету щодо тимчасових заходів, як вчинили Філіппіни, держава-учасник «грубо порушує» свої зобов'язання, які випливають з Протоколу I [158].

Якщо вести мову про *міркування* (англ. *views*), які висловлюються Комітетом ООН з прав людини за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, то, як відзначає М. Шейнін, вже сам термін, який

використовується їх позначення, «відображає відсутність договірного положення про юридично обов'язковий характер рішення Комітету» [131]. Проте він одночасно й наголошує, що було б неправильно вважати їх просто рекомендаціями, які держава-учасниця може замінити власною інтерпретацією [131]. Г. Дж. Стейнер констатує, що ніде формально не визначено, який саме характер носять ці зауваження: повчальний, рекомендаційний чи обов'язковий [213, р. 23] і, одночасно стверджує: «Міркування юридично встановлюють зобов'язання для держав щодо вжиття заходів. Це зобов'язання випливає з положень Пакту (МПГПП – А.3.) та Протоколу (Протоколу I до МПГПП – А.3.)» [213, р. 30].

Важливо наголосити, що сам Комітет ООН з прав людини у своїй практиці проводив аналогії розгляду індивідуальних повідомлень із прийняттям судових рішень, відзначаючи спільні риси в обох процедурах. У своєму Зауваженні загального порядку № 33 він наголошує, що міркування за результатами розгляду повідомлень: «...приймаються в дусі, притаманному судовому розгляду, включаючи неупередженість і незалежність членів Комітету, зважене тлумачення формулювань МПГПП і остаточний характер прийнятих рішень» [38]. Водночас очевидно, що лише ці обставини не наділяють міркування юридично обов'язковим характером, але є свідченням складності і неоднозначності їх юридичної природи.

Оскільки міркування не можна розглядати як юридично обов'язкові рішення, сумірні із рішеннями судових органів, і, водночас, вони є не просто рекомендаціями, виникає логічне питання, якою є їх юридична природа? У науці міжнародного права висловлюють різні думки з цього приводу. Наприклад, М. Шейнін вважає, що вони є «офіційною інтерпретацією Пакту відповідно до норм міжнародного права» [131]. Можна погодитися із вченим у тому, що в міркуваннях і справді містяться елементи інтерпретації (правотлумачення), однак не зовсім вірно зводити юридичну природу міркувань винятково до тлумачних функцій.

Комітет ООН з прав людини у своїх міркуваннях застосовує юридичні формули, які дозволяють розкрити юридичну природу цих міркувань. Зокрема,

формулюванням, на яке звертає увагу М. Шейнін і яке присутнє у всіх міркуваннях є таке: «Беручи до уваги, що, ставши державою-учасницею Факультативного протоколу, держава-учасниця визнала компетенцію Комітету встановлювати, мало чи не мало місце порушення МПГПП і що, відповідно до ст. 2 МПГПП, держава-учасниця приймає на себе зобов'язання забезпечити всім особам, які знаходяться на її території і підпадають під її юрисдикцію, права, визнані у МПГПП, і забезпечити ефективний і реальний засіб правового захисту у випадку, якщо буде встановлено порушення цих прав» [131].

Аналіз цієї формули дозволяє дійти двох висновків, які точніше розкривають зміст юридичної природи міркувань Комітету ООН з прав людини, а саме: Комітет лише *встановлює* факт вчинення або не вчинення порушення і *пропонує*, якими могли б бути ефективні засоби його виправлення; підставою для обов'язковості зобов'язання держави-учасниці виправити порушення є положення МПГПП, а не міркування Комітету. Отже, зобов'язання держави усунути наслідки порушення існує відповідно до положень МПГПП, а міркування Комітету спрямовані винятково на те, щоб усунути їх негативні наслідки.

У такому разі міркування за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення виступають не просто рекомендацією, а вказівкою державам-учасницям на порушення ними зобов'язань за МПГПП і Факультативними протоколами та на необхідність вжиття ними заходів для усунення шкідливих наслідків порушення цих зобов'язань та щодо недопущення їх повторення в майбутньому. Тому слушною видається думка Р. А. Мюллерсона, який трактував міркування як «сигнал» державі щодо порушення міжнародного зобов'язання і, водночас, заклик до усунення цього порушення [86, с. 111].

М. Ю. Гремза виділяє низку «функцій», які виконують міркування договірних органів у сфері захисту прав людини, зокрема Комітету ООН з прав людини, за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення. Так, на його думку, вони повинні: роз'яснювати і переконливо обґрунтовувати висновок у справі, якого дійшли члени відповідного договірного органу;

містити чітку вказівку на те, який засіб правового захисту має бути наданий зацікавленій особі, а також на те, які заходи слід вжити з метою уникнення порушення прав людини в майбутньому; бути інструкцією для держави щодо аналогічних випадків та щодо того, які гарантії прав людини повинні бути встановлені урядом на практиці з метою виконання своїх зобов'язань [29, с. 134].

Зі свого боку, М. М. Антонович вважає, що головним наслідком розгляду Комітетом ООН з прав людини індивідуальних повідомлень про порушення є не припинення порушення прав окремої особи і відшкодування їй заподіяної шкоди, а те, щоб «...у майбутньому з боку цієї держави не було таких порушень» [9, с. 296]. У зв'язку із цим, вчена наводить приклад Міркувань Комітету у справі «А. Вуоланне проти Фінляндії», в якій предметом повідомлення була неможливість оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця у вигляді тримання під вартою. Комітет у своїх міркуваннях встановив порушення п. 4 ст. 9 МПГПП і закликав Фінляндію вжити заходів щодо забезпечення неможливості таких порушень у майбутньому [141]. Згодом ця держава повідомила, що вжила відповідних заходів на законодавчому рівні [200, pp. 252-253].

Міркування Комітету ООН з прав людини, висловлені за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, не підлягають перегляду. Така процедура не передбачена жодним із документів, які є юридичними підставами діяльності Комітету. На відсутність прямих можливостей для оскарження міркувань Комітету вказують і в юридичній науці. Так, М. Шейнін зазначає: «Якщо держава виявляє бажання оскаржити правильність юридичної інтерпретації Комітету, вона повинна, щонайменше, звернутися до якої-небудь іншої процедури міжнародного суду або незалежного експертного органу» [131].

На нашу думку, відсутність можливості оскарження змісту міркувань є наслідком відсутності в них однозначно обов'язкового характеру. За тих обставин, коли держави на власний розсуд вправі вирішувати, вживати чи не вживати заходів, передбачених у міркуваннях, немає сенсу існування та

застосування процедури оскарження. Водночас згодом, у разі зміни статусу міркувань та набуття ними обов'язкового характеру, можливо, з'явиться і спеціальна процедура їх оскарження.

Як висновок, можна констатувати, що рішення Комітету ООН з прав людини відіграють важливу роль у міжнародному співробітництві із захисту прав людини. Незважаючи на їх рекомендаційний характер, вони стали впливовим засобом реалізації Комітетом своїх повноважень. Їх юридична природа вирізняє їх від схожих за природою та метою актів міжнародних судових органів, зокрема, це стосується їх юридично необов'язкового характеру, відсутності контрольного механізму за їх виконанням тощо.

Висновки до розділу 2

1. Компетенція Комітету ООН з прав людини – це сукупність його функцій та повноважень, закріплених у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. та інших документах, що належать до юридичних підстав його діяльності, які визначають можливості цього органу вживати заходів для їх реалізації. Функціями Комітету є контрольні, правотлумачні, імплементаційні та функції судового характеру. До повноважень Комітету належать: розгляд доповідей держав-учасниць МПГПП; розгляд міждержавних спорів; розгляд індивідуальних повідомлень про порушення.

2. Розгляд доповідей держав-учасниць є важливим елементом моніторингового механізму Комітету ООН з прав людини. Зобов'язання щодо їх подання закріплена МПГПП, а практика їх розгляду Комітетом засвідчує, що вони є ефективним інструментом контролю за дотриманням зобов'язань держав-учасниць. За результатами їх розгляду Комітет приймає Зауваження, в яких дається оцінка доповіді, вказується на проблеми з виконанням зобов'язань держави-учасниці за МПГПП та пропонуються ймовірні шляхи їх вирішення.

Ця процедура може стати одним із потенційних інструментів захисту прав та свобод громадян України, які були порушені Російською Федерацією у 2014–2015 рр. Серед головних питань, які можуть розглядатися Комітетом, можуть бути питання, пов'язані із утисками прав національних громад у Криму; незаконного утримання та умов утримання під вартою громадян України; розпалювання міжнаціональної ворожнечі та збройного конфлікту.

3. Розгляд повідомлень про порушення або невиконання положень МПГПП, які подаються одними державами-учасницями щодо дій або бездіяльності інших держав-учасниць, донині Комітет не здійснював, хоч відповідні повноваження і процедура передбачені юридичними підставами діяльності Комітету. У рамках розгляду цих повідомлень Комітет, згідно зі ст. 41, надає добрі послуги для врегулювання питань, що порушуються у повідомленні, або, згідно зі ст. 42, створюється спеціальна Погоджувальна Комісія, яка надає такі послуги державам. У цьому випадку Комітет виступає посередником, але не наділений повноваженнями приймати рішення і обов'язкового характеру.

4. Комітет ООН з прав людини здійснює розгляд індивідуальних повідомлень від фізичних осіб – громадян держав-учасниць відповідно до Протоколу I до МПГПП. Він можливий за умови, якщо держава-учасниця МПГПП приєдналася до цього Протоколу і визнала відповідну компетенцію Комітету. При розгляді повідомлення Комітет комунікує із державою-учасницею МПГПП та отримує від неї відповідні пояснення. За результатами розгляду повідомлень Комітет надсилає особі та державі-учасниці власні міркування, проте судження і рекомендації, висловлені в них, мають винятково рекомендаційний характер.

5. Процедура діяльності Комітету ООН з прав людини, яка сформувалася упродовж його функціонування, є гнучким інструментом реалізації повноважень, які постають перед цим органом. Визначальним документом у цій сфері є Правила процедури, які приймаються цим органом. Слід зазначити, що Комітет оперативно реагує на ті виклики, які виникають перед ним, тому до правил процедури і вносяться зміни, і приймаються їх оновлені редакції.

Загалом на сучасному етапі можна позитивно оцінити процедуру діяльності Комітету, яка відповідає основним критеріям публічності, незалежності та доступності. Водночас процедура не позбавлена недоліків, здебільшого пов'язаних з об'єктивними факторами, зокрема браком часових, фінансових та людських ресурсів.

6. Загальновизнаним підходом до тлумачення юридичної природи рішень Комітету ООН з прав людини є їх розгляд як таких, що мають необов'язковий, рекомендаційний характер. Однак можна стверджувати, що, наприклад, рішення про вжиття тимчасових заходів при розгляді індивідуальних повідомлень про порушення мають обов'язковий характер для держав, оскільки вжиття таких заходів є важливим аргументом при вирішенні питання, наскільки держава дотримується своїх зобов'язань за МПГПП та Протоколами до нього. Саме тому рішення Комітету ООН з прав людини, зокрема зауваження загального порядку, можна вважати актами «м'якого права».

Натомість щодо інших рішень Комітету (зауваження загального порядку, заключні зауваження, міркування) ситуація є значно складнішою. З одного боку, обов'язковість цих рішень не передбачена положеннями жодного правового акта, які є юридичними підставами діяльності Комітету. З іншого боку, невиконання заходів, передбачених у цих рішеннях, може свідчити про нехтування державою рішеннями Комітету та загальновизнаними стандартами дотримання та поваги прав та свобод людини, що, своєю чергою, негативно позначиться на її участі в міжнародному співробітництві. Тому можна стверджувати, що необхідність виконання державами рішень Комітету ООН з прав людини впливає з їх важливого, передовсім морально-політичного, значення.

РОЗДІЛ 3.

МІСЦЕ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. Взаємовідносини Комітету ООН з прав людини з іншими суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини

За час свого функціонування Комітет ООН з прав людини дійсно став одним із центральних елементів чинної інституційної системи захисту прав та свобод людини в сучасному міжнародному праві. Однак таке його місце зумовлене не лише діяльністю цього органу, а й участю його в колективних процесах міжнародного співробітництва у цій сфері. Тому варто дослідити порядок та напрями взаємовідносин Комітету з іншими суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та свобод людини.

Дослідники правового статусу та діяльності Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у сфері захисту прав людини наголошують на важливості участі цих органів у міжнародному співробітництві з цього питання та їх взаємовідносинах з іншими учасниками цього процесу. О. М. Руднєва підкреслює: «Одним із важливих елементів поточної діяльності комітетів є співробітництво з урядовими органами ООН, міжурядовими та неурядовими організаціями» [112, с. 30]. На думку Ф. Алстона, «...система договірних органів не повинна розглядатися в ізоляції» [140, р. 524].

У своїй діяльності Комітет співпрацює з широким колом суб'єктів. У рамках нашого дослідження видається за доцільне охарактеризувати особливості його взаємовідносин із державами, Організацією Об'єднаних Націй, іншими договірними органами з прав людини та неурядовими організаціями. Як уявляється, цей аналіз дасть змогу повною мірою висвітлити характерні риси взаємовідносин Комітету у процесі міжнародного співробітництва в сфері захисту прав та свобод людини.

Взаємовідносини із державами. Держави об'єктивно є головним видом суб'єктів міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини, з яким

Комітет ООН з прав людини тісно співпрацює. Це зумовлено і головною метою діяльності Комітету, якою виступає контроль за виконанням державами-учасниками своїх зобов'язань відповідно до МПГПП. Таке становище передбачає й те, що Комітет співпрацює з тими державами, які визнали його компетенцію, приєднавшись до МПГПП без застережень у частині компетенції Комітету, а також в тих межах, в яких вони визнали його компетенцію. Наприклад, якщо держава-учасниця МПГПП не приєдналася до Протоколу I до МПГПП, Комітет не здійснюватиме розгляд індивідуальних повідомлень про порушення, які надходитимуть від громадян цієї держави.

Як зазначають експерти, правове зобов'язання держав-учасниць згідно з МПГПП передбачає два види зобов'язань: внесення змін до внутрішнього законодавства, щоб воно відповідало міжнародно-правовим зобов'язанням держави; ефективне застосування цього законодавства всіма державними органами і посадовими особами на практиці [93, с. 39]. Контроль за виконанням цих зобов'язань державами-учасниками і здійснюється Комітетом ООН з прав людини.

Оскільки рішення та акти, що приймаються Комітетом ООН з прав людини та іншими договірними органами у сфері захисту прав людини, не мають юридично обов'язкового характеру, важливим є питання ефективності виконання державами-учасниками відповідних рішень. Як вказує М. Ю. Гремза, статистика свідчить, що лише в двадцяти-тридцяти відсотках на запити Спеціального доповідача Комітету ООН з прав людини держави-учасниці надали задовільні відповіді щодо реалізації ними рішень Комітету [29, с. 136].

Дослідники визначають цілу низку факторів, від яких залежить виконання державами-учасниками таких рішень. На думку Е. Бьорнса, ними є такі аспекти: 1) чи вважає держава себе формально зобов'язаною виконувати рішення договірного органу; 2) чи вважає держава, що розгляд скарги було проведено справедливо та неупереджено на підставі всіх доступних доказів; 3) чи є рішення комітету переконливо обґрунтованим; 4) чи містить рішення чітку вказівку на природу порушення прав людини і кроки, необхідні для

усунення порушення; 5) чи сприяє внутрішня політична ситуація виконанню рішення; 6) від державного та суспільного сприйняття статусу, ролі, компетенції та легітимності договірному органу та його рішень; 7) від наявності механізму контролю за виконанням рішень; 8) від сприйняття державою себе як відповідального суб'єкта міжнародних відносин [151, pp. 151-152].

Слід особливо наголосити, що у взаємовідносинах із державами, зокрема щодо виконання рішень та контролю за виконанням, Комітет ООН з прав людини намагається не позиціонувати себе як владний чи репресивний орган. Аналогічний підхід характерний і для всіх інших договірних органів із захисту прав людини системи ООН. Як відзначає М. Ю. Гремза, «при розгляді комітетами доповідей держав, докладаються всі зусилля для розвитку конструктивного діалогу між державами-учасницями та членами комітетів» [29, с. 75]. Зокрема, це виявляється в тому, що при розгляді доповідей члени Комітету акцентують, рівною мірою, як на мінусах, так і на плюсах доповіді, ніколи не робиться офіційних заяв про порушення тією чи іншою державою положень відповідного договору, не чиниться сильний тиск на держави з метою зміни їх політики та законодавства [29, с. 75].

Позиція щодо невтручання Комітету ООН з прав людини у внутрішні справи держав-учасниць наклала свій відбиток і на практичні аспекти діяльності цього органу. Зокрема, М. Ю. Гремза наголошує, що на початковому етапі свого функціонування Комітет ООН із прав людини та інші договірні органи у цій сфері черпали відомості щодо стану дотримання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань винятково з урядових джерел, оскільки побоювалися звинувачень на свою адресу у втручанні у внутрішні справи держав [29, с. 114].

Аналогічний підхід можна простежити і у взаємозв'язках між Комітетом ООН з прав людини та національними судами, чи, якщо точніше, у відсутності таких взаємозв'язків. Як вказує Г. Дж. Стейнер, «Пакт і Протокол не створюють жодного органічного зв'язку між державною та міждержавною системою» [213, р. 28]. На практиці це означає, що Комітет не повинен розглядатися як установа, що доповнює внутрішньодержавну систему

правосуддя чи виступає апеляційною інстанцією до національних судових органів, оскільки це теж може трактуватися як втручання у внутрішні справи держави.

Отже, можна констатувати, що в основі взаємовідносин між Комітетом ООН з прав людини та державами лежить принцип невтручання у внутрішні справи держав. Він є запорукою ефективної співпраці між цими суб'єктами та гарантує подальший розвиток системи міжнародного захисту прав людини. Інакше держави могли б відмовитися від співпраці із Комітетом, мотивуючи це необхідністю захисту власного суверенітету від обмежень.

Взаємовідносини із внутрішньоорганізаційним механізмом ООН. Організація Об'єднаних Націй на сучасному етапі є основним елементом міжнародного механізму забезпечення співробітництва держав. Діяльність ООН охоплює практично всі сфери міжнародного життя, в яких вона послідовно займає активну позицію. Одним із пріоритетних напрямів функціонування ООН упродовж усієї історії її існування був і залишається захист прав та свобод людини.

Реалізація контролю за дотриманням прав людини та забезпеченням їх захисту в рамках ООН покладена на її внутрішньоорганізаційний механізм. О. О. Шибаєва, яка зробила великий внесок у розвиток науки права міжнародних організацій, визначала внутрішньоорганізаційний механізм міжнародних організацій як «систему різноманітних органів, створених відповідно до установчих та інших актів міжнародних організацій, що перебувають у постійній взаємодії на основі принципів та норм міжнародного права» [135, с. 40].

У цьому визначенні міститься важлива вказівка на те, що до цього механізму можуть входити органи, створені на підставі міжнародних договорів, а не лише на основі установчих актів міжнародних організацій.

Такі органи входять і до внутрішньоорганізаційного механізму ООН. Зокрема, С. Джозеф та Й. Кіріакакіс відзначають: «До інституційного механізму ООН у сфері прав людини належать як «статутні», так і «договірні»

органи [202, р. 5]. Ці органи виконують функції із моніторингу виконання зобов'язань державами-учасниками цих міжнародних договорів.

Особливе місце серед них посідає Комітет ООН з прав людини, який одночасно функціонує як елемент універсальної системи захисту прав людини. У рамках цієї системи він тісно взаємодіє з іншими органами та організаціями в сфері прав людини, передовсім з тими, що входять до внутрішньоорганізаційного механізму ООН. У радянській науці міжнародного права Комітет ООН з прав людини інколи взагалі розглядали як «допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН» [116, с. 123], однак це твердження, як буде доведено нижче, є щонайменше поспішним.

Водночас висловлюються і протилежні думки щодо взаємодії Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері з внутрішньоорганізаційним механізмом ООН. Наприклад, Е. Клепхем веде мову про «блискучу ізоляцію» договірних органів від решти системи ООН [154, р. 175]. На нашу думку, і ця теза може бути спростована.

Основні принципи та напрями взаємодії Комітету ООН з прав людини з інституційним механізмом Організації Об'єднаних Націй визначені у Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У частині IV цього міжнародно-правового акта передбачалося створення Комітету, а також визначалися основні напрями і характер його діяльності та функціонування [84].

Окремі аспекти цього питання розкривають інші документи, які є юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини, зокрема у Протокол I та Протокол II до МПГПП. Крім того, важливими є відповідні положення Правил процедури Комітету, які містять положення стосовно порядку взаємодії цього органу як із державами-учасниками МПГПП, так і з іншими інституціями системи ООН [207].

Аналіз положень цих міжнародно-правових актів дає можливість виділити чотири основні напрями взаємодії Комітету із інституційним механізмом ООН, а саме:

1. Співпраця, пов'язана із реалізацією функцій Комітету у сфері захисту прав людини;
2. Моніторинг діяльності Комітету;
3. Організаційні питання функціонування Комітету;
4. Матеріально-технічне забезпечення функціонування Комітету.

Розглянемо більш детально кожен із цих напрямів взаємодії.

Безумовно, найважливішим напрямом взаємодії між Комітетом ООН з прав людини і органами та організаціями, що входять до інституційного механізму ООН, є *співпраця, пов'язана із реалізацією функцій Комітету у сфері захисту прав людини*. Ця діяльність є профільною для Комітету і практично всі елементи інституційного механізму ООН виконують ті чи інші функції у цій сфері [41, с. 219].

Основи цієї взаємодії закладено в Пакті 1966 р. Зокрема, ст. 40 цього міжнародно-правового акта передбачає, що держави-учасниці надсилають свої доповіді Генеральному секретареві ООН, а вже він передає їх на розгляд Комітетові. Генеральний секретар може провести консультації із Комітетом, за підсумками яких він може надіслати окремим спеціалізованим установам ООН примірники тих частин доповідей, які стосуються їх компетенції [84]. За результатами вивчення доповідей держав-учасниць Комітет має право передати окремі їх примірники разом із власними зауваженнями до них в ЕКОСОР [84].

Дослідники правового статусу Комітету ООН з прав людини також визначають випадки, коли відбувалася співпраця в робочому порядку між Комітетом та окремими технічними органами і персоналом Організації Об'єднаних Націй. Так, Н. Ю. Фаяд наводить приклад звернення Комітету до юридичного радника Генерального секретаря ООН щодо консультації з приводу тлумачення окремих положень МПГПП [126, с. 87].

Слід також наголосити, що навіть за відсутності безпосередньої співпраці Комітету із органами ООН, взаємодія між ними існує, зокрема, у формі обопільного врахування результатів їх діяльності. Так, Комітет використовує доповіді органів ООН у сфері прав людини, зроблені ними висновки,

аргументацію доповідей ООН з конкретних питань прав людини чи стосовно становища в тих чи інших державах [126, с. 91].

Окрім взаємодії щодо реалізації функцій Комітету у сфері захисту прав людини із Генеральним секретарем ООН та ЕКОСОР, важливим аспектом є також взаємодія Комітету зі спеціалізованими установами та організаціями системи Організації Об'єднаних Націй. Слід наголосити, що таке співробітництво має провідне значення для розвитку системи забезпечення та захисту прав людини в тих сферах, які відносять до компетенції спеціалізованих установ та організацій.

Наміри започаткування такого співробітництва висловлювалися як Комітетом ООН з прав людини, так і спеціалізованими інституціями, які входять до системи Організації Об'єднаних Націй. Також Міжнародна організація праці та ЮНЕСКО свого часу зробили заяви щодо корисності співробітництва із Комітетом, зокрема щодо обміну інформацією, а також в інших сферах, де їх діяльність може виявитися суміжною з діяльністю Комітету [88, с. 70]. Далі Комітет брав до уваги інформацію, надану цими установами в ході розгляду доповідей держав-учасниць МПГПП [126, с. 91].

Норми, що більш детально регламентують таке співробітництво, містяться у Правилах процедури Комітету. Зокрема, п. 1 правила 67 за змістом аналогічний положенню п. 3 ст. 40 МПГПП щодо можливості передачі Генеральним секретарем ООН окремих частин доповідей у спеціалізовані установи ООН [207]. Згідно з п. 2 правила 67, Комітет може звернутися до спеціалізованих установ, які отримали від Генерального секретаря ООН такі матеріали, з пропозицією висловити власні зауваження до них, в строки, визначені самим Комітетом [207].

Крім того, як форму взаємодії Комітету із інституційним механізмом ООН можна виділити участь Комітету у проведенні заходів та програм, присвячених захисту права людини, які організовуються Організацією Об'єднаних Націй та її органами. Прикладом цього може слугувати участь Комітету у Програмі Десятиліття дій щодо боротьби проти расизму та расової дискримінації, що проходила у 1970–1990-х рр., яка полягала в участі

представників Комітету в семінарах, присвячених цій тематиці, спільних нарадах та обміні інформацією із відповідними інституціями системи ООН тощо [199, pp. 4-5].

Взаємодія з приводу *моніторингу діяльності Комітету ООН з прав людини* полягає, передовсім, у *звітуванні* Комітету перед Організацією Об'єднаних Націй. Таку необхідність було передбачено ст. 45 МПГПП, в якій встановлено: «Комітет подає Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй через Економічну і Соціальну Раду щорічну доповідь про свою роботу» [84]. Згодом ці доповіді вивчаються в рамках Третього Комітету ООН, а за результатами їх розгляду можуть бути висловлені відповідні зауваження [88, с. 71].

Ця форма взаємодії є особливо важливою. Такий своєрідний «аудит» діяльності Комітету дозволяє визначити сильні та слабкі сторони його функціонування, простежити основні тенденції його роботи, а також окреслити шляхи розвитку його діяльності у сфері захисту прав людини. На нашу думку, слід наголосити, що метою такого звітування є не стільки контроль за діяльністю Комітету, як аналіз цієї діяльності для врахування її позитивних та негативних аспектів.

Сам Комітет неодноразово наголошував на важливості підготовки та надання ним таких доповідей і реакції на них Організації Об'єднаних Націй. Так, у ході своєї 15-ї сесії Комітет наголосив: «Комітету необхідно знати про відношення співдружності націй до його діяльності і присвячувати певний час розгляду коротких звітів щодо дебатів з приводу його доповіді в Генеральній Асамблеї та виявляти взаємний інтерес шляхом висловлення власної думки щодо цих дебатів» [88, с. 71]. Відповідно Комітет прийняв рішення включати до порядку денного однієї зі своїх щорічних сесій такий пункт: «Заходи, вжиті Генеральною Асамблеєю щодо щорічної доповіді, наданої Комітетом згідно з ст. 45 Пакту» [88, с. 71].

До *організаційних питань* взаємодії, передовсім, належить організація виборів членів Комітету. Так, згідно зі ст. 30 і ст. 34 МПГПП організація виборів і довиборів персонального складу Комітету покладається на

Генерального секретаря ООН [84]. За чотири місяці до чергових виборів персонального складу Комітету він звертається з письмовим запрошенням до держав-учасниць МПГПП щодо подання упродовж трьох місяців кандидатур членів Комітету, а за місяць до виборів подає державам-учасницям готовий список кандидатур і оголошує про скликання засідання держав-учасниць для обрання членів Комітету [84].

Іншим аспектом взаємодії в цій сфері є кадрове забезпечення функціонування Комітету технічним та обслуговуючим персоналом. Згідно зі ст. 36 МПГПП, Генеральний секретар ООН надає Комітету необхідний персонал для ефективного виконання ним своїх повноважень [84].

Матеріально-технічне забезпечення функціонування Комітету так само тісно пов'язане із Організацією Об'єднаних Націй. Наприклад, ст. 30, ст. 34 та ст. 37 МПГПП встановлюють, що засідання Комітету відбуваються в центральних установах ООН. Пункт 3 ст. 37 деталізує це положення, встановлюючи: «Комітет зазвичай збирається в центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Женеві» [84].

Фінансове забезпечення діяльності Комітету здійснюється із бюджету ООН. У ст. 36 МПГПП передбачено, що Генеральний секретар ООН надає необхідні матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету [84]. Своєю чергою, положення ст. 35 встановлює: «Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй у порядку і на умовах, встановлюваних Генеральною Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету» [84].

Таке вирішення питань фінансового забезпечення діяльності Комітету ООН з прав людини дещо вирізняє його з-поміж інших договірних органів системи ООН. Наприклад, члени Комітету з ліквідації расової дискримінації отримують винагороду за рахунок коштів держав-учасниць Міжнародної Конвенції щодо ліквідації всіх форм расової дискримінації 1965 р., договірним органом якої він є [84].

Отже, можна констатувати, що між Комітетом ООН з прав людини та інституційним механізмом Організації Об'єднаних Націй існує тісна і постійна взаємодія. Проте у цьому контексті може виникнути логічне запитання: наскільки така взаємодія впливає на незалежність Комітету в своїй діяльності і чи не порушує вона її? Вище це питання уже порушувалося при дослідженні регулярного звітування Комітету перед Генеральною Асамблеєю ООН.

Важаємо за необхідне ще раз наголосити на головній меті такої взаємодії: підвищення ефективності та розвиток механізму захисту прав та свобод людини як у рамках Комітету ООН з прав людини, так і на універсальному рівні. Він не спрямований на контроль діяльності Комітету, протидію їй чи створення труднощів у його функціонуванні, а на розвиток співробітництва з прав людини в рамках ООН, аналіз та покращення ефективності діяльності Комітету (при звітуванні Комітету перед Генеральною Асамблеєю) та на оптимальне задоволення об'єктивних потреб функціонування Комітету (йдеться про організаційне та матеріально-технічне забезпечення його роботи).

Жодне обмеження незалежності чи втручання в роботу Комітету є недопустимими. Це підтверджує і практика його діяльності, в ході якої Комітет неодноразово гостро реагував на спроби втручання в свою роботу. Наприклад, коли розглядалося питання формування порядку денного 7-ї сесії Комітету у 1979 р., директор Центру прав людини ООН запропонував включити до порядку денного низку питань, які не були заздалегідь погоджені із Головою Комітету. Ця пропозиція була безапеляційно відхилена, оскільки вона порушувала встановлений порядок складання порядку денного Комітету [88, с. 71].

На тому, що наявність взаємозв'язків між Комітетом ООН з прав людини та іншими органами Організації Об'єднаних Націй не впливає на незалежність цього органу, наголошують і в науці міжнародного права. Зокрема, І. В. Ніколайко вказує, що Комітет ООН з прав людини є автономним органом держав-учасниць МПГПП і ні в положеннях цього документа, ні в похідних документах (наприклад, Правилах процедури Комітету) немає жодних вказівок

на залежність контрольної діяльності цих органів від рішень інституційних органів ООН [88, с. 69].

Це стосується й усіх інших договірних органів із прав людини. Так, А. Х. Абашидзе зауважує: «У багатьох важливих питаннях комітети (договірні органи із захисту прав людини – А.З.) незалежні від системи ООН, хоча й одержують підтримку з боку Секретаріату ООН і представляють доповіді її головним органам, передовсім ГА ООН» [1, с. 375].

Натомість більш доцільно вести мову про існування інших проблем, які виникають у ході взаємодії Комітету ООН з прав людини та інституційного механізму Організації Об'єднаних Націй і шляхи та способи їх вирішення. Однією із таких є дублювання функцій: дуже часто ті функції, які виконує Комітет, також виконують інші органи, що складають механізм захисту прав людини у рамках ООН.

Науковці, що досліджують діяльність Комітету ООН з прав людини, вважають це однією із головних проблем діяльності цього органу. Зокрема, Н. Ю. Фаяд зазначає, що Комітет розглядає питання протидії дискримінації і рівності перед законом, яких у своїй діяльності, торкаються практично всі інші конвенційні органи. На його думку, такий паралелізм можна знайти і в роботі Комітету та органів з прав людини, які функціонують у рамках ООН [126, с. 139].

Така ситуація, з одного боку, сприяє створенню більш широкого спектру можливостей для захисту прав людини на універсальному рівні, а, з іншого, розпорошує ресурси, які могли б бути більш ефективно використані з цією метою. Розв'язання цієї проблеми полягає у вдосконаленні координації системи захисту прав людини в рамках Організації Об'єднаних Націй.

Водночас у науці міжнародного права існують і протилежні точки зору вчених, які заперечують наявність міцних взаємозв'язків як між ООН та Комітетом ООН з прав людини, так і між договірними органами у цій сфері загалом. Наприклад, І. Л. Литвиненко виділяє дві підстави, які, на його думку, не дають можливості визначати ці органи саме як «універсальну систему захисту прав людини», яка функціонує в рамках ООН: 1) на противагу ООН,

договірні органи наділені ширшим колом повноважень; 2) коло держав-учасниць окремих універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини є вужчим, ніж коло держав-учасниць ООН [69, с. 274].

На нашу думку, з дослідником не можна погодитися, передовсім тому, що мова не йде про функціонування системи саме в рамках ООН, а про те, що вона створена в рамках ініціатив, що висувалися в ході міжнародного співробітництва цієї організації й те, що вони тісно взаємодіють із ООН та її органами. По-друге, – сумнівною є теза про «ширші повноваження» договірних органів. Насправді вони наділені відмінними функціями, проте було б поспішно трактувати їх як «ширші». І, по-третє, різний суб'єктний склад ООН та сторін універсальних міжнародних договорів у цій сфері не є підставою для жодного більш-менш вагомого висновку з цього приводу.

Отже, як бачимо, взаємовідносини Комітету ООН з прав людини із внутрішньоорганізаційним механізмом ООН є тісними та обґрунтованими як історично, так і юридично. Водночас їх аналіз не дає підстав стверджувати, що Комітет є складовою цього механізму. Він є самостійним міжнародним органом, а його співпраця із ООН та її органами дає змогу підвищити ефективність зусиль, яких він докладає у сфері захисту прав людини на міжнародному рівні.

Взаємовідносини із неурядовими організаціями. Незважаючи на те, що міжнародні неурядові організації не є офіційно визнаними суб'єктами міжнародного права, на сучасному етапі прогресивного розвитку міжнародного права та міжнародних відносин вони все активніше залучаються до міжнародного співробітництва. Як слушно зауважує У. В. Ільницька, однією із тенденцій розвитку сучасного світу є те, що «зростає вплив недержавних (неурядових) інститутів, які ефективно функціонують як самостійні та дієві суб'єкти міжнародних відносин» [48, с. 84].

Однією із сфер міжнародно-правових відносин, де діяльність міжнародних неурядових організацій особливо активна, безумовно, є міжнародне співробітництво у сфері захисту прав та основних свобод людини. Своєю чергою, серед головних форм діяльності неурядових організацій у цій

сфері чільне місце посідає їх співпраця із міжнародними органами із захисту прав людини, зокрема договірними органами системи ООН. Як відзначає М. Ю. Гремза, «Співпраця договірних органів з неурядовими міжнародними та національними організаціями істотно збагатила як механізм контролю за дотриманням міжнародних договорів з прав людини, так і правозахисну діяльність загалом» [29, с. 114].

Як показує ретроспективний аналіз співробітництва Комітету ООН з прав людини із неурядовими організаціями, тривалий час офіційні органи значення цього співробітництва нехтували, а його доцільність ставили під сумнів. Зокрема, результати діяльності неурядових організацій та зібрану ними інформацію не брали до уваги при вивченні стану дотримання державами-учасницями своїх зобов'язань.

Проте, на думку М. Ю. Гремзи, згодом було усвідомлено, що інформація, яка подається в доповідях держав-учасниць, є неповною чи навіть не відображає реального стану справ. У зв'язку з цим підхід Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері до цього питання змінився: «Досвід останніх років показує, що договірні органи значною мірою опираються на інформацію, що надається неурядовими, зокрема міжнародними, організаціями» [29, с. 115].

У документах, які є юридичними підставами діяльності Комітету ООН з прав людини, не закріплені засади та механізми співпраці між Комітетом та міжнародними неурядовими організаціями. Аналогічною є ситуація й з іншими універсальними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, згідно з якими створені відповідні договірні органи. Єдиним винятком є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., у ст. 22 якої встановлено: «Держави-учасниці сприяють у випадках, коли вони вважають це за необхідне, будь-яким зусиллям Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних міжурядових або неурядових організацій, що співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй, щодо захисту... дитини» [56]. Відповідні положення також зафіксовані у правилах процедури Комітету ООН з прав дитини.

Усі інші договірні органи, зокрема й Комітет ООН з прав людини, самостійно формують засади співробітництва із неурядовими організаціями. Однак потреба у створенні відповідних юридичних підстав для такого співробітництва є очевидною. М. Ю. Гремза обґрунтовано зауважує: «для прямої, а не опосередкованої участі неурядових організацій у розгляді доповідей держав потрібна зміна і доповнення чинних конвенцій» [29, с. 116]. Вважаємо, що з цією метою доцільно внести зміни в Правила процедури Комітету ООН з прав людини, оскільки внесення змін в МПГПП чи прийняття нового Факультативного протоколу до нього є надто громіздким та малоймовірним процесом.

Водночас, як вказує М. Ю. Гремза, «інші договірні органи також рухаються в напрямкові більш тісної співпраці з неурядовими організаціями», однак відзначає, що взаємодія Комітету ООН з прав людини із неурядовими організаціями «недостатньо розвинута», а потенціал взаємодії комітетів з неурядовими організаціями далеко не вичерпаний [29, с. 115-116]. Крім того, вчений виділяє недостатню співпрацю із неурядовими організаціями як один із недоліків процедури розгляду доповідей держав-учасниць [29, с. 120]. Як слушно вказує Л. Тейтас-Бергман, «участь неурядових організацій у процедурі підготовки і розгляду доповідей могла б ліквідувати або, принаймні, пом'якшити деякі недоліки системи договірних органів» [217, р. 50].

Однак слід наголосити, що інформація, яка надається неурядовими організаціями, не може апріорі розглядатися як істинна і об'єктивна. Дуже часто в ній можуть міститися перекручення фактів та викривлення реальної ситуації або ж не розкриваються всі необхідні аспекти. Зокрема, М. Ю. Гремза відзначав, що міжнародні неурядові організації «регулярно надають комітетам інформацію тільки з вузького кола тем, охоплених договорами з прав людини» [29, с. 117]. Це усвідомлюють і експерти, які зазначають: для того, щоб інформація, яка надається неурядовими організаціями, була більш вагомою, вона повинна бути, передовсім, достовірною [215, р. 337].

Крім надання Комітетові ООН з прав людини інформації щодо стану дотримання прав та свобод людини як у світі загалом, так і в конкретних

держав зокрема, вони сприяють виконанню Комітетом своїх функцій у інший спосіб. Серед такого сприяння особливо важливою є просвітницька діяльність таких організацій. Наприклад, після ратифікації Протоколу I до МПГПП, неурядові організації в деяких країнах провели семінари для державних службовців і юристів для ознайомлення їх зі змістом цього документа та процедурами, передбаченими його положеннями [29, с. 129].

Крім того, варте окремої уваги співробітництво Комітету ООН з прав людини з національними неурядовими органами. У науці міжнародного права високо оцінюють той вплив, який може мати їх діяльність на підвищення рівня доповідей держав-учасниць та ефективності цієї процедури загалом. Як зазначає М. Ю. Гремза, «національні неурядові організації можуть впливати на цю процедуру шляхом впливу на свої уряди з метою виконання останніми зобов'язань щодо подання доповідей» [29, с. 117].

Співробітництво між міжнародними та національними неурядовими організаціями можливе у різних формах, що відкриває перед ними низку нових можливостей і сприяє зростанню ролі організацій т.зв. «третього сектора» у сфері захисту прав людини. Як вказує М. Ю. Гремза, «міжнародні неурядові організації в разі необхідності сприяють національним неурядовим організаціям у встановленні зв'язків останніх з договірними органами» [29, с. 117].

Однак на сучасному етапі взаємодія між різними видами неурядових організацій не завжди є ефективною: «нині спостерігається брак інформації від національних неурядових організацій, що призводить до надмірного впливу деяких міжнародних неурядових організацій» [29, с. 117].

Зрозуміло, що взаємовідносини Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у цій сфері не вичерпуються лише названими суб'єктами міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини. Наприклад, Т. Л. Сироїд зазначає, що одним із напрямів подальших наукових розвідок у сфері правового статусу міжнародних контрольних органів з прав людини можуть бути їх співпраця із суб'єктами внутрішньодержавного захисту прав людини [115, с. 234].

Отже, можна дійти висновку, що в ході свого функціонування Комітет ООН взаємодіє з великою кількістю інших суб'єктів міжнародного співробітництва щодо прав людини. Зокрема, серед основних таких суб'єктів можна назвати держави-учасниці МПГПП, Організацію Об'єднаних Націй та її структурні підрозділи, інші договірні органи у сфері захисту прав людини та неурядові організації (міжнародні та національні). Особлива увага надається співпраці із іншими договірними органами ООН в сфері захисту прав людини. Таке коло суб'єктів зумовлене широким профілем діяльності Комітету та, ймовірно, надалі цей перелік буде розширюватися.

3.2. Взаємовідносин Комітету ООН з прав людини із іншими договірними органами з прав людини системи ООН

Як уже зазначалося, Комітет ООН з прав людини не є єдиним договірним органом із захисту прав людини системи Організації Об'єднаних Націй. Загалом нині існує дев'ять таких органів, створених у рамках універсальних міжнародних договорів. Предметна сфера їх відання часто перетинається, тому об'єктивною реальністю є існування тісних міжінституційних взаємовідносин між цими органами.

Органами із захисту прав людини, створеними на основі універсальних міжнародних договорів, які функціонують у рамках ООН, є: Комітет ООН з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з прав дитини, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти тортур, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет із захисту прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей, Комітет з прав інвалідів та Комітет з насильницьких зникнень.

Інколи окремі вчені, наприклад, А. Х. Абашидзе, зараховують до цього переліку і десятий орган – Підкомітет проти катувань [1, с. 194]. Цей орган було створено на підставі ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції проти

катувань від 18 грудня 2002 р. [124, с. 20]. Попри те, що цей орган і справді наділений особливими повноваженнями та виділяється з-поміж інших договірних органів у сфері захисту прав людини, виникають певні сумніви в доцільності його відокремлення від інституційного механізму Конвенції проти катувань, зважаючи також і на те, що й в самому Факультативному протоколі до Конвенції проти катувань вказується на його взаємозв'язок з Комітетом проти катувань. У будь-якому випадку, встановлення юридичної природи Підкомітету не є предметом нашого дослідження, однак ми не схильні розглядати його як самостійний договірний орган у сфері захисту прав людини.

На сучасному етапі розвитку міжнародних інституційних механізмів у сфері захисту прав людини однозначно можна стверджувати, що договірні органи з прав людини, які створені на підставі універсальних міжнародних договорів, розроблених у рамках ООН, утворюють певну *систему*. На це вказують як в юридичній науці (А. Х. Абашидзе, М. М. Антонович, М. Ю. Гремза, С. Еген та ін.) [1, с. 193-352; 11; 29, с. 60-62; 69, с. 274; 164], так і в практиці міжнародного співробітництва із захисту прав людини. Наприклад, Генеральний секретар ООН у своїй доповіді «За умов більшої свободи: до розвитку, безпеки і прав людини для всіх» 2005 р. у частині, присвяченій правам людини, теж вів мову про «систему договірних органів», наголошуючи при цьому, що вона «залишається маловідомою» [188].

Формування такої системи розглядається як логічне продовження процесу створення універсальних міжнародних механізмів із захисту прав людини. На думку М. Ю. Гремзи, «формування єдиної системи комітетів стало однією з цілей проведених заходів з реформування діяльності договірних органів» [29, с. 62]. Одним із потенційних напрямів такого формування може стати посилення співпраці та координації між договірними органами у сфері захисту прав людини. Як вказує В. Ф. Кавун, «важливою умовою ефективності функціонування універсальних та регіональних механізмів міжнародного контролю у сфері прав людини є координація їхньої діяльності» [49, с. 14]. Саме оптимізація цієї координації, вочевидь, і стане головним підсумком розвитку системи договірних органів з прав людини у майбутньому.

Дослідники інституційних механізмів захисту прав людини по-різному підходять до питання про системність договірних органів із захисту прав людини. Так, російський вчений М. Ю. Гремза вважає: «...договірні органи не тільки є формально незалежними один від одного, але і виступають як елементи системи органів, яка формується» [29, с. 60]. Також він виділяє низку обставин, які зумовили інтеграцію договірних органів із захисту прав людини. Такими, на думку вченого, є:

- функціональна схожість: ці органи виконують практично ті самі завдання в рамках міжнародних договорів, які стали підставою їх створення;
- збіг компетенцій цих органів в частині предметної сфери їх діяльності: дуже часто напрями їх роботи перетинаються, що породжує необхідність координації цими органами власної діяльності;
- існування тісної співпраці між цими органами в різних формах (детальніше про це – нижче – А.3.);
- універсальні міжнародні договори із захисту прав людини, які є юридичною підставою для створення та функціонування цих органів, так само є взаємопов'язаними і являють собою систему;
- однаковий характер проблем, які виникають у процесі діяльності договірних органів із захисту прав людини [29, с. 60-61].

Зі свого боку, І. Л. Литвиненко веде мову про «конвенційну систему захисту прав людини», метою якої є контроль за виконанням державами взятих на себе зобов'язань [69, с. 274].

Як уявляється, про «системний» характер договірних органів ООН в сфері захисту прав людини слід говорити зі значними застереженнями. В. Г. Буткевич, об'єднуючи Комітет ООН з прав людини, інші договірні органи ООН у цій сфері з рештою міжнародних судових та квазі-судових установ у сфері захисту прав людини у єдину видову категорію «органи по вирішенню питань прав людини», слушно зазначає: «Кожна із вказаних судових установ діяла чи діє автономно, незалежно від іншого суду, а тому у виконанні їх судових рішень існує багато особливостей, як і спільних характеристик як судових органів» [16, с. 35].

На нашу думку, головними аргументами на користь того, щоб розглядати договірні органи із захисту прав людини саме як систему, є: їх нерозривний взаємозв'язок із Організацією Об'єднаних Націй; спільність завдань, які постають перед цими органами, та функцій, які вони виконують; наявність інституційних взаємозв'язків між ними. Переконливим аргументом є й те, що в тих універсальних міжнародних договорах, які були укладені нещодавно, містяться норми про співпрацю між цими органами. Такими є положення п. b) ст. 38 Конвенції про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. [58] та ст. 28 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. [80].

Водночас вважаємо за необхідне наголосити на тому, що термін *система* щодо договірних органів з прав людини повинен використовуватися у вузькому розумінні, передовсім для позначення внутрішніх особливостей їх діяльності та співробітництва, а не в значенні їх структурної єдності та функціональної взаємозалежності. На сучасному етапі немає жодних підстав для того, щоб вести мову про існування певної ієрархії цих органів чи про те, що в процесі міжнародно-правового співробітництва вони виступають як єдине ціле. У будь-якому разі вони продовжують залишатися незалежними міжнародними органами, компетенція яких у сферах, передбачених відповідними міжнародними договорами, є виключною.

Це підтверджують і відмінності, які існують між різними договірними органами у сфері захисту прав людини. Вони пов'язані, найперше, з тим, що розробка універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини відбувалася незалежно один від одного і положення, що стосуються функціонування договірних механізмів на їх підставі, не уніфікувалися. Саме тому виявляються окремі розбіжності в межах їх компетенції, процедури, порядку формування персонального складу тощо.

Однак у майбутньому із розвитком інституційної співпраці між цими органами та їх функціонування саме як повноцінної системи, ймовірно, з'являться і певні форми їх структурної єдності або ж відбудеться уніфікація

організаційно-правових засад їх діяльності. Нині ж процес формування системи договірних органів ООН із захисту прав людини не є завершеним.

Як вказує М. Ю. Гремза, «...формування системи договірних органів не можна вважати завершеним, оскільки дотепер відсутня єдність чи, щонайменше, узгодженість підходів комітетів до основних питань діяльності» [29, с. 61]. У вищезгаданій доповіді Генерального секретаря ООН 2005 р. наголошувалося на необхідності «...розробити і виконувати узгоджені інструкції щодо подання доповідей в усі договірні органи з тим, щоб ці органи могли функціонувати як *єдина система*» [188].

Крім того, слід відзначити, що процес формування системи договірних органів із захисту прав людини сьогодні перебуває в активній фазі. Лише упродовж останнього десятиліття з'явилися два нові договірні органи в рамках універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини: Комітет з прав інвалідів, який працює із 2008 р., та Комітет із примусових зникнень, який розпочав свою діяльність у 2011 р. У майбутньому можуть бути утворені й інші договірні органи у рамках відповідних міжнародно-правових актів, які можуть внести свої особливості в функціонування системи договірних органів.

Логічним питанням, яке постає в контексті дослідження, є те, чи можна вважати Комітет ООН з прав людини головним елементом системи договірних органів із захисту прав людини? Ані Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., ані інші універсальні міжнародні договори, які стали підставою для створення, не містять жодних вказівок на це. Єдиним винятком є положення п. 2 ст. 38 Конвенції про права інвалідів від 13 грудня 2006 р., згідно з яким «Комітет консультується з іншими договірними комітетами, установами на підставі відповідних договорів про права людини, зокрема з Комітетом з прав людини...» [58]. Як бачимо, тут Комітет виділено з-поміж інших договірних органів. Водночас навряд чи це може бути вагомим аргументом на користь його провідної ролі серед інших договірних органів із захисту прав людини.

Якщо говорити про організаційно-правові засади співробітництва договірних органів із прав людини, то слід зазначити, що в положеннях деяких

міжнародних договорів із захисту прав людини закріплені певні засади такого співробітництва. Наприклад, у п. b) ст. 38 Конвенції про права інвалідів від 13 грудня 2006 р. зазначається, що Комітет з прав інвалідів «...консультується, коли це є доречним, з іншими відповідними органами, заснованими на підставі міжнародних договорів з прав людини» [58]. Аналогічні положення містяться у ст. 28 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. стосовно Комітету з насильницьких зникнень [80].

Метою такого співробітництва, згідно з Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, є: «...забезпечення погодженості... відповідних зауважень і рекомендацій», які видаються цими органами [80]. Ширший перелік міститься у Конвенції про права інвалідів, де завданнями співробітництва зазначено також забезпечення узгодженості їхніх відповідних керівних принципів подання доповідей, а також пропозицій і загальних рекомендацій, що ними вносяться, та уникнення дублювання та паралелізму під час здійснення ними своїх функцій [58].

Як бачимо, ці положення мають метою забезпечення практичних аспектів взаємодії між договірними органами із захисту прав людини. Вони є результатом врахування практики їх функціонування та свідченням прогресивного розвитку міжнародного інституційного співробітництва у цій сфері. Очевидно, що наявність цих положень лише в окремих універсальних міжнародних договорах не здатна розв'язати усіх тих проблем, які виникають у взаємовідносинах між ними.

Дослідники правового статусу договірних органів ООН у сфері захисту прав людини виділяють дві основні форми співробітництва між цими інституціями, які склалися у практиці їх функціонування, а саме: наради за участю голів договірних органів та міжкомітетські наради [29, с. 59]. Наради голів договірних органів в сфері захисту прав людини беруть свій початок із 1984 р., а з 1995 р. вони стали щорічними. Своєю чергою, міжкомітетські наради почали проводити з 2002 р., і в них, окрім голів, також беруть участь і по два експерти від відповідних органів [29, с. 59].

У науці міжнародного права підкреслюють, що у зв'язку із тим, що такі наради не передбачені відповідними міжнародними договорами, то, відповідно, вони не можуть мати жодних юридично обов'язкових наслідків. Як слушно зазначає М. Ю. Гремза, «ці наради носять виключно консультативний характер. Вони покликані виробляти рекомендації, які згодом повинні розглядатися комітетами в повному складі» [29, с. 60]. І вже після прийняття відповідних рішень самими договірними органами їх рішення можуть бути імплементовані в їх практику діяльності. Тому вважаємо за доцільне вироблення єдиного документа, в якому були б закріплені основні засади співробітництва між цими органами.

На нашу думку, такими засадами, могли б виступати:

- закріплення принципів розподілу предметної юрисдикції між цими органами;
- вироблення єдиних критеріїв прийнятності звернень до органів;
- створення постійно чи тимчасово діючого консультативного органу координації між органами;
- правила та порядок спільної роботи із уніфікації практики та вироблення спільних рекомендацій органів;
- порядок розв'язання організаційних, технічних, фінансових та інших питань, які виникають в ході діяльності органів.

3.3. Співробітництво України з Комітетом ООН з прав людини

Співробітництво у сфері захисту прав людини є чи не найактивнішою сферою міжнародно-правових відносин. Воно відбувається як між міжнародними органами та організаціями, так і між окремими державами. Проте чи не найпліднішим є співробітництво між міжнародними інституціями в сфері захисту прав людини та окремими державами. Воно дозволяє перейняти досвід, накопичений на обох рівнях, більш чітко виявити існуючі проблеми та підвищити ефективність захисту прав людини як на макро-, так і на мікрорівні.

На інтенсифікації такої співпраці наголошується повсякчас: «В останні десятиріччя міжнародне право в області прав людини справляє все більший вплив на внутрішньодержавні правові системи в усьому світі» [93, с. 1]. Важливу роль такому співробітництву відводить і Комітет ООН з прав людини. Вище були розглянуті загальні засади співробітництва Комітету із окремими державами, а зараз варто зосередитися на особливостях співробітництва України із цим органом.

Україна (та її попередниця – Українська Радянська Соціалістична Республіка) завжди брала активну участь у міжнародному співробітництві із захисту прав людини. Внесок представників нашої держави завжди отримував визнання та високу оцінку з боку міжнародної спільноти. Так, у 1968 р. лауреатом премії ООН «За видатні досягнення в галузі прав людини» з врученням Золотої медалі ООН, поруч із Р. Кассеном та Е. Рузвельт, став Петро Омелянович Недбайло – багаторічний представник УРСР в Комісії ООН з прав людини [216].

Петро Омелянович Недбайло був одним із провідних спеціалістів у сфері міжнародних аспектів захисту прав людини свого часу. У 1940–1941 рр. та 1946–1959 рр. професор Недбайло працював викладачем, завідуючим кафедрою та деканом юридичного факультету Львівського університету імені І. Франка. П. М. Рабінович відзначає: «Як дослідник, вчений П.Є. Недбайло використовував досвід своєї громадсько-політичної діяльності для розробки проблем міжнародного захисту прав людини...» [102, с. 8]. Крім Золотої медалі ООН, визнання заслуг та внеску П. О. Недбайла стало обрання його у 1967 р. головою Комісії ООН з прав людини.

Варта уваги й участь України в роботі механізмів захисту прав людини згідно з МПГПП. УРСР приєдналася до МПГПП відповідно до Указу Верховної Ради УРСР №2148 від 19 жовтня 1973 р. [100]. Щоправда, при цьому було зроблено застереження, що УРСР вважає, що «положення... пункту 1 статті 48 Міжнародного пакту про громадські і політичні права, згідно з якими ряд держав не може стати учасниками цих пактів, мають дискримінаційний характер, і вважає, що пакти відповідно до принципу суверенної рівності

держав повинні бути відкриті для участі всіх заінтересованих держав без будь-якої дискримінації та обмеження» [100].

Відтоді УРСР, а згодом і Україна постійно та активно співпрацює з Комітетом ООН з прав людини. Але це співробітництво часто залишається поза увагою дослідників. Як слушно відзначає М. М. Антонович, «...доповіді, які Україна подає комітетам ООН після ратифікації відповідних міжнародно-правових актів, майже не досліджувалися науковцями» [11, с. 8].

Станом на 2014 р. Україна, та її попередниця Українська Радянська Соціалістична Республіка, загалом подали до Комітету ООН з прав людини сім звітів. З них три були подані УРСР (1979, 1985, 1991 рр.) та чотири – Україною (1995, 2001, 2006 та 2012 рр.) [201]. Детальний аналіз змісту цих доповідей виходить за рамки нашого дослідження, крім того, не всі вони є у вільному доступі – наприклад, друга (1985 р.) та третя (1991 р.) відсутні на веб-сторінці Комітету.

Водночас, щоб зрозуміти як природу зобов'язань України згідно з МПГПП, так і основні тенденції та проблеми розвитку та захисту прав людини в нашій державі на різних етапах, цілком достатньо проаналізувати першу і останню доповіді України до Комітету ООН з прав людини. Вони відображають загальну ситуацію із виконанням Україною своїх зобов'язань за МПГПП на різних історичних етапах.

Так, перша періодична доповідь була подана Українською РСР 6 вересня 1978 р. У вступі зазначався той факт, що 20 квітня 1978 р. було прийнято нову Конституцію (Основний закон) УРСР, яка втілила у своїх положеннях найбільш вагомі досягнення 60-річного розвитку радянського суспільства та отримала широке громадське обговорення. Окремо підкреслювалося, що ця Конституція ознаменувала собою «вищий та якісніший новий рівень захисту прав і свобод як кожного громадянина УРСР зокрема, так і всього українського народу загалом [153].

Практично весь цей документ присвячений доведенню того факту, що УРСР абсолютно та повністю дотримується зобов'язань за МПГПП, а також встановленню відповідності Конституції 1978 р. його нормам. Зокрема,

зазначалося, що зобов'язання щодо забезпечення рівності прав чоловіків та жінок згідно зі ст. 3 «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті» [84], закріплені у ст. 33 Конституції УРСР: «Жінки та чоловіки мають рівні права в Українській УРСР» та було вказано конкретні положення щодо гарантування та забезпечення цього права [63].

Аналогічно визначалося закріплення зобов'язань за ст. 2 МПГПП у ст. 32 та ст. 56 Конституції УРСР, ст. 7 – у ст. 52, ст. 8 – у ст. 38 відповідно тощо. Крім того, аналізувалася відповідність положень й інших законодавчих актів УРСР положенням МПГПП, зокрема Кримінального кодексу УРСР 1960 р., Цивільного та Цивільно-процесуального кодексів УРСР 1963 р., Кодексу законів про працю УРСР 1971 р. тощо [153].

Питанням, якому в цій доповіді УРСР було надано особливу увагу, стало право на життя згідно зі ст. 6 МПГПП та регулювання смертної кари в законодавстві УРСР. Так, в доповіді наголошувалося, що смертна кара є винятковою мірою покарання за найбільш серйозні злочини та застосовується лише у випадках, коли мають місце особливі обтяжуючі обставини. Також вказувалося, що особи, засуджені до смертної кари, мають право просити помилування або пом'якшення покарання, а також, що смертна кара не застосовується до вагітних жінок і осіб віком до 18 років [153].

Першу свою періодичну доповідь як незалежна держава (та четверту загалом) Україна подала 13 липня 1994 р. Після цього були п'ята доповідь від 20 вересня 1999 р. та шоста від 3 листопада 2005 р. [201]. Остання, на цей момент – сьома доповідь представлена Україною 5 липня 2011 р. Це був лише другий випадок, коли доповідь була надана нашою державою не просто вчасно, а навіть заздалегідь – 2 листопада 2011 р. [201].

У вступній частині доповіді України мова йшла про рішення Конституційного Суду України щодо скасування конституційної реформи 2004 р. та повернення редакції Конституції 1996 р. З точки зору укладачів доповіді, це рішення мало метою, зокрема, і гарантування конституційних прав та свобод

людини і громадянина. Своєю чергою, вважаємо за доцільне наголосити на наслідках цього рішення, пов'язаних із розширенням повноважень Президента, що мали фатальне значення для стабільного розвитку України та виразилися у трагічних подіях січня-лютого 2014 р., коли мали місце масові порушення прав, та свобод людини, зафіксованих у МПГПП.

Загалом у доповіді основна увага надавалася двом питанням: гендерній недискримінації та мовним правам. Зокрема, зазначалися ініціативи стосовно змін до виборчого законодавства для гарантування ширшого представництва жінок у законодавчій владі; вказувалося на відсутність в українському законодавстві дискримінаційних положень щодо гендерної ознаки; положення трудового законодавства щодо захисту прав жінок; проведення та результатів контрольних заходів щодо дотримання гендерної недискримінації тощо [218]. До доповіді додавалася також таблиця, в якій наводилися статистичні дані стосовно гендерного балансу в органах державної влади.

Важливе місце займало мовне питання, яке постійно актуалізувалося окремими політичними силами в Україні. Так, у доповіді Україна вказувала на свободу вибору мови при здійсненні судочинства, а також на забезпечення мовних прав в сфері освіти. Крім того, додавалися відповідні таблиці, зокрема, про мови викладання в дошкільних закладах освіти (табл. 2); загальноосвітніх і комунальних учбових закладах (табл. 3); професійно-технічних навчальних закладах (табл. 4); вищих навчальних закладах I-II (табл. 5) та III-IV (табл. 6) рівнів акредитації [218].

Заради справедливості зазначимо, що як і доповіді, котрі подавалися Українською РСР, остання доповідь України не відображала об'єктивної ситуації. Навіть щодо гендерної недискримінації та захисту мовних прав автори доповіді оперували фактами так, як їм це було зручно. Наприклад, жінок у органах державної влади дійсно 70%, однак на керівних позиціях вони практично відсутні. Відповідні оцінки доповідь отримала і у Заключних зауваженнях Комітету ООН з прав людини від 22 серпня 2013 р. Так, серед позитивів, висвітлених у доповіді України, Комітет відзначив: участь України в низці міжнародних договорів у сфері захисту прав людини; прийняття багатьох

законодавчих актів (наприклад, щодо біженців, з протидії торгівлі людьми, кримінального процесуального законодавства), розширення повноважень омбудсмена тощо) [153].

Водночас негативних оцінок було більше, що виразилося у значній кількості рекомендацій. Комітет ООН наголошував на необхідності підвищення рівня належної підготовки працівників судових і правоохоронних органів та організаційно-технічного забезпечення апарату омбудсмена. Серед рекомендацій щодо змін у законодавстві Комітет звернув увагу на необхідність покращення антидискримінаційного законодавства та законодавства про свободу мирних зібрань. Крім того, в Заключних зауваженнях указувалося на доцільність докладання зусиль для підвищення представництва жінок у Верховній Раді України; боротьби з ксенофобією та расизмом, зокрема щодо представників ромської національності; попередження насильства в сім'ї; протидії тортурам тощо [153].

Як бачимо, Комітет у своїх зауваженнях критично підійшов до даних, указаних Україною, і акцентував увагу на тих питаннях, які є надзвичайно важливими для стану захисту прав людини в нашій державі. Певною мірою Комітет навіть виступив провидцем, оскільки недосконалість законодавства про свободу мирних зібрань мала значний негативний ефект ще під час подій зими 2013–2014 рр. Чергову, восьму доповідь Україна має подати до Комітету ООН з прав людини до 26 липня 2018 р. [43, с. 12].

Наступним кроком після отримання заключних зауважень Комітету ООН з прав людини є їх практична реалізація (імплементация).

М. М. Антонович виділяє шість головних шляхів, за допомогою яких здійснюється імплементация МПГПП Україною: 1) безпосередня реалізація прав, гарантованих МПГПП; 2) відміна статей Конституції та інших законодавчих актів, які суперечать нормам МПГПП; 3) прийняття нового законодавства; 4) доповнення чинного законодавства новими нормами, які впроваджують стандарти МПГПП, або новими редакціями статей; 5) удосконалення судової процедури захисту прав та свобод людини;

6) звуження адміністративних повноважень у цій сфері тощо [9, с. 10; 10, с. 34; 12, с. 99].

Загалом, аналізуючи доповіді України як до всіх договірних органів з прав людини, так і до Комітету ООН з прав людини, М. М. Антонович констатує, що під імплементацією зобов'язань в сфері прав людини, зокрема згідно з МПГПП, українська влада, на жаль, розуміє «...правові положення, закріплені в законодавстві, а не практичний стан з реалізацією цих положень» [12, с. 339]. А серед слабких сторін імплементації в Україні положень міжнародно-правових актів із захисту прав людини дослідниця наводить також і: «брак процедури імплементації рішень комітетів ООН» [12, с. 339].

На жаль, слід констатувати, що така ситуація із незадовільним виконанням Україною власних зобов'язань за універсальними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини виникає і в ході співпраці з іншими договірними органами системи ООН. Наприклад, як відзначає М. К. Алексеєнко щодо зобов'язань України згідно з Конвенцією ООН з прав дитини: «Примітно, що в заключних рекомендаціях, сформульованих у 2011 р., Комітет (Комітет ООН з прав дитини – А.3.) висловив жаль із того приводу, що більшість рекомендацій, наданих Україні у 2002 р., так і залишилися невиконаними» [5, с. 17].

Іншим складним питанням є виконання Україною рішень Комітету ООН з прав людини. Одним із ключових аспектів цієї проблеми є те, чи можуть міркування та/чи зауваження Комітету бути підставою для перегляду українськими судами власних рішень. З одного боку, дослідники констатують, що Україна визнала компетенцію Комітету у цій сфері: «Приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу МПГПП, Україна також визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини відносно розгляду індивідуальних скарг громадян України стосовно порушення їх прав і свобод, гарантованих цим пактом» [2, с. 302]. Аналогічної думки дотримується й О. М. Дроздов [35, с. 12].

А, з іншого боку, на практиці такий підхід часто наштовхується на спротив існуючої судової системи. На думку О. М. Дроздова, це пов'язано з

тим, що «нерідко ще спрацьовують стереотипи, що сформувалися в період, коли національна правова система була інтровертною, а правова дійсність не відрізнялася особливою лояльністю до міжнародного права» [35, с. 12]. М. М. Антонович, коментуючи виконання Україною зобов'язань за універсальними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, зокрема МПГПП, зазначає, що Україна досі «перебуває на етапі приведення свого законодавства у відповідність до ратифікованих міжнародно-правових актів і далека від реального втілення цих зобов'язань» [11, с. 15].

Така тенденція є характерною не тільки для рішень Комітету ООН з прав людини, а й для рішень інших міжнародних судових та арбітражних установ. Так, П. Пушкар підкреслює: «...проблема виконання судових рішень міжнародних судових органів існує й залишається відкритою» [24, с. 442]. Однак особливо показовою у цьому випадку є ситуація із виконанням рішень Комітету ООН з прав людини. Як відомо, відповідно до ст. 55 Конституції України, «кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [62]. Як бачимо, законодавець чітко розмежував «міжнародні судові установи» та «органи міжнародних організацій». Попри те, що мова прямо не йде про «договірні органи», очевидно, що Комітет ООН з прав людини та інші договірні органи у цій сфері, за ст. 55 Конституції України, відносяться саме до останньої категорії.

На нашу думку, можна стверджувати, що право українських громадян на звернення до Комітету ООН з прав людини впливає з положень ст. 55 Основного Закону України. Цю думку розділяють і в юридичній науці. Зокрема, М. М. Антонович до таких органів відповідно до ст. 55 Конституції України відносить і Комітет ООН з прав людини [12, с. 301].

Водночас право на перегляд судових рішень українських судових органів у зв'язку з рішеннями міжнародних органів фіксується в законодавчих актах. Наприклад, у кримінальному судочинстві підставою для перегляду судових

рішень Верховним Судом України є положення п. 2 ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України: «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом» [65]. У цивільному судочинстві аналогічна норма закріплена п. 2 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України [128], в адміністративному судочинстві – в п. 2 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства [59].

Якщо така практика щодо рішень, наприклад, Європейського Суду з прав людини є загальноприйнятою, то постає питання: чи можуть такою підставою бути міркування та зауваження Комітету ООН з прав людини? Зокрема, як зауважує О. М. Дроздов, «на практиці вже виникли проблеми з реалізацією міркувань Комітету з прав людини у кримінальному судочинстві України» [35, с. 12]. Відома українська дослідниця прав людини М. М. Антонович, аналізуючи ще четверту періодичну доповідь України до Комітету ООН з прав людини, констатувала, що вже на той момент очевидно була «відсутність практичних заходів забезпечення прав, та, зокрема, судового механізму захисту прав, гарантованих Пактом, а також відсутність процедури імплементації рішень Комітету ООН з прав людини» [9, с. 11]. Ситуація мало змінилася й нині.

На жаль, у практиці вітчизняного судочинства дійсно можна знайти прецеденти ігнорування відповідних положень законодавства та Конституції України стосовно перегляду судових рішень на підставі міркувань та зауважень Комітету ООН з прав людини. Одним із останніх та найпоказовіших таких випадків, який аналізує О. М. Дроздов [35, с. 12-14], є ситуація із міркуваннями Комітету ООН з прав людини у справі «В. Щітка проти України» [195]. У цій справі автором повідомлення є мати засудженого В. Щітки, яка стверджувала, що внаслідок тортур з боку міліції її син зізнався у вчиненні злочину, якого не скоював, а коли згодом відмовився від цих свідчень, український суд не став брати це до уваги і матеріали було вилучено з кримінальної справи [195].

У своїх міркуваннях Комітет ООН з прав людини встановив порушення таких положень МПГПП: ст. 7 (заборона тортур); ст. 14(1) (рівність перед

судом); п. г ст. 14(3) (приневолення до давання свідчень проти самого себе); п. е ст. 14(3) (відмова в допиті свідків). За результатами розгляду Комітет постановив, що Україна зобов'язана вжити ефективних заходів для усунення шкідливих наслідків цих порушень, зокрема: провести нове і неупереджене розслідування, зокрема щодо застосування тортур; повторний розгляд справи відповідно до національного законодавства і міжнародних стандартів; надання належної компенсації [195].

На основі цих міркувань автор повідомлення подав скаргу у Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ з проханням допустити справу до перегляду у Верховному Суді України на підставі п. 2 ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України. Однак Вищий спеціалізований суд у своєму Висновку від 3 листопада 2011 р. постановив: «Комітет з прав людини ООН не є судовим органом, його рішення за формою та змістом не є судовими рішеннями і з юридичної точки зору не мають обов'язкової сили» і відповідно «відсутні підстави для допуску справи до провадження» [89].

Слід зазначити, що схожі проблеми із виконанням рекомендацій, які містяться у міркуваннях та загальних зауваженнях Комітету ООН з прав людини, виникають і в інших держав. Наприклад, білоруський експерт М. Пастухов, аналізуючи питання виконання Республікою Білорусь рішень Комітету ООН з прав людини, зазначає: «білоруська влада не вважає ці рішення обов'язковими для себе, що викликає зростаючу тривогу в апараті Комітету» [91, с. 4]. Загалом експерти констатували, що станом на 2010 р. Комітетом було підготовлено 546 міркувань, а стан виконання державами, яким вони адресувалися, – 67 (12,2%), який був оцінений у доповідях Комітету як «задовільний» (англ. satisfactory) [168, р. 119].

Ці проблеми зазвичай мають різне походження: в Україні це недосконалість системи права та відсутність розуміння змісту і природи рішень Комітету ООН з прав людини, у Білорусі – проблеми політичного режиму. Тому вважаємо за доцільне сконцентруватися на аналізі тих проблем та їх природи, які виникають в Україні у цій сфері.

Очевидно, щодо міркувань Комітету ООН з прав людини у справі «В. Щітка проти України» Вищий спеціалізований суд вступив в протиріччя як із нормами законодавства України, так і нормами міжнародного права. По-перше, як уже зазначалося, хоча міркування Комітету ООН з прав людини і не мають юридично обов'язкового характеру, вони констатують існування тих чи інших порушень, а зобов'язання усунути шкідливі наслідки цих порушень впливає із положень та змісту МПГПП.

По-друге, у ст. 55 Конституції України чітко закріплене право громадян України звертатися за захистом не тільки до «міжнародних судових установ», а й до «відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [62]. Зрозуміло, що положення п. 2 ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України, п. 2 ч. 1 ст. 355 Цивільного процесуального кодексу України та п. 2 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства були розроблені на основі саме цієї норми Основного закону, і невключення до їх нормативного змісту також і поняття «органів міжнародних організацій» є винятково упущенням законодавця.

Водночас, згідно зі ст. 8 Конституції, «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [62]. Тобто в цьому випадку Вищий спеціалізований суд мав повне право та був зобов'язаний керуватися саме нормами Конституції України і направити справу В. Щітки на перегляд до Верховного Суду України.

Аналогічної думки щодо наявності суперечностей між положеннями ст. 55 Конституції України та згаданих норм кодексів, дотримуються й інші науковці. Зокрема, О. М. Дроздов стверджує, що у такий спосіб «законодавець поставив під загрозу як дотримання вимог принципу верховенства права, так і виконання низки міжнародних угод у сфері прав людини, що є неприпустимим для правової держави, яка взяла на себе міжнародні зобов'язання» [35, с. 16]. Для виправлення такої ситуації вчений пропонує, з-поміж іншого, внести зміни у відповідні законодавчі акти, доповнивши їх положенням, що в разі, коли Комітет ООН з прав людини встановить порушення Україною міжнародних

зобов'язань, то це може бути підставою для перегляду відповідних судових рішень Верховним Судом України [35, с. 18].

Коментуючи положення ст. 55 Конституції України, В. Г. Буткевич поділяє органи міжнародного судочинства на дві групи: 1) міжнародні судові установи; 2) квазі-судові органи і установи з правом контролю за виконанням норм чи врегулювання спорів [60, с. 415]. До другої групи він відносить також «універсальні та регіональні органи і установи з питань прав людини» [60, с. 416], до яких належить і Комітет ООН з прав людини. Ще чіткіше з цього приводу висловився В. В. Медведчук, який до «відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» прямо відносить Комітет ООН з прав людини [60, с. 277]. М. В. Буроменський однозначно вважає, що Україна визнає юрисдикцію Комітету ООН з прав людини поруч з юрисдикцією Європейського суду з прав людини [15, с. 21].

Надзвичайно промовистим, у цьому випадку, є приклад забезпечення виконання Україною взятих на себе зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини від 4 листопада 1950 р. та рішень Європейського Суду з прав людини. В науковій літературі часто проводиться порівняльний аналіз повноважень та діяльності Комітету ООН з прав людини та Європейського суду з прав людини (наприклад, І. Л. Литвиненко [69, с. 276-278]). У рамках нашого дослідження варто вивчити стан законодавчого закріплення юрисдикції Європейського суду та виконання його рішень, що дасть змогу спрогнозувати ймовірні шляхи вдосконалення відповідних механізмів щодо Комітету ООН з прав людини.

Як відомо, Україна приєдналася до Конвенції відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. [99]. У п.1 цього Закону було визнано «юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [99]. Цікаво, що згідно з п. 1 цього Закону, Україна також визнала компетенцію Європейської комісії з прав

людини «приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви ... про порушення Україною прав, викладених у Конвенції» [99].

У цьому випадку Україна додатково підтвердила визнання компетенції та юрисдикції в ратифікаційному законі. Однак при приєднанні до МПГПП [100] та до Протоколу I до МПГПП [98] у відповідних ратифікаційних документах цього зроблено не було. Водночас окремі дослідники, зокрема Р. Г. Авдюгін, вважають, що приєднавшись до МПГПП, Україна автоматично визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних повідомлень про порушення [3, с. 151].

Європейська комісія з прав людини до 1 листопада 1999 р. була органом Ради Європи, утвореним для забезпечення виконання Європейської конвенції з захисту прав людини 1950 р., яка мала право приймати до розгляду заяви, адресовані будь-якою особою, неурядовою організацією або групою осіб, про порушення державою-учасницею прав людини і ухвалювала рішення про наявність чи відсутність порушень прав людини. За наявності таких порушень пропонувала відповідній державі усунути їх, а також мала право подати доповідь Комітетові міністрів Ради Європи або передати справу на розгляд Європейського суду з прав людини [132, с. 379]. Як бачимо, в цьому випадку Україна визнала компетенцію органу, який однозначно не є судовою установою і за ст. 55 Конституції України є «органом міжнародної організації». Тобто існує законодавчий прецедент визнання таких органів та їх компетенції, що автоматично робить нелогічним протилежні висновки судових органів щодо Комітету ООН з прав людини та його рішень.

Проте винятково ратифікацією Європейської конвенції та Протоколів до неї цей процес не завершився. Як зазначають дослідники, Європейський суд, на противагу національним судам, не видає виконавчих листів, тому особа, на користь якої винесено рішення, не зобов'язана і не може самостійно пред'явити рішення до виконання чи якось вплинути на його виконання. Власне зобов'язання виконати рішення покладається на державу і звільнити її від цього може тільки письмова відмова особи [46, с. 9-10]. Для реалізації цього

зобов'язання необхідною умовою є створення відповідного організаційно-правового механізму на національному рівні.

З метою оптимізації процесу реалізації взятих Україною зобов'язань було прийнято також Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. [96]. У цьому законодавчому акті визначалася низка методів реалізації рішень Європейського Суду та доступу до його практики. Зокрема, у ст. 2 чітко встановлено: «Рішення (Європейського Суду – А.3.) є обов'язковим для виконання Україною», а в Главі III Закону було визначено практичні механізми їх виконання [96].

Своєю чергою, у Розділі II «Доступ до рішення» передбачаються шляхи надання публічності рішенням Європейського Суду, зокрема через публікацію стислих викладів рішень (ст. 4), їх переклад та створення спеціалізованого видання, яке б регулярно публікувало відповідні рішення (ст. 6) [96]. Важливою є Глава IV, яка стосується застосування в Україні Європейської конвенції та практики Європейського суду. Відповідно до ст. 17, «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [96]. Остання Глава V містить прикінцеві положення.

Отже, можна вказати на три найважливіші моменти, які закріплені у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» і стосуються виконання рішень Європейського суду: 1) визнання обов'язковості рішень Європейського суду; 2) визнання їх джерелом, яке підлягає застосуванню вітчизняними судовими органами; 3) порядок оприлюднення та публічного доступу до рішень Європейського суду.

Крім того, окремі положення стосовно виконання рішень Європейського суду містяться й у нормах спеціального законодавства. Наприклад, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження», серед документів, які підлягають виконанню державною виконавчою службою, вказані «рішення Європейського суду з прав людини» [95].

З метою реалізації цих законодавчих положень було зроблено і практичні кроки. Зокрема, було створено інституційний механізм співпраці з Радою Європи та Європейським судом з прав людини з приводу виконання Україною своїх зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини та рішень Суду. Такою стала посада Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (раніше – Урядовий уповноважений у справах Європейської конвенції з прав людини, далі – Уповноважений), який призначається на посаду та звільняється з неї Кабінетом Міністрів України за поданням Міністра юстиції [97].

На Уповноваженого покладалися функції представництва України в Європейському суді з прав людини при розгляді питань щодо дотримання нею Європейської конвенції з прав людини та звітування про хід виконання рішень Суду [97]. Крім того, для оптимізації виконання Уповноваженим своїх функцій, передбачалося функціонування відповідної патронажної служби – Секретаріату Уповноваженого [97] та місцевого представництва в українських регіонах – представників Уповноваженого та регіональних відділень Секретаріату [92].

Тому можна констатувати, що для співробітництва із Європейським судом з прав людини та виконання рішень, які приймаються цим органом міжнародної юстиції, Україною було створено ефективний механізм забезпечення відповідних процесів. Серед основних засад цього механізму можна виділити: визнання компетенції та юрисдикції Європейського суду з прав людини; визнання обов'язковості рішень Європейського суду з прав людини, необхідності та порядку їх виконання; прийняття відповідних законодавчих актів з цією метою; створення спеціального інституційного механізму забезпечення. Своєю чергою механізми, пов'язані з Європейським судом з прав людини, засвідчили свою актуальність та ефективність. На жаль, для виконання рішень Комітету ООН з прав людини та інших договірних органів у сфері захисту прав людини системи ООН такого механізму створено не було.

Крім доповідей України, Комітет розглядає також і індивідуальні повідомлення, які подаються фізичними особами проти України. Відповідно до

інформації, що міститься на офіційній веб-сторінці Комітету, цей орган розглянув і прийняв міркування щодо дев'яти індивідуальних повідомлень, поданих проти України [138]. Зокрема, Комітетом було розглянуто та прийнято міркування стосовно таких повідомлень:

Таблиця 2 [186].

Назва	Номер	Порушення	Дата рішення	Рішення
Валентина Желудкова проти України	№726/1996	ст. 2, ст. 7, ст. 9, ст. 14 МПГПП, ст. 2-3 Протоколу I	29.10.2002 р.	Прийнято міркування
Азер Гариверди-огли Алієв проти України	№781/1997	ст. 6, ст. 7, ст. 14 МПГПП, ст. 1-3 Протоколу I	7.08.2003 р	Прийнято міркування
В'ячеслав Тофанюк проти України	№1346/2005	ст. 7, 14, п. 7) МПГПП, ст. 15, ст. 2 Протоколу I	20.10.2010 р.	Прийнято міркування
Михайло Пустовойт проти України	№1405/2005	ст. 2, ст. 4, ст. 10, ст. 14, ст. 19 МПГПП, ст. 2, ст. 5 Протоколу I	20.03.2014 р.	Прийнято міркування
Сергій Романов проти України	№842/1998	ст. 2, ст. 7, ст. 9, ст. 14 МПГПП, ст. 2-3 Протоколу I	30.10.2003 р.	Відхилено через неприйнятність
Олександр Бутовенко	№1412/2005	ст. 9, ст. 10, ст. 14, ст. 15 МПГПП, ст. 2	19.07.2011 р.	Прийнято міркування

проти України		Протоколу I		
А.П. проти України	№1834/2008	ст. 2, ст. 4, ст. 6, ст. 9-10, ст. 14, ст. 19 МПГПП, ст. 2, ст. 5 Протоколу I	23.07.2012 р.	Відхилено через неприйнятність
Дмитро Булгаков проти України	№1803/2008	ст. 17, ст. 26-27 Пакту, ст. 2 Протоколу I	29.10.2012 р.	Прийнято міркування
Наталія Литвин проти України	№1535/2006	ст. 7, ст. 14 МПГПП, ст. 3 Протоколу I	18.07.2011 р.	Прийнято міркування

Крім того, станом на квітень 2015 р. ще 3 індивідуальні повідомлення перебувають на стадії розгляду [212].

Порівняння із розглядом повідомлень іншими договірними органами з прав людини системи ООН дає змогу стверджувати, що українці найактивніше звертаються саме до Комітету. Наприклад, до Комітету проти катувань було подано лише два індивідуальні повідомлення, до інших органів – не подано жодного [186].

На основі вивчення відповідного досвіду співробітництва України із Комітетом, вважаємо за доцільне сформулювати пропозиції стосовно покращення такого співробітництва та забезпечення вжиття заходів, які рекомендуються цим органом у своїх зауваженнях і міркуваннях:

- визнання на рівні Законів України компетенції та юрисдикції Комітету ООН з прав людини на підставі ст. 55 Конституції України;
- доповнення відповідних положень законодавства України (найперше – процесуальних кодексів), нормами про те, що міркування Комітету є підставою для перегляду рішень вітчизняних судових органів;
- розробка і прийняття спеціальних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, в яких би визначалися порядок вжиття та

виконання заходів, передбачених Комітетом у своїх міркуваннях та рішеннях, внесення відповідних змін до інших законодавчих та підзаконних актів (наприклад, Закону України «Про виконавче провадження»);

- створення інституційного механізму співробітництва із Комітетом та виконання його рішень, а також підготовка доповідей України Комітетові відповідно до положень МПГПП;

- започаткування видання, в якому б публікувалися міркування та зауваження Комітету, а також звіти України щодо виконання заходів, передбачених цим органом в своїх рішеннях.

На нашу думку, реалізація цих пропозицій дозволить вивести співпрацю України з Комітетом ООН на якісно новий рівень та забезпечить реалізацію в Україні міжнародних стандартів захисту основних прав та свобод людини. Зрозуміло, що такі заходи доцільно вживати і щодо співробітництва та їх виконання, що рекомендуються Україні й іншими договірними органами у сфері захисту прав людини системи ООН. Інституційний механізм та спеціалізоване видання теж могли б бути спільними для всіх цих органів.

Окремо слід відзначити, що у розпорядженні Комітету є значна кількість способів впливу на держави з метою виконання ними його рекомендацій. Наприклад, у випадку незадовільного виконання Гондурасом рекомендацій, що містилися в рішеннях Комітету стосовно цієї країни, у Женеві було проведено зустріч із представниками донорів уряду Гондурасу. За підсумками зустрічі донори погодилися включити вимогу щодо виконання рішень Комітету до переліку умов продовження надання ними підтримки [163].

Відповідно одним із основних аргументів на користь виконання Україною рішень Комітету ООН з прав людини є необхідність усунення тих ризиків, які можуть виникнути у рамках співпраці із іноземними партнерами. Українська влада зазнає критики у зв'язку із повільним темпом проведення реформ, а застосування вищезгаданого інструменту може стати ще однією підставою для обмеження такої співпраці або ж її припинення.

Окрім того, на нашу думку, при розв'язанні питання підвищення ефективності виконання Україною рішень Комітету ООН з прав людини, слід

виходити не тільки і не стільки з того, які мінуси і плюси це може дати нашій державі, а й з того, що Україна як держава, яка в своїй практиці послідовно декларує питання захисту прав людини, повинна так само послідовно підходити і до виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері, зокрема, відновлення порушених прав та свобод за рішеннями Комітету ООН з прав людини.

Серед переваг, які може принести Україні застосування запропонованих вище заходів, є:

- посилення авторитету України як держави, що відповідально відноситься до своїх міжнародно-правових зобов'язань із захисту прав людини;
- посилення політичних позицій України у випадку необґрунтованих звинувачень на її адресу щодо порушення прав та свобод людини з боку інших держав, зокрема Російської Федерації;
- підвищення рівня захисту прав людини в національній правовій системі України, удосконалення національного законодавства.

Крім того, такі дії України можуть стати внеском у загальне підвищення рівня ефективності діяльності міжнародних інституційних механізмів захисту прав та свобод людини у сучасному міжнародному співтоваристві.

Висновки до розділу 3

1. В ході свого функціонування Комітет ООН з прав людини тісно взаємодіє з іншими учасниками механізму забезпечення прав людини. Зокрема, серед суб'єктів такої взаємодії є держави, органи внутрішньоорганізаційного механізму ООН, інші договірні органи ООН у сфері захисту прав людини, міжнародні та національні неурядові організації. Варто виокремити взаємодію Комітету ООН з прав людини із договірними органами ООН, створеними на основі універсальних міжнародних договорів у сфері захисту прав людини. Основними напрямками такої взаємодії є співпраця щодо реалізації функцій Комітету у сфері захисту прав людини, моніторинг виконання державами своїх

зобов'язань, організаційні питання та координація діяльності. Однією з головних проблем взаємодії Комітету із цими органами є паралельне виконання Комітетом та цими органами одних і тих самих функцій у сфері захисту прав людини. Розв'язання цієї проблеми сприятиме більш ефективному функціонуванню як самого Комітету, так і системи захисту прав людини загалом.

2. Україна бере участь у діяльності Комітету ООН з прав людини ще з часів Української РСР. За період своєї співпраці з Комітетом наша держава подала до цього органу вісім періодичних звітів. Недоліком усіх цих звітів є брак об'єктивності в оцінці поточного стану справ із виконання Україною своїх зобов'язань за МПГПП. Однак у зв'язку із посиленням тенденцій євроінтеграції та дотримання норм міжнародного права, ймовірно, що в майбутньому ситуація покращиться. Крім того, існують проблеми із вжиттям Україною заходів, які містяться в рішеннях Комітету щодо України за результатами розгляду індивідуальних повідомлень про порушення, що потребує вдосконалення існуючої нормативно-правової бази в цій сфері.

3. Одним із основних аргументів на користь виконання Україною рішень Комітету ООН з прав людини є необхідність усунення тих ризиків, які можуть виникнути у рамках співпраці із іноземними партнерами. Окрім того, на нашу думку, вирішуючи питання підвищення ефективності виконання Україною рішень Комітету ООН з прав людини, слід виходити не тільки і не стільки з того, які мінуси і плюси це може дати нашій державі, а й з того, що Україна як держава, яка в своїй практиці послідовно декларує питання захисту прав людини, повинна так само послідовно підходити і до виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері, зокрема, відновлення порушених прав та свобод за рішеннями Комітету ООН з прав людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальну наукову задачу, яка виражена у характеристиці міжнародно-правового статусу Комітету Організації Об'єднаних Націй із прав людини. Основні висновки дослідження є такими:

1. За результатами аналізу історичних процесів формування інституційних механізмів захисту прав людини виділено два основні етапи формування міжнародно-правового статусу Комітету ООН з прав людини: 1) 1945–1976 рр. – етап розробки, прийняття та вступу в дію Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р., а також вироблення концепції та основних засад статусу майбутнього Комітету ООН з прав людини; 2) 1976 р. до цього часу – сучасний етап, на якому Комітет повноцінно здійснює свою діяльність, розширюється кількість держав, які беруть участь у його діяльності та відбувається активна взаємодія з іншими суб'єктами міжнародного співробітництва із захисту прав людини. На сучасному етапі можливим є його реформування, основними напрямками якого повинні стати підвищення ефективності діяльності Комітету та її координації з іншими договірними органами у сфері захисту прав людини.

2. Юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини включають процесуальні норми, пов'язані з його функціонуванням, та матеріальні норми, які застосовуються ним при реалізації повноважень, покладених на цей міжнародний орган. Основним юридичним актом, що визначає засади діяльності Комітету, є Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., та Факультативні Протоколи до нього, в яких, зокрема, встановлено процедуру звернення фізичних осіб до Комітету, а також контрольні функції Комітету за дотриманням його положень. Додаткові підстави так само можна розділити на ті, що містять процесуальні норми (Правила процедури) та ті, що містять матеріальні норми (рішення Комітету, інші міжнародні договори у сфері захисту прав людини). Правила процедури визначають порядок і особливості функціонування Комітету та прийняття ним

рішень. Рішення Комітету, в яких тлумачаться окремі положення Пакту і Протоколів, зокрема й щодо роботи Комітету, він може застосовувати й надалі. Специфічним джерелом, яке застосовується в діяльності Комітету, є інші міжнародні договори з прав людини, матеріальні норми яких використовуються, передовсім, для уточнення змісту тих прав людини, які захищаються положеннями Пакту.

3. Внутрішньоорганізаційний механізм Комітету ООН з прав людини – це система органів та посадових осіб, метою взаємодії та функціонування яких є реалізація повноважень, що покладені на Комітет згідно з положеннями установчих документів. Можна виділити два види елементів внутрішньоорганізаційного механізму Комітету – органи, які функціонують на постійній основі, і такі, що діють на непостійній основі. До першого виду належать: персональний склад (члени Комітету), Голова та Заступники Голови Комітету і Секретаріат, до другого – підкомітети; робочі групи; спеціальні доповідачі тощо. Серед провідних напрямів потенційного реформування внутрішньоорганізаційного механізму Комітету слід виділити зміни у процедурі формування персонального складу Комітету (перехід від квотного формування до застосування критерію професійності, що посилить незалежність членів Комітету), а також перетворення окремих його структурних елементів, що зараз діють на непостійній основі, на постійно діючі.

4. Юридичний аналіз процедури діяльності Комітету дає змогу визначити низку її переваг та недоліків. Так, до переваг варто віднести: 1) дієвість Комітету як інструменту моніторингу стану виконання державами-учасницями Пакту їх зобов'язань; 2) здатність Комітету впливати на розвиток міжнародної системи захисту прав людини; 3) функціонування системи розгляду індивідуальних повідомлень про порушення від фізичних осіб; 4) публічність та прозорість діяльності Комітету; 5) здатність Комітету оперативно і гнучко реагувати на проблеми, що виникають у його діяльності. Натомість недоліками можна назвати: 1) брак фінансового та матеріально-технічного забезпечення роботи Комітету; 2) недостатню тривалість роботи Комітету в рамках сесій;

3) відсутність ефективних інструментів контролю за виконанням державами-учасниками рішень Комітету; 4) проблеми з виконанням рішень цього органу.

5. Аналіз компетенції Комітету ООН з прав людини дозволяє виокремити такі його функції: контрольну функцію, що полягає у моніторингу виконання державами-учасниками своїх зобов'язань за Міжнародним Пактом про громадянські та політичні права 1966 р.; правотлумачну функцію, що реалізовується при роз'ясненні Комітетом змісту положень Пакту і особливостей його виконання; імплементаційну функцію, яка виявляється у сприянні та інституційному забезпеченні реалізації зобов'язань згідно з Пактом державами-учасниками; функцію судового характеру, що полягає у розгляді міждержавних спорів та індивідуальних повідомлень про порушення. До функцій Комітету окремі дослідники відносять нормотворчу та судову. Стосовно нормотворчої функції слід наголосити, що, хоча практика Комітету може розглядатися як доктринальне чи прецедентне джерело, рекомендаційний характер його рішень не дозволяє говорити про притаманність йому цієї функції. Щодо судової функції, то аналіз повноважень Комітету дає можливість стверджувати, що цей орган наділений лише функціями, які частково мають судовий характер або ж «квазі-судовими» функціями, котрі за своїм обсягом є вужчими, ніж судові.

6. До повноважень Комітету належать: розгляд доповідей держав-учасниць Пакту; розгляд міждержавних спорів; розгляд індивідуальних повідомлень про порушення. За результатами *розгляду доповідей держав-учасниць Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.* Комітет не ухвалює рішень, обов'язкових для цих держав, однак у практиці Комітету має місце ухвалення т.зв. заключних зауважень, в яких міститься оцінка заходів держави з покращення стану виконання зобов'язань за Пактом.

У рамках *розгляду міждержавних спорів* Комітет може надавати добрі послуги державам-учасникам або ж виступати посередником через створення Погоджувальної комісії. Цей механізм може бути застосований Україною для звернення з приводу фактів порушення Пакту Російською Федерацією під час подій 2014–2015 рр., зокрема, з таких підстав: порушення прав та свобод

представників української та кримськотатарської меншин на території тимчасово окупованої АР Крим; незаконне утримання під вартою та умов такого утримання громадян України; пропаганда війни з боку російських ЗМІ. Основними ризиками звернення є: відсутність відповідної практики Комітету; невизначеність строків розгляду цих повідомлень; розгляд може бути ускладнений тим, що аналогічні питання розглядатимуться і в рамках інших міжнародних органів та процедур. Перевагами звернення є: привернення уваги міжнародної спільноти до порушень положення Пакту щодо України з боку Росії та її громадян; сприяння розв'язанню або ж мінімізації тих проблем, які будуть його предметом; звернення може стати додатковим аргументом зовнішньої політики України, підтвердженням її постійної уваги до захисту прав та свобод своїх громадян, які стали жертвами таких порушень.

Реалізація повноваження з *розгляду індивідуальних повідомлень про порушення* Пакту можлива лише у випадку, якщо держава-учасниця Пакту, громадянином якої є особа, що звертається, визнала таку компетенцію, приєднавшись до Першого Факультативного Протоколу. Перед початком розгляду повідомлення проходить перевірку на відповідність критеріям прийнятності, а саме: відповідність персональній, просторовій та часовій юрисдикції Комітету; вичерпання національних засобів правового захисту та незастосування інших міжнародних процедур до розгляду предмета повідомлення; повідомлення не може бути анонімним; подання повідомлення не повинно бути зловживанням правом; сумісність повідомлення із положеннями Пакту. Критерій незастосування інших міжнародних процедур має стосуватися лише розгляду справ у рамках договірних органів ООН із захисту прав людини, але не міжнародної юстиції, оскільки: 1) Комітет не є органом міжнародної юстиції; 2) між Комітетом та органами міжнародної юстиції відсутні системні взаємозв'язки на противагу договірним органам ООН з прав людини; 3) Комітет не виносить юридично обов'язкових рішень для держав-учасниць, тому рівень захисту, який можуть отримати особи, в цьому випадку є різним.

7. До рішень Комітету ООН з прав людини відносяться: Зауваження загального порядку, Заключні зауваження та Міркування. Оскільки всі рішення Комітету ООН з прав людини мають рекомендаційний характер, рішення Комітету за юридичною природою доцільно вважати актами «м'якого права» нарівні з актами міжнародних організацій, значення яких зумовлюється високим ступенем виконання державами рекомендацій цього органу. Крім того, варто наголосити, що практика Комітету активно використовується й окремими міжнародними судовими органами, зокрема Міжнародним Судом ООН та Міжамериканським судом з прав людини.

8. Комітет ООН з прав людини є активним учасником міжнародного співробітництва з захисту прав людини. Зокрема, до суб'єктів, з якими він активно взаємодіє у цьому процесі, належать: держави-учасниці Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.; органи та організації системи Організації Об'єднаних Націй, інші договірні органи ООН з прав людини; міжнародні та національні неурядові організації. Для розв'язання проблем взаємодії Комітету з іншими договірними органами системи ООН у сфері захисту прав людини вважаємо за доцільне укладення спеціального міжнародно-правового акта, який би ґрунтувався на таких засадах: закріплення принципів розподілу предметної юрисдикції між цими органами; вироблення єдиних критеріїв прийнятності звернень до органів; створення постійно чи тимчасово діючого консультативного органу координації між органами; правила та порядок спільної роботи з уніфікації практики та вироблення спільних рекомендацій органів; порядок вирішення організаційних, технічних, фінансових та інших питань, які виникають в діяльності органів.

9. Міжнародні органи, які провадять діяльність у рамках ООН, формують єдину систему, що підтверджується їх системним взаємозв'язком із ООН; спільністю завдань, які постають перед цими органами, та функцій, які вони виконують; наявністю інституційних взаємозв'язків між ними; включення положень, які регулюють ці взаємозв'язки, до змісту міжнародних договорів, на основі яких ці органи було створено. Основними формами співробітництва Комітету із цими органами варто вважати наради за участю голів договірних

органів та міжкомітетські наради. Надалі можливе урізноманітнення та поглиблення форм співпраці між цими органами.

10. Ефективність співробітництва між Комітетом ООН з прав людини та Україною є невисокою, передовсім, через недосконалість вітчизняного законодавства в частині застосування рішень Комітету в українській системі права. У зв'язку із цим вважаємо доцільною реалізацію низки заходів на законодавчому рівні, зокрема, необхідно: визнати окремим законом компетенцію та юрисдикцію Комітету на підставі ст. 55 Конституції України; доповнити положення законодавства України (передовсім – процесуальних кодексів) нормами про те, що міркування Комітету є підставою для перегляду рішень вітчизняних судових органів; розробити і прийняти спеціальні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, в яких би визначалися порядок застосування та виконання заходів, передбачених Комітетом в своїх міркуваннях та рішеннях, внести відповідні зміни до інших законодавчих та підзаконних актів; створити інституційний механізм співробітництва із Комітетом та моніторингу виконання його рішень, а також підготовки доповідей України Комітету відповідно до положень Пакту; започаткувати періодичне видання, в якому б публікувалися міркування та зауваження Комітету, а також звіти України щодо виконання заходів, передбачених цим органом в своїх рішеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А. Х. Договорные органы по правам человека : учебное пособие / А. Х. Абашидзе. – М. : РУДН, 2012. – 390 с.
2. Авдюгин Р. Г. Забезпечення прав людини в Україні: міжнародні та національні засоби забезпечення / Р. Г. Авдюгин // Актуальні проблеми держави і права . – 2010 . – Вип. 52 . – С. 299–304.
3. Авдюгин Р. Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні / Р. Г. Авдюгин // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 47. – С. 148–152.
4. Авер'янов В. Б. Компетенція / В. Б. Авер'янов // Юридична енциклопедія. В 6 т. / Редкол. : Ю .С. Шемшученко (голова колегії) та ін. – К. : «Укр.енцикл.», 2001. – Т. 3 : К – М. – С. 196.
5. Алексеєнко М. К. Комітет ООН із прав дитини на захисті дітей, що перебувають у конфлікті з законом України / М. К. Алексеєнко // Відновне правосуддя в Україні. – № 1–2(16). – 2011 – С. 17–19.
6. Алстон Ф. Окончательный доклад по вопросу повышения долгосрочной эффективности договорной системы по правам человека ООН : E/CN.4/1997/74 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G97/114/47/PDF/G9711447.pdf?OpenElement>. – Цит. 30.06.2014 г.
7. Американская конвенция о правах человека от 22 ноября 1969 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст.: Карташкин В.А., Лукашева Е.А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 720–736.
8. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : монографія / В. Ф. Антипенко. – О. : Фенікс, 2011. – 320 с.
9. Антонович М. М. Імплементация Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права в Україні: крізь призму Комітету ООН з прав людини / М. М. Антонович // Проблеми державотворення і захисту прав

людини в Україні : матер. X регіон. наук.-практ. конф. / Юрид. ф-т Львівського націон. ун-ту ім. Івана Франка. – Львів, 2004. – С. 10–11.

10. Антонович М. М. Імплементція Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права в Україні: крізь призму Комітету ООН з прав людини / М. М. Антонович // Право України. – 2004. – № 8. – С. 33–36.

11. Антонович М. М. Моніторингова система ООН за виконанням договірних зобов'язань: з досвіду України / М. М. Антонович // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. – 2005. – Т. 38. – С. 8 – 15.

12. Антонович М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: Теорія і практика / М. М. Антонович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 384 с.

13. Асірян С. Р. Створення та діяльність Комісії ООН з прав людини (1946–2006 р.) / С. Р. Асірян // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 174–176.

14. Белясов С. Н. Роль международных Комитетов ООН в защите прав человека и гражданина / С. Н. Белясова // Законность и правопорядок в современном обществе: сборник материалов XVII Международной научно-практической конференции. – 2014. – С. 90–93.

15. Буроменський М. В. Міжнародний і національний захист прав людини та права біженців : навч. посібник / М. В. Буроменський, В. М. Стешенко, В. Г. Куць. – Х. : [б. в.], 2004. – 198 с.

16. Буткевич В. Г. Еволюція критеріїв реформування Європейського суду з прав людини (здобутки і втрати) / В. Г. Буткевич // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. д.ю.н., проф., академіка С. В. Ківалова ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 23–73.

17. Буткевич В. Г. Міжнародне право XXI століття: пошук шляхів до універсальності / В. Г. Буткевич // Антологія української юридичної думки. Т. 10. Юридична наука незалежної України. – К. : Вид. Дім «Юрид. кн.», 2005. – С. 831–856.

18. Буткевич О. В. Історія міжнародного права : навч. посібник / О. В. Буткевич. – К. : Вид-во Ліра-К, 2013. – 408 с.
19. Бутрос-Гали Б. Организация Объединенных Наций и права человека / Б. Бутрос-Гали. – М. : Изд. Информ. центра ООН в Москве, 1995. – 176 с.
20. Валеев Р. М. Международный контроль / Р. М. Валеев ; Гл. ред.: Г. И. Курдюков. – Казань : [б.и.], 1998. – 176 с.
21. Валеев Р. М. Контроль в современном международном праве : монография / Р. М. Валеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань : Центр инновационных технологий, 2003. – 321 с.
22. Венская декларация и Программа действий Принята на Всемирной конференции по правам человека, Вена, 25 июня 1993 года / Всемирная конференция по правам человека. Венская декларация и Программа действий, июнь 1993 года: С Выступлением Генерального секретаря Организации Объединенных Наций Бутроса Бутроса Гали на открытии конференции - Нью-Йорк : Изд-во ООН, 1995. – С. 25–60.
23. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. // Действующее международное право : в 3 т. – М. : Изд-во Московск. независ. ин-та междунар. права, 1999. – Т. 1. – С. 343–371.
24. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2014. – 448 с. – (Серія «Про українське право»).
25. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права / А. С. Гавердовский. – К. : Вища шк., 1980. – 320 с.
26. Гаврилов В. В. Международный механизм контроля за имплементацией универсальных актов о правах человека / В. В. Гаврилов // Московский журнал международного права. – 1995. – № 4. – С. 24–37.
27. Гаврилов В. В. ООН и права человека: механизмы создания и осуществления нормативных актов / В. В. Гаврилов. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1998. – 156 с.
28. Гердеген М. Міжнародне право / М. Гердеген; пер. з нім. – К. : «К.І.С.», 2011. – 516 с.

29. Гремза Н. Ю. Конвенционные комитеты в области международной защиты прав человека : дисс. ... канд.. юрид. наук : 12.00.10 / Гремза Никита Юрьевич. – М., 2005. – 191 с.

30. Гусейнов Л. Г. оглы Международная ответственность государств за нарушения прав человека / Л. Г. Гусейнов оглы. – К. : Ин-т В.М. Корецького НАН України, 2000. – 316 с.

31. Даниленко Г. М. Международная защита прав человека. Вводный курс : учебное пособие / Г. М. Даниленко. – М. : Юрист, 2000. – 256 с.

32. Дикман С. С. Юридическая природа решений Комитета ООН по правам человека: основные проблемы / С. С. Дикман // Труды института государства и права российской академии наук. Статьи аспирантов и стажеров института государства и права. – 2010. – № 1. – С. 75–87.

33. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі ; пер. з англ. Т. Завалій. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с.

34. Дроздов О. М. До проблеми перегляду судових рішень на підставі встановлення комітетом з прав людини ООН порушення Україною міжнародних зобов'язань / О. М. Дроздов // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 11–18.

35. Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари від 15.12.1989 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 24. – Ст. 974.

36. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст.: Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 539–569.

37. Замечание общего порядка № 33: Обязательства государств-участников по Факультативному протоколу к Международному пакту о гражданских и политических правах от 25 июня 2009 г. : CCPR/C/GC/33 [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций. Права человека : Управление Верховного Комиссара по правам человека. – Режим доступа: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f33&Lang=en – Цит. 12.07.2014.

38. Зелінська Н. А. Міжнародне кримінальне право : навчально-методичний посібник // Н. А. Зелінська, Н. В. Дрьоміна-Волок. – О. : Фенікс, 2008. – 100 с. – (Сер. : Навчально-методичні посібники).

39. Зубарева А. Є. Доповіді держав-учасниць Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 1966 р. як елемент моніторингового механізму Комітету ООН з прав людини / А. Є. Зубарева // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1(2). – С. 227–230.

40. Зубарева А. Є. Міжнародно-правові основи взаємодії Комітету ООН з прав людини із інституційним механізмом Організації Об'єднаних Націй / А. Є. Зубарева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Вип. 21. – Т. 3. – С. 218–221.

41. Зубарева А. Е. Историческая ретроспектива создания и функционирования Комитета ООН по правам человека / А. Е. Зубарева // «Legea și viața» («Закон и жизнь»). – 2014. – № 6/2. – С. 67–70.

42. Зубарева А. Є. Співробітництво України із Комітетом ООН з прав людини / А. Є. Зубарева // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 9–13.

43. Зубарева А. Є. Юридичні підстави діяльності Комітету ООН з прав людини / А. Є. Зубарева // Наше право. – 2013. – №5. – С. 180–184.

44. Ипатова К. В. Проблема имплементации решений комитета по правам человека ООН в РФ и КНР / К. В. Ипатова // Сравнительное правоведение в России, Монголии, Китае и Японии-II : Матер. Междунар. науч. конф. студ. и аспирантов. (16 апреля 2010 г.). – 2010. – С. 41–42.

45. Исполнение решений Европейского суда по правам человека в Украине / Е. Ащенко и др. ; Под общ. ред. Е. Е. Захарова. – Х. : Права людини, 2014. – 288 с.

46. История международного права / авт.кол. ; под ред. А. И. Дмитриева, У. Э. Батлера. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Одесса : Фенікс, 2013. – 574 С. + илл. (Сер. : «Международное право»).

47. Ільницька У. В. Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 24. – С. 84–91.

48. Кавун В. Ф. Механізми міжнародного контролю у сфері прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 «Міжнародне право»/ В. Ф. Кавун. – К., 2008. – 18 с.

49. Кавун В. Ф. Правова природа і особливості міжнародних правозахисних механізмів реалізації конвенцій з прав людини / В. Ф. Кавун // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2000. – Вип. 2. – С. 286–292.

50. Карташкин В. А. Всеобщая Декларация и права человека в современном мире (К 40-й годовщине принятия Всеобщей декларации прав человека) // В. А. Карташкин / Советский ежегодник международного права, 1988. – С. 39–49.

51. Карташкин В. А. Международная защита прав человека. Основные проблемы сотрудничества государств / В. А. Карташкин. – М. : Междунар. отношения, 1976. – 221 с.

52. Карташкин В. А. Права человека в международном и внутригосударственном праве / В. А. Карташкин ; Отв. ред.: Лукашева Е. А. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1995. – 135 с.

53. Київець О. В. Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права / О. В. Київець // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - №3. - С. 111-122.

54. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст. : Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 245–255.

55. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст. : Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 306–323.

56. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 10 декабря 1984 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст. : Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 226–237.

57. Конвенція про права інвалідів від 20 грудня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17. – Ст. 3496.

58. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

59. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

60. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Вид-во «Право»; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

61. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

62. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20.04.1978 № 888-IX // Відомості Верховної Ради УРС. – 1978. – № 18. – Ст. 268.

63. Коротеев К. Практика Комитета ООН оп правам человека в отношении стран СНГ, не связанных конвенцией о защите прав человека и основных свобод, по делам о смертной казни / К. Коротеев // Вестник публичного права. – 2006. – № 15. – С. 3–7.

64. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

65. Клімкін: Україна може позиватися до Росії у Міжнародний кримінальний суд : 12 лютого 04:45 /Тиждень.ua // [Електронний ресурс]. Цит. 12.04.2015. Режим доступу – www.tyzhden.ua/News/129710
66. Куликов Р. О международно-правовой ответственности за нарушение прав человека / Р. Куликов. – М. : Междунар. отношения, 1979. – 96 с.
67. Курс международного права: Отрасли международного права. В 7-ми томах. – Т. 6 / Арцибасов И. Н., Ашавский Б. М., Игнатенко Г. В., Крылов Н. Б. и др. – М. : Наука, 1992. – 312 с.
68. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки. – 2005.– № 4(16). – С. 271–279.
69. Лукьянцев Г. Е. К вопросу о повышении эффективности функционирования договорных органов по правам человека (теоретические и практические аспекты) / Г. Е. Лукьянцев // Государство и право. – 2007. – № 10. – С. 27–30.
70. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. Пер. з англ. / П. Маланчук ; За ред. : Буроменський М. В. (передм.). – Х. : Консум, 2000. – 592 с.
71. Манов Б. Г. ООН и содействие осуществлению соглашений о правах человека / Б.Г. Манов ; Отв. ред.: Чхиквадзе В. М. – М. : Наука, 1986. – 112 с.
72. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов. В 2-х т. – Т. 1 / Ф. Ф. Мартенс ; Под ред.: Томсинов В. А. – М. : Зерцало, 2008. – 368 с.
73. Мацкевич Н. В. Процедура Универсального периодического обзора Совета по правам человека Организации Объединенных Наций / Н. В. Мацкевич // Вестник прав человека. – 2010. – №1. – С. 18–21.
74. Международное сотрудничество и международное право / Отв. ред. : Славин М. М., Ушаков Н. А. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1977. – 136 с.
75. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 г. // Международные акты о правах человека.

Сборник документов / Сост. и вступ. ст. : Карташкин В. А., Лукашева Е. А. – М. : Норма, Инфра-М, 1998. – С. 44–53.

76. Мережко О. О. Концепція гуманітарної інтервенцій та механізм захисту прав людини в рамках ООН : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.11 «Міжнародне право» / О. О. Мережко. – К., 1996. – 18 с.

77. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту : підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін. міжнар. відносин. – К. : Видавничий дім «Промінь», 2010. – 722 с. – (Бібліотека кафедри міжнародного права).

78. Мицик В. В. Статут ООН про права людини та інституційне будівництво Ради ООН з прав людини / В. В. Мицик // Сучасні механізми захисту прав людини (До 75-ліття професора Володимира Василенка) : зб. наук. праць / За ред. Мирослави Антонович, Всеволода Мицика. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – С. 37–47.

79. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_h91 – Цит. 22.06.2014 р.

80. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 13. – Ст. 108.

81. Міжнародне публічне право : підручник. / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін. ; за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. – 437 с.

82. Міжнародний Білль про права людини. Виклад фактів № 2 // Українська Правозахисна Група. – Х: «Фоліо», 2004. – 62 с.

83. Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. // Збірник нормативних актів з питань правозахисної діяльності / упоряд. С. Ф. Гончаренко. – К. : Юрінком Інтер, 1995. – С. 38–44.

84. Мовчан А. П. Права человека и международные отношения / А. П. Мовчан ; Отв. ред.: Кудрявцев В. Н. – М.: Наука, 1982. – 145 с.

85. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : Юрид. лит., 1991. – 160 с.

86. Николайко И. В. Международно-правовые вопросы координации сотрудничества органов и организаций системы ООН в области прав человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Николайко Игорь Владимирович. – К., 1984. – 179 с.

87. Николайко И. В. Права человека и система ООН (проблемы многостороннего международного сотрудничества / И. В. Николайко; Отв. ред. В. Н. Денисов. – К. : Наукова думка, 1991. – 168 с.

88. Определение Коллегии судей Судебной палаты по уголовным делам Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел от 3 ноября 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://hr-lawyers.org/index.php?id=1321523619#page_map_1321523619. – Цит. 04.07.2014 г.

89. Панова Е. В. Международно-правовые основы деятельности комитета по правам человека : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Панова Екатерина Викторовна. – М., 2005 – 199 с.

90. Пастухов М. Обращение к читателю / М. Пастухов // Вестник прав человека. – 2010. – №1. – С. 4 – 5.

91. Положення про представника Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональне відділення Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 09.02.2007 № 44/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0044323-07>. – Цит. 05.07.2014 р.

92. Права человека при отправлении правосудия: Пособие по правам человека для судей, прокуроров и адвокатов / Управление Верховного Комиссара ООН по правам человека в сотрудничестве с Международной ассоциацией юристов. – Нью-Йорк-Женева: ООН, 2003. – xxxix, 1086 с.

93. Прецедентные дела Комитета по правам человека / Сост. Р. Хански, М. Шейнин. – Турку-Або : Институт прав человека при Университете Або Академи, 2004. – 484 с.

94. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – С. 194.

95. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 792.

96. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова, Положення, Перелік від 31.05.2006 № 784 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1655.

97. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права : Постанова від 25.12.1990 № 582-XII / Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 5. – Ст. 26.

98. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1997. – №29. – С. 11.

99. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ від 19.10.1973 № 2148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08/card6#Public> – Цит. 17.03.2014 р.

100. Проти катувань. Міжнародні механізми запобігання катуванням та поганому поводженню / Харківська правозахисна група; Худож.-оформлювач Б.Є.Захаров. – Х. : Права людини, 2007. – 400 с.

101. Рабінович П. М. Пам'яті вчителя (до 100-річчя від дня народження професора Петра Омеляновича Недбайла) / П. М. Рабінович // Вісник Львівського університету : Серія «Юридична». – 2007. – Вип. 44. – С. 354.

102. Радойнов П. Правотворческите функции на международните организации / П. Радойнов. – София : Изд-во на Българската академия на науките, 1975. – 220 с.

103. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН №217Е (III) от 10.12.1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/045/84/IMG/NR004584.pdf?OpenElement>

104. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН №421 (V) от 05.12.1950 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/062/63/IMG/NR006263.pdf?OpenElement>

105. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН №543 (VI) от 05.02.1952 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/070/12/IMG/NR007012.pdf?OpenElement>

106. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН №243 (XL) от 18.12.1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/484/70/IMG/NR048470.pdf?OpenElement>

107. Резолюция ЭКОСОС №5 (I) от 16 февраля 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/041/60/IMG/NR004160.pdf?OpenElement>. – Цит. 03.04.2014 г

108. Резолюция ЭКОСОС №1985/17 от 28 мая 1985 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/664/67/IMG/NR066467.pdf?OpenElement>. – Цит. 06.06.2014 г.

109. Репецкий В. М. Міжнародне гуманітарне право : підручник / В. М. Репецкий, В. М. Лисик. - К. : Знання, 2007. – 467 с.

110. Руднева О. М. Міжнародні механізми захисту прав людини: поняття та класифікація / О. М. Руднева // Наше право. – 2010. – № 2. – Ч. 2. – С. 135–140.

111. Руднева О. М. Поняття та види міжнародних інституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини / О. М. Руднева // Право і суспільство : наук. журн. – 2012. – № 2. – С. 27–32.

112. Священко О. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: загальна характеристика / О. Священко // Права людини в Україні: історія і сучасність : зб. статей за матер. Всеукр. студ. наук. конф. (Умань, 10 грудня 2009 р.). / Упор. : А. О. Карасевич, З. В. Священко, Ж. Б. Кукуруза. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – С. 155–159.

113. Сенаторова О. В. Принципи Нюрнберзького процесу як основа міжнародної кримінальної юстиції // Теорія і практика правознавства: електронне наукове фахове видання. — 2011. — № 1 [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/

114. Сироїд Т. Л. Міжнародні універсальні контрольні органи захисту прав людини: сучасний стан та перспективи розвитку. / Т. Л. Сироїд // Міжнародне право ХХІ століття: сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / М. М. Микієвич, М. В. Буроменський, В. В. Гутник [та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. М. М. Микієвича. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – С. 222–236.

115. Словарь международного права / [Отв. ред. Б. М. Клименко] – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 1986. – 432 с.

116. Согласованные руководящие принципы представления докладов согласно международным договорам о правах человека, включая руководящие принципы подготовки общего базового документа и документов по конкретным договорам Доклад Межкомитетской технической рабочей группы // [Электронный ресурс]. Цит. 06.06.2013. Режим доступа - <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/419/44/PDF/G0641944.pdf?OpenElement>

117. Стокгольмський арбітраж провів перше слухання щодо газового спору України і Росії : 02 квітня, 22:13 / depo.ua // [Електронний ресурс]. Цит. 12.04.2015. Режим доступу : www.depo.ua/ukr/money/stokgolmskiy-arbitrazh-proviv-pershe-sluhannya-u-gazovomu-02042015221300

118. Талалаев А. Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров / А. Н. Талалаев. – М. : Междунар. отношения, 1985. – 296 с.

119. Україна готує докази за позовом проти Росії в Міжнародному суді ООН : 28.01.2015, 15:22 / УНІАН : інформаційне агентство // [Електронний ресурс]. Цит. 12.04.2015. Режим доступу : www.unian.ua/politics/1037370-ukrajina-gotue-dokazi-za-pozovom-proti-rosiji-v-mijnarodnomu-sudi-oon.html

120. Україна подала проти Росії три позови до Європейського суду : Четвер, 26 лютого 2015, 13:13 / Українська правда // [Електронний ресурс]. Цит. 12.04.2015. Режим доступу : www.pravda.com.ua/news/2015/02/26/7059857/

121. Устав Лиги Націй // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами: Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу после 1 января 1933 года. Вып. 8 / Сост. и ред. : В. О. Броун, А. В. Сабанин. – М. : Изд. НКВД, 1935. – С. 35–49.

122. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда от 26.06.1945 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010. – Цит. 18.11.2012 г.

123. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 18 грудня 2002 р. / Офіційний вісник України. – 2006. – № 31. – Ст. 2201.

124. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ООН від 16.12.1966 / Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 225.

125. Фаяд Н. Ю. Контрольный механизм по международным пактам о правах человека. (Сравнительный анализ) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Насер Юзеф Фаяд. – М., 1998. – 177 с.

126. Ходаковский Д. В. Международные институты по контролю за соблюдением прав и свобод человека. Параметры становления и развития в современном миропорядке / Д. В. Ходаковский // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 51–60.

127. Христова Г. О. Право на звернення до міжнародних судових установ та відповідних органів міжнародних організацій в системі гарантій

правопорядку / Г. О. Христова // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2(49). – С. 43–50.

128. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.

129. Чайковський Ю. В. Філософські засади становлення міжнародного права : монографія / Ю. В. Чайковський. – О. : Фенікс, 2010. – 175 С.

130. Шейнин М. Практика Комитета ООН по правам человека (КПЧ) по рассмотрению индивидуальных жалоб на нарушение прав человека / М. Шейнин [Электронный ресурс] // Terra Legis : Проект Фонда Аметистова. – Режим доступа: http://www.terralegis.org/terra/lek/lek_26.html. – Цит. 22.06.2014 г.

131. Шемшученко Ю. С. Європейська комісія з прав людини / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1999. – Т. 2 : Д – Й. – С. 379.

132. Шемякін О. М. Еволюція структури й змісту права користування морем: теорія та практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.11 «Міжнародне право» / О. М. Шемякін. – К., 2005. – 40 с.

133. Шестнадцатое совещание председателей договорных органов по правам человека (Женева, 23-25 июня 2004 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=dtYoAzPhJ4NMy4Lu1TOebKc9N5y4i51ie4voUkpKk0slMB9wzvX%2FQ8oiOP%2BiLxPJODptkOtnGBN Fs2w4DSq8KkfEwqhFus%2BxiHuZafxXBtI%3D>. – Цит. 28.06.2014 г.

134. Шибаева Е. А. Право международных организаций: Вопросы теории : монографія / Е. А. Шибаева. – М. : Международные отношения, 1986. — 160 с.

135. Шмидт М. Процедуры по жалобам на нарушения прав человека в международно-договорные органы ООН / М. Шмидт // Российский бюллетень по правам человека. – М. : Изд-во Ин-та прав человека, 1999. – Вып. 11. – С. 22–27.

136. «A.P. v. Ukraine» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 1834/2008 adopted on 23 July 2012 : CCPR/C/105/D/1834/2008 // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f105%2fD%2f1834%2f2008&Lang=en. – Cit. 09.01.2015

137. Acceptance of individual complaints procedures for Ukraine // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights – [Electronic source]. – Retrieved from:- http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN. – Cit. 09.01.2014.

138. Advisory Opinion on Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory 9 July 2004 / International Court of Justice. – Official web-site of the International Court of Justice [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf>. – Cit. 26.07.2014.

139. Alston P. Beyond 'them' and 'us': putting treaty body reform into perspective / P. Alston // The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring / ed. by P. Alston and J. Crawford. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2000. – Pp. 501–525.

140. «Antti Vuolanne v. Finland» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 265/1987 adopted on 07 April 1989 : CCPR/C/35/D/265/1987 // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f35%2fD%2f265%2f1987&Lang=en – Cit. 12.07.2014.

141. Bayefsky A. F. Making the Human Rights Treaties Work / A. F. Bayefsky // Human rights : an agenda for the next century / ed. by L. Henkin and J. L. Hargrove. – Washington, D.C. : American Society of International Law, 1994. – Pp. 229–295.

142. Bayefsky A. F. Report on the UN Human Rights Treaties: Facing the Implementation Crisis : International Law Association Report on the Treaty System submitted to the Helsinki Conference, 11–17 August 1996 / A. F. Bayefsky // bayefsky.com. – [Electronic source]. Retrieved from: <http://www.bayefsky.com/reform/ila.php/pfriendly/1> – Cit. 01.07.2014.

143. Bayefsky A. F. The UN human rights regime: Is it effective? / A. F. Bayefsky // Proceedings of the 91st Annual Meeting of the American Society of International Law. – Washington, DC: The American Society of International Law, 1997. – Pp. 466–472.

144. Bernhard Graefrath [Electronic source] // Wikipedia : Die freie Enzyklopädie. – Retrieved from: http://de.wikipedia.org/wiki/Bernhard_Graefrath Cit. 02.05.2014.

145. Barrie G. N. International human rights conventions: public international law applicable to the protection of rights / G. N. Barrie // TSAR (Journal of South African Law). – 1995. – №1. – Pp. 66–80.

146. Biographie Felix Ermacora [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.felix-ermacora-verein.at/?i=1>. – Cit. 02.05.2014.

147. Buergenthal T. A Court and Two Consolidated Treaty Bodies / T. Buergenthal // Human Rights for the 21 st Century, Foundation for Responsible Hore; A US - Post Soviet Dialogue / Edt. by B. Gross, P. Juviler with V. Kartashkin, E. Lukasheva. – Armonk, NY [etc.] : M.E. Sharpe, 1993. – P. 299–301.

148. Buergenthal T. The U.N. Human Rights Committee / T. Buergenthal. – Max Planck United Nations Yearbook of International Law. – 2001. – Vol. 5. – Pp. 341–398.

149. Burgers H. The Road to San-Francisco : The Revival of the Human Rights Idea in the Twentieth Century / H. Burgers // Human Rights Quarterly. – 1992. – Vol. 14.

150. Byrnes A. An effective complaints procedures in the context of international human rights law / A. Byrnes // Human Rights for the 21 st Century, Foundation for Responsible Hore; A US - Post Soviet Dialogue / Edt. by B. Gross, P.

Juviler with V. Kartashkin, E. Lukasheva. – Armonk, NY [etc.] : M.E. Sharpe, 1993. – Pp. 139–162.

151. Civil and Political Rights: The Human Rights Committee Fact Sheet No. 15 (Rev.1) [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet15rev.1en.pdf>. – Cit. 15.05.2013.

152. Considerations of reports submitted by states parties under Article 40 of the Covenant : Initial reports of State parties due to 1977. Addendum Ukrainian SSR adopted on 6 September 1978; CCPR/ C/1/Add.34 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2FC%2F1%2FAdd.34&Lang=ru. – Cit. 31.08.2014.

153. Clapham A. UN Human Rights Reporting Procedures: an NGO Perspective / A. Clapham // The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring / ed. by P. Alston and J. Crawford. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2000. – Pp. 175–200.

154. Crawford J. The UN Human Rights Treaty System: A System in Crisis? / J. Crawford // The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring / ed. by P. Alston and J. Crawford. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2000. – Pp. 1–14.

155. COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIndex.aspx>. – Cit. 06.06.2014.

156. Concluding observations on the seventh periodic report of Ukraine of 22 August 2012 ; CCPR/C/UKR/CO/7 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2fUKR%2fCO%2f7&Lang=en. – Cit. 23.08.2014.

157. «Dante Piandiong, Mr. Jesus Morillos and Mr. Archie Bulan vs. Philippines» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 869/1999 adopted on 9 December 2000 : CCPR/C/70/D/869/1999 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f70%2fD%2f869%2f1999&Lang=en. – Cit. 22.06.2014.

158. Decision of the Human Rights Committee under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 787/1997 of 16 July 2001 : CCPR/C/72/D/787/1997 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f72%2fD%2f787%2f1997&Lang=en. – Cit. 22.06.2014.

159. DeZayas A. Application by the Human Rights Committee of the International Covenant on Civil and Political Rights Under the Optional Protocol / A. DeZayas, J. Moller, T. Opsahl // German Yearbook of International Law. – 1985. – Pp. 9–64.

160. DeZayas A. Application by the Human Rights Committee of the International Covenant on Civil and Political Rights Under the Optional Protocol / A. DeZayas, J. Moller, T. Opsahl // Canadian Human rights Yearbook. – 1986. – Pp. 101–153.

161. «Dietmar Pauer v. Austria» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 716/1996 adopted on 30 April 1999 : CCPR/C/65/D/716/1996 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f65%2fD%2f716%2f1996&Lang=en. – Cit. 31.08.2014.

162. Domestic implementation of UN human rights recommendations : A guide for human rights defenders and advocates [Electronic source] // Human Rights Law Centre ; International Service for Human Rights. – 2013. – Retrieved from: http://www.ishr.ch/sites/default/files/article/files/domestic_implementation_of_un_human_rights_recommendations_-_final.pdf. – Cit. 15.04.2015.

163. Egan S. Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System / S. Egan // Human Rights Law Review. – 2013. – Vol. 13, Iss. 2. – Pp. 209–244.

164. Fischer D. D. Reporting Under the Covenant on Civil and Political Rights: The First Five Years of the Human Rights Committee / D. D. Fischer // The American Journal of International Law. – January 1982. – Vol. 76, № 1. – Pp. 142–153.

165. Flood P. J. The effectiveness of UN human rights institutions / P. J. Flood. – Westport, Conn. : Praeger, 1998. – xii, 168 p.

166. «Franz Nahlik vs. Austria» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 608/1995 adopted on 22 July 1996 : CCPR/C/57/D/608/1995 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f12%2fD%2f40%2f1978&Lang=en. – Cit. 31.08.2014.

167. From Judgment to Justice : Implementing International and Regional Human Rights Decisions / Open Society Justice Initiative. – New York : Open Society Foundations, 2010. – 199 p.

168. General Comment No. 3: Article 2 (Implementation at the national level) [General comment No. 3 has been replaced by general comment No. 31] : HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I) paras. p. 174. [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from:

[http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2fGEN%2f1%2fRev.9%20\(Vol.%20I\)&Lang=en](http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2fGEN%2f1%2fRev.9%20(Vol.%20I)&Lang=en). – Cit. 08.07.2014.

169. General Comment No. 24: Issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant of 11 November 1994 : CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.6&Lang=en. – Cit. 25.06.2014.

170. General comment No. 34 Article 19: Freedoms of opinion and expression [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/CCPR-C-GC-34.doc>. – Cit. 15.03.2013.

171. General guidelines for periodic reports : 20.11.1996. CRC/C/58. (Basic Reference Document) [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/e78f6fffd63fcca2c1256403005754a5?Opendocument>. – Cit. 15.03.2013.

172. Gnadhi P. R. The Human Rights Committee and Reservations to the Optional Protocol / P. R. Grandhi // *Canterbuty Law Review*. – 2001. – Vol. 8. – Pp. 13-36.

173. «Graciela Ato del Avellanal v. Peru» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 202/1986 adopted on 28 October 1988 : CCPR/C/34/D/202/1986 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f57%2fD%2f608%2f1995&Lang=en. – Cit. 31.08.2014.

174. Green J. F. The United Nations and Human Rights / J. F. Green. – Washington: Brookings Institution, 1956. – viii, 194 p.

175. Gross B. Goals for a Stronger United Nations / B. Gross, V. Kartashkin // *Human Rights for the 21 st Century*, Foundation for Responsible Hore; A US – Post

Soviet Dialogue / Edt. by B. Gross, P. Juviler with V. Kartashkin, E. Lukasheva. – Armonk, NY [etc.] : M. E. Sharpe, 1993. – Pp. 228–233.

176. «Hartikainen. Vs. Finland» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication № 40/1978 adopted on 9 April 1978 : CCPR/C/12/D/40/1978 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f12%2fD%2f40%2f1978&Lang=en Cit. 29.08.2014.

177. «Hendrika S. Vos v. The Netherlands» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication № 202/1986 adopted on 29 July 1999 : CCPR/C/66/D/786/1997 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f66%2fD%2f786%2f1997&Lang=en. – Cit. 31.08.2014.

178. Human Rights Bodies [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>. – Cit. 16.01.2015.

179. Human Rights Bodies – Complaints Procedures [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx#interstate>. – Cit. 26.11.2013.

180. Human Rights Committee [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx> Cit. 25.07.2014.

181. Human Rights Committee, Guidelines Regarding the Form and Contents of Periodic Reports from States Parties, U.N. Doc. CCPR/C/20/Rev.2 (1995) [Electronic source]. – Retrieved from: <http://www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/HRC-PROC.html>. – Cit. 15.03.2013.

182. Humphrey J. P. The Revolution in the International Law on Human Rights / J. P. Humphrey // Human Rights. – 1975. – Vol. 4. – Pp. 205–216.

183. «J. K. v. Canada» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 174/1984 adopted on 26 October 1990 : CCPR/C/23/D/174/1984 // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f38%2fD%2f167%2f1984&Lang=en. – Cit. 26.07.2014.

184. Joseph S. The United Nations and human rights / S. Joseph, S. Kyriakakis // Research handbook on international human rights law / ed by S. Joseph, A. McBeth. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2010. – Pp. 1–35.

185. Jurisprudence OHCHR.org [Electronic source]. – Retrieved from: <http://juris.ohchr.org/> – Cit. 29.01.2014.

186. Individual Human Rights Complaints Handled by the UN: Few and Very Far Between [Electronic source] // Human Rights Voices. – Retrieved from: http://www.humanrightsvoices.org/EYEontheUN/un_101/facts/?p=54. – Cit. 26.11.2013

187. In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all : Report of the Secretary-General of the United Nations for decision by Heads of State and Government in September 2005 [Electronic source]. – Retrieved from: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005&referer=http://www.un.org/en/events/pastevents/in_larger_freedom.shtml&Lang=E. – Cit. 11.06.2014.

188. Lauterpacht H. An international bill of the rights of man / by Hersch Lauterpacht, M.A., LL.D., Whewell Professor of International Law in the University of Cambridge; of Gray's Inn, Barrister-At-Law ; with an introduction by Philippe Sands. - Oxford, United Kingdom : Oxford University Press, 2013. - 230 p.

189. «Lubicon Lake Band v. Canada» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on

Civil and Political Rights concerning Communication No. 174/1984 adopted on 26 October 1990 : CCPR/C/23/D/174/1984 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f38%2fD%2f167%2f1984&Lang=en. – Cit. 26.07.2014.

190. «Luis Alberto Estradet Cabreira vs. Uruguay» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 105/1981 adopted on 21 July 1983 : CCPR/C/19/D/105/1981 // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – [Electronic source]. Cit. 22.06.2014. Retrieved from - http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f19%2fD%2f105%2f1981&Lang=en

191. MacKay D. The UN Covenants and the Human Rights Committee / D. MacKay // Victoria University Wellington Law Review. – 1999. – Vol. 29. – Pp. 11–18.

192. McGoldrick D. The Practice and Procedure of the Human Rights Committee under the International Covenant on Civil and Political Rights : Volume 1 / D. McGoldrick. – Thesis presented to Nottingham University for the Degree of Doctor of Philosophy. – Nottingham, October 1988. – xxv, 425 p.

193. Mr. Andrei Paul ZLĂTESCU [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/Membership/AndreiZlatescu.doc>. – Cit. 02.05.2014.

194. Naldi G. J. Interim Measures in the UN Human Rights Committee / G. J. Naldi // International and Comparative Law Quarterly. – April 2004. – Vol. 53. – Pp. 445–454.

195. «Nataliya Litvin v. Ukraine» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication No. 1535/2006 adopted on 19

July 2011 : CCPR/C/102/D/1535/2006 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2f102%2fD%2f1535%2f2006&Lang=en. – Cit. 03.07.2014.

196. Pocar F. Legal Value of the Human Rights Committee's Views / F. Pocar // Canadian Human Rights Yearbook. – 1991–1992. – Pp. 119–123.

197. Report of the Human Rights Committee of the 30 September 1977 // General Assembly Official Records: Thirty Second Session. Supplement № 44 (A/32/44). – New-York : United Nations, 1977. – v, 72 p.

198. Report of the Human Rights Committee of the 30 September 1977 // General Assembly Official Records: Thirty Fifth Session. Supplement № 44 (A/35/40). – New-York : United Nations, 1980. – v, 139 p.

199. Report of the Human Rights Committee of the 22 September 1982 // General Assembly Official Records: Forty Fourth Session. Supplement № 40 (A/37/40). – New-York : United Nations, 1982. – vi, 217 p.

200. Report of the Human Rights Committee of the 29 September 1989 // General Assembly Official Records: Forty Fourth Session. Supplement № 40 (A/44/40). – New-York : United Nations, 1989. – vii, 314 p.

201. Reporting status for Ukraine [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=UKR&Lang=EN. – Cit. 22.04.2014.

202. Research Handbook on International Human Rights Law / Edited by Sarah Joseph and Adam McBeth. – Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, 2010. – xiv, 596 p.

203. Robertson A. H. Human rights in the world : an introduction to the study of the international protection of human rights. 2nd ed. / A. H. Robertson. – New York : St. Martin's Press, 1982. – viii, 243 p.

204. Rodley N.S. The treatment of prisoners under international law – 2nd ed., reprinted [1999]. / N. S. Rodley.– Oxford : Clarendon Press ; New York : Oxford University Press, 1999. – xxix, 479 p.

205. Rosenne S. The World Court : what it is and how it works / by S. Rosenne ; prepared with the assistance of T. D. Gill. – Dordrecht ; Boston : M. Nijhoff Publishers ; Norwell, MA, U.S.A. : Distributed in the U.S.A. and Canada by Kluwer Academic Publishers, 1989. – xix, 320 p.

206. Rules of Procedure of the Human Rights Committee of 24 May 1994 [Electronic source] // United Nations Official Web-site. – Retrieved from: <http://www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/HRC-RULE.htm>. – Cit. 17.02.2013.

207. Rules of procedure of the Human Rights Committee of 11 January 2012 [Electronic source]. – Retrieved from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/400/67/PDF/G1240067.pdf?OpenElement>. – Cit. 15.03.2013.

208. Schmidt M. G. Universality of Human Rights and the Death Penalty – the Approach of the Human Rights Committee / M. G. Schmidt // ILSA Journal of International and Comparative Law. – 1997. – Vol. 3:447. – Pp. 477–489.

209. Selected Decisions Of The Human Rights Committee Under The Optional Protocol. Vol. 7. // Office Of The United Nations High Commissioner For Human Rights. - New York and Geneva: United Nations, 2006. – P. v.

210. Sessions for CCPR – International Covenant on Civil and Political Rights [Electronic source]. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/SessionsList.aspx?Treaty=CPR. – Cit. 09.06.2014.

211. Shelton D. An Introduction to the History of International Human Rights Law / D. Shelton. – The George Washington University Law School : Public Law and Legal Theory Working Paper No. 346. Legal Studies Research Paper № 346. – August, 2007. – 30 p.

212. Statistical Survey on individual complaints [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. –

Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>.
– Cit. 09.01.2014.

213. Steiner H. J. Individual claims in a world of massive violations: What role for the Human Rights Committee? / H. J. Steiner // *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring* / ed. by P. Alston and J. Crawford. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2000. – Pp. 15–54.

214. *The Structure and process of international law : essays in legal philosophy, doctrine, and theory* / Edited by R. St. J. Macdonald, Douglas M. Johnston. – The Hague ; Boston : Martinus Nijhoff ; Hingham, MA, USA : Distributors for the U.S. and Canada, Kluwer Boston, 1983. – vii, 1234 p.

215. *The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century* / Anne F. Bayefsky, ed. – The Hague: Kluwer Law International, 2000. – xx, 1116 p.

216. *The United Nations Prize in the Field of Human Rights* [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/HRPrizeListofpreviousrecipients.aspx>. – Cit. 21.04.2014.

217. Theytas-Bergman L. *State Reporting and the Role of Non-Governmental Organizations* / L. Theytas-Bergman // *The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century* / Anne F. Bayefsky, ed. – The Hague: Kluwer Law International, 2000. – Pp. 45–56.

218. Ukraine: Seventh periodic report submitted on 5 July 2011; CCPR/C/UKR/7 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from - http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CPR%2fC%2fUKR%2f7&Lang=en Cit. 23.08.2014.

219. Vandenhoe W. *The procedures before the UN human rights treaty bodies : divergence or convergence?* / W. Vandenhoe. – Antwerpen : Intersentia, 2004. – xx, 331 p.

220. «Vladimir Petrovich Laptsevich v. Belarus» : Views of the Human Rights Committee under Article 5 Paragraph 4 of the Optional Protocol to the International

Covenant on Civil and Political Rights concerning Communication № 780/1997 adopted on 20 March 2000 : CCPR/C/68/D/780/1997 [Electronic source] // United Nations Human Rights : Office of the High Commissioner for Human Rights. – Retrieved from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f68%2fD%2f780%2f1997&Lang=en. – Cit. 25.07.2014.

221. Walkate J. A. The Human Rights Committee and Public Emergencies / J. A. Walkate // The Yale Journal of World Public Order. – 1982. – Vol. 9:133. – Pp. 133–146.